

e-ISSN: 2587-1625

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Osmaniye Korkut Ata University

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Journal of Economics and Administrative Sciences

Cilt/Volume:7

Sayı/Issue:1 Yıl/Year:2023 Hakemli Dergi

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi (Owner of the Journal)	YAYIN VE DANIŞMA KURULU (Publishing and Advisory Board)
Prof. Dr. Turgay UZUN Rektör	Prof. Dr. Ahmet AKSOY (Gazi Üniversitesi)
Editör (Editor)	Prof. Dr. Ahmet Mete ÇİLİNGİRTÜRK (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Selim COŞKUN	Prof. Dr. Alkan SOYAK (Marmara Üniversitesi)
Editör Yardımcıları (Editorial Assistants)	Prof. Dr. Altan ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. A.F.M. Ataur RAHMAN (North South University)
Yayın Kurulu (Editorial Board)	Prof. Dr. Beyhan MARŞAP (Gazi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İlker KEFE	Prof. Dr. Burak GÜRİŞ (İstanbul Üniversitesi)
İngilizce Redaktör (English Redactor)	Prof. Dr. Bülent ÖZ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Öğr. Gör. Fatih ERCAN	Prof. Dr. Dilek ALTAŞ (Marmara Üniversitesi)
Sekreteryası (Secretary)	Prof. Dr. Ebru ÇAĞLAYAN AKAY (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Yasin ÇAM	Prof. Dr. Erdal DİNÇER (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. Ferhat KARADEMİR	Prof. Dr. Esen YILDIRIM (Marmara Üniversitesi)
Arş. Gör. İbrahim SAKİN	Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL (Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi)
Arş. Gör. Özlem KURU SÖNMEZ	Prof. Dr. Flavia Mirela BARNA (West University of Timisoara)
Arş. Gör. Süleyman KALENDER	Prof. Dr. Jiri STROUHAL (Skoda Auto University)
Arş. Gör. Halenur SOYSAL KURT	Prof. Dr. K. Haldun AKALIN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Murat MAT	Prof. Dr. Mehmet CİHANGİR (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Arş. Gör. Satuk Buğra ÇETİNKAYA	Prof. Dr. Mehmet ŞİŞMAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Metin Kamil ERCAN (Gazi Üniversitesi)
	Prof. Dr. Murat TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. M. Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Mutlu Başaran ÖZTÜRK (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
	Prof. Dr. Münevver TURANLI (İstanbul Ticaret Üniversitesi)
	Prof. Dr. Nalan AKDOĞAN (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Orhan SEVİLENGÜL (Başkent Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selahattin GÜRİŞ (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Selim COŞKUN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Prof. Dr. Serap ÇABUK (Çukurova Üniversitesi)
	Prof. Dr. Suat OKTAR (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Şaban UZAY (Erciyes Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuba BAŞKONUŞ DİREKÇİ (Gaziantep Üniversitesi)
	Prof. Dr. Tuncay CAN (Marmara Üniversitesi)
	Prof. Dr. Veland RAMADANI (South East European University)
	Prof. Dr. Zeynep TÜRK (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
	Doç. Dr. Atilla ÇİFTER (Altınbaş Üniversitesi)
	Doç. Dr. Miruna Lucia NACHESCU (West Tmisoara University)
	Dr. Öğr. Üyesi Claudiu BOTOÇ (West University of Timisoara)
	Dr. Öğr. Üyesi Joanna HERNİK (West-Pomeranian University of Technology)
	Dr. Öğr. Üyesi Sakib Bin Amin (North South University)
	Dr. Alexandra Ileana MUTIU (Babes Bolyai University)

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, elektronik ortamda Haziran ve Aralık aylarında yılda iki defa yayınlanan bilimsel hakemli bir dergidir. Türkçe ve İngilizce dillerinde iktisadi ve idari bilimler alanlarında ve bu alanlarla ilişkili konuları kapsayan makaleler kabul edilmektedir.

Makaleleriyle dergimize katkı sağlayan yazarlarımıza, makale değerlendirme sürecinde desteğini esirgemeyen hakem ve danışma kurulumuza katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Dergimizin tarandığı endeksler;

YAYIN TÜRÜ: Ulusal Süreli

İletişim Adresi / Contact Info

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakiuşağı Mah., 80000 Osmaniye / Türkiye

<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>

iibfdergi@osmaniye.edu.tr

+90 328 827 10 00

HAKEM KURULU
(Referee Board)

Prof. Dr. Mustafa KISAKÜREK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan SEZER (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)
Prof. Dr. Susran Erkan EROĞLU (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Doç. Dr. Koray TUAN (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem KIRLI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Doç. Dr. Yavuz AKÇI (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DOĞAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYA (Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ASLAN (Şırnak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Meryem Derya YEŞİLTAS (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurettin KOCA (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Ayşe GÜNGÖR (Toros Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

- 1- Örgütsel İmaj Algısı ile Öğretim Kalitesi Algısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Vakıf Üniversitesi Örneği
(Araştırma Makalesi) 1-16
Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÖZTIRAK, Öğr. Gör. Yusuf KARAŞİN
- 2- The Right to Education in Turkey and Poland: Comments on the Constitution and the Jurisprudence of the ECHR
(Araştırma Makalesi).....17-29
Agnieszka ŁUKASZCZUK
- 3- Deniz Taşımacılığı Kriterlerine Göre Avrupa Ülkelerinin Sıralaması
(Araştırma Makalesi) 30-42
Dr. Öğr. Üyesi İlker İbrahim AVŞAR
- 4- Finansal Olmayan Raporlama ve Bir Uygulama
(Araştırma Makalesi) 43-70
Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU, Mustafa KILIÇ
- 5- 2018 Seçimleri Sonrasında Kurulan Partilerde Liderlerin Yeşil Siyasete Bakışı ve Parti Programlarında Yeşil Siyaset
(Araştırma Makalesi).....71-88
Süleyman ULUKUŞ
- 6- Measurement of Firm Performance Using Accounting Based Ratios with Artificial Neural Networks and Decision Tree Methods: A Study in Borsa Istanbul
(Araştırma Makalesi) 89-102
Doç. Dr. Mustafa KILLI, Öğr. Gör. Dr. Yusuf IŞIK

ÖRGÜTSEL İMAJ ALGISI İLE ÖĞRETİM KALİTESİ ALGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: BİR VAKIF ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Geliş Tarihi : 30.04.2022

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ÖZTIRAK¹

Kabul Tarihi : 02.11.2022

Öğr. Gör. Yusuf KARAŞİN²

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, İstanbul ilinde bulunan bir vakıf üniversitesinin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim görmekte olan ve mezun öğrencilerin örgütsel imaj algıları ile öğretim kalitesi algısı arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel bir araştırmadır. Bu araştırmada örgütsel imaj algısı ile öğrenim kalitesi algısı değişkenleri yaş, cinsiyet, öğrenim görülen program, öğrencilik durumu gibi parametreler üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırmanın ana hipotezi örgütsel imaj algısı ile öğrenim kalitesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır şeklinde kurulmuştur. İki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizi bulgularından hareketle iki değişken arasındaki etkiyi ölçmek için regresyon analizi de uygulanmıştır. Ayrıca ikili değişkenler için t-testi, ikiden fazla gruplar için ise tek yönlü varyans (ANOVA) analizi kullanılmıştır. Tüm analizler SPSS 21.0 programı kullanılarak tespit edilmiştir. Yapılan istatistik analizler sonucunda, bu araştırma kapsamında cinsiyet, öğrencilik durumu, mezuniyet durumu, öğrenim görülen program ve programı sevme durumu ile örgütsel imaj ile öğretim kalitesi arasında pozitif bir yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel imaj ile öğretim kalitesi arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Örgütsel imaj algısının öğretim kalitesi algısı üzerinde etkisi bulunmaktadır Alanyazında genellikle örgütsel imaj kavramı örgütsel bağlılık ve personel sadakati gibi konularla çalışılmıştır. Bu araştırmada ise örgütsel imaj ile öğretim kalitesi arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırmanın diğer araştırmalardan özgün yanı burada ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel İmaj, Öğretim Kalitesi, Vakıf Üniversitesi.

JEL Kodları: M12, M20, I21.

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS OF ORGANIZATIONAL IMAGE AND THEIR PERCEPTIONS OF EDUCATIONAL QUALITY IN TERMS OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

Abstract

The aim of this research is to determine the relationship between the perceptions of organizational image and the perception of teaching quality of the students who are studying and graduated from a vocational school of health services at a foundation university in Istanbul. This research is a descriptive and cross-sectional study. In this study, organizational image perception and learning quality perception variables were evaluated over parameters such as age, gender, education program and student status. The main hypothesis of the research is that there is a significant relationship between organizational image perception and learning quality. Correlation analysis was applied to reveal the relationship between the two variables. Based on the correlation analysis findings, regression analysis was also applied to measure the effect between the two variables. In addition, t-test for binary variables and one-way analysis of variance (ANOVA) for more than two groups were used. All analyzes were determined using the SPSS 21.0 program. As a result of the statistical analysis, there is a positive relationship between

¹İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü Dış Ticaret Programı, mesutoztirak@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4828-7293

²İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, yusuf.karasin@gedik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4594-9290

gender, student status, graduation status, the program studied and the status of liking the program, organizational image and teaching quality. There is also a positive relationship between organizational image and teaching quality. The perception of organizational image has an effect on the perception of teaching quality. In the literature, the concept of organizational image has generally been studied with issues such as organizational commitment and staff loyalty. In this study, the relationship between organizational image and teaching quality was examined. The originality of this research compared to other studies emerges here.

Keywords: Organizational Image, Teaching Quality, Foundation University.

JEL Codes: M12, M20, I21.

1. GİRİŞ

Küreselleşme olgusu hayatın her alanında, hayatın her alanına giren bu küreselleşme olgusu eğitim alanına da yansımıştır. Bu durumda imaj kavramı örgütsel boyutta önemli hale gelmiştir (Taş vd., 2018). Gerek uluslararası alanyazında gerekse de ulusal alanyazında eğitim örgütleri arasında da rekabetin artmasından dolayı örgüt imajı kavramı incelenmeye değer hale gelmiştir. Örgütsel imaj veya örgüt imajı kavramı genelde bir örgüt hakkında bireylerin zihinlerinde oluşan algı, durum olarak tanımlanmaktadır (Nguyen ve LeBlanc, 2001). Bu algı örgütün ismi, diğer insanların örgütü nasıl gördüğüne ilişkin inançlar, örgütün sembolü yoluyla zihinlerde farklılaşmaktadır (Arpan vd.,2003). Bu durumdan hareketle örgüt imajının kişilerin tecrübeleri, örgüt hakkında duydukları karşısında zihinlerinde oluşan algı olarak da şekillendiği söylenebilir. Özellikle Türkiye’ de son yıllarda vakıf üniversite sayısında meydana gelen artışla beraber örgüt imajı eğitim sektöründe de önem kazanmıştır. Bu imajın oluşmasındaki en önemli faktörün de örgütün fiziksel donanımının dışında öğrenim gören öğrencideki öğretim kalitesi durumudur (Bulut, 1997; Eroğlu, 2002; Fiduas, 2006). Bu araştırmada bu noktadan hareketle alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Eğitim ve öğretime ilişkin kalite standartları uluslararası düzeyde oluşturulmaktadır. Oluşturulan bu standartlar yükseköğretim kurumları içinde ortak değerler ortaya çıkarmıştır. Türkiye’ de de 22 Ekim 2002 tarihli 241914 sayılı resmi gazete ile yayınlanan “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Kontrol Yönetmeliği” yürürlüğe girmiştir (<https://www.resmigazete.gov.tr> e.t:12.11.2021).Bu yönetmelik sayesinde Türkiye’ de yükseköğretim kurumlarında eğitim kalitesinin, kullanılan fiziksel kaynakların, insan kaynaklarının, öğrenci hizmetlerinin, sosyal ve kültürel hizmetlerin bir arada daha dengeli hale geldiği ve bu faktörlerin yükseldiği (Maksüdünov vd., 2016) söylenebilmektedir.

Yapılan araştırmalar (Elliott ve Shin, 2002; Knight, 1994; Kelly, 1994) neticesinde öğretim kalitesi genelde akademik personel algısı olarak araştırılmıştır. Yani genellikle yapılan araştırmalarda üniversite öğrencilerinin öğrenim görmüş oldukları üniversitelerde öğrenim hizmeti veren öğretim üyesi/öğretim elemanlarından beklenti ve algı durumlarının incelendiği görülmektedir. Bu araştırmada ise örgüt imajı kavramı üniversite öğrencilerinin öğrenim görmüş oldukları üniversitenin hem fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılama farkları açısından hem de akademik çevre faktörü açısından incelenmiştir. Bu durumda bu araştırmayı alanyazındaki diğer araştırmalardan özgün kılmaktadır.

2. ÖRGÜTSEL İMAJ

Örgütsel imaj kavramına değinmeden önce “imaj” kavramına değinmede fayda görülmektedir. İmaj kavramının literatürde farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir.

İmaj, imgeleme aracılığıyla zihinde canlandırılması gerçekleştirilen kavramlar ve semboller olarak ifade edilmektedir (Küçükuyurt,1988). Benzer şekilde Ünüsan ve Sezgin(2005)

imaj kavramını, “bilgilenme sonucunda varılan imge” olarak tanımlamaktadır. İmaj kavramı” bir nesnenin referans noktasındaki kişinin inançlarının, ideallerinin ve izlenimlerinden oluşan toplam” olarak (Barich ve Kotler,1991) görüldüğü gibi “işletme üzerinde personel, kullanılan araç-gereç ve işletmenin çevresi hakkında zihinde oluşan fikir, anlayış ve değerler” (Gümüş,1995) olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hatch ve Schults(1997) imaj kavramını açıklarken “bir kişi veya kuruluşun dış dünyadan genel görünümü” tümcesini, Williamson (2001) ise “birinin obje üzerindeki tecrübelerinin tümü” ibaresini kullanmıştır. Bütün bu tanımlamalardan hareketle, kişilerin imajının farklı olabileceği, bu imajın olumlu veya olumsuz yönde olabileceği, imajı olumlu hale getirmek için imaj artırıcı faaliyetlerde bulunmakta yarar görülebileceği (Okay, 2002) vurgulanmaktadır.

Genelde kişiler için kullanılan imaj kavramı örgütler için “Örgütsel İmaj” olarak kullanılmaktadır. Örgütsel İmaj kavramının literatürde kurumsal imaj, şirket imajı, firma imajı şeklinde de tanımlandığı görülmektedir (Akbulut,2015). Nguyen ve LeBlanc (2001) örgütsel imaj kavramını, örgüt hakkında bireylerin zihinlerinde oluşan örgüt portresi olarak tanımlarken Arpan vd.(2003) ise örgütsel imaj kavramına “örgütün ismi, diğer insanların örgütü nasıl gördüklerine ilişkin inançları özetle örgüte ilişkin tutumlar” şeklinde yorumlamaktadır. Örgütsel imaj ile bir başka tanımlama ise “örgüt üyelerinin ve diğer insanların örgütü nasıl gördüklerine yönelik tutumlar” şeklindedir (Polat,2011). Şanlı ve Arabacı(2017)’ya göre örgütsel imaj, örgütün en üst düzey yöneticisinin aldığı karardan en alt kademe iş görenin davranışlarını içeren tüm etkenlerin birleşiminden meydana gelmektedir. Örgütsel imajın tek bir yönünün olmadığı bir aşikârdır. (Polat vd.,2010). Örgütün başarılı kabul edilmesindeki etkenlerden birisi de örgütsel imajdır (Aksoy ve Bayramoğlu,2008). Örgütsel imaj konusunda alanyazına kazandırılan çalışmalar neticesinde bireylerin bir örgüte ilişkin imaj algılarının zamanla olumlu veya olumsuz yönde gelişim ve değişim gösterdikleri ortaya konulmuştur (Cerit, 2006; Kazoleas vd., 2001; Paden ve Stell, 2006). Bir örgütün imajının olumlu yönde olması o örgütün gözde olmasına ve reklamının örgüt dışındakiler tarafından da yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum da örgüte çok fazla yarar sağlamaktadır (Polat,2011; Erkmen ve Çerik,2007).

3. ÖĞRETİM KALİTESİ

Öğretim kalitesi kavramına değinmeden önce kalite kavramına değinmede yarar görülmektedir. Kalite kavramı, genel olarak; müşterinin isteğidir şeklinde ifade edilmektedir (Burgaz ve Ekinci,2007). Eğitim alanında en yüksek kurum durumunda bulunan üniversitelerin bu tanımdan hareketle hizmetlerin alıcısı konumunda bulunan grupları dikkate almaya başlamıştır (Saydan,2008). ‘İnsana yapılan yatırım en karlı yatırımdır’ felsefesiyle eğitim ve öğretimde kalitenin etkili hale geldiği söylenebilmektedir (Türker,2003). Yükseköğretim kurumlarında kaliteli ürün kavramı deyince anlaşılan kavram “kaliteli insan” kavramıdır (Karakaya vd., 2016).

Yükseköğretim kurumlarında kalite unsurları ve müşterileri kavramı bilimsel literatüre (Owlia ve Aspinwall,1996) tarafından kazandırılmıştır. Bu durum Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Yükseköğretimde kalite unsurları ve müşterileri

Yükseköğretimde Kalite Unsurları		Müşteriler
Somut Unsurlar	Yeterli Donanım ve Tesisler Modern Donanım ve Tesisler Ulaşım Kolaylığı Güzel Çevre Destek Hizmetleri(Barınma, spor, sosyal hizmetler)	Öğrenciler Akademik Personel
Yeterlilik	Yeterli Akademik Personel Nitelikler İletişim Becerisi	Öğrenciler
Tutum	Öğrencilerin isteklerinin anlaşılması Yardıma isteklilik Yardım ve danışmanlık için ulaşılabilirlik Bireylere ilgi gösterme	Öğrenciler
İçerik	Programların öğrencilerin gelecekteki işleriyle uygunluğu Geçerlilik Bilgisayar kullanımı İletişim becerisi ve takım çalışması	Öğrenciler Akademik Personel Çalışanlar
Sunum	Etkili sunum Tutarlılık Sınavların tarafsızlığı Öğrencilerden geribildirim Öğrencilerin cesaretlendirilmesi	Öğrenciler
Güvenilirlik	Güvenilirlik Geçerli ödüller verme Sözünde durma Şikâyetleri değerlendirme Problem çözme	Öğrenciler Akademik Personel Çalışanlar

Kaynak: Owlia ve Aspinwall,19969

Eğitim ve öğretim kalitesine ilişkin Uluslararası Standartlar Örgütü tarafından hazırlanmış Kalite Güvence Sistemi Standartları, yükseköğretim kurumlarında ortak standartlar ve içerik geliştirmiştir (Maksüdünov vd., 2016). Türkiye’de ise,22 Ekim 2002 tarih ve 24914 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Kontrol Yönetmeliği” ile yükseköğretim kurumlarında kalite sağlamanın gerekliliğinin öne çıktığı söylenebilmektedir (<https://www.resmigazete.gov.tr> e.t:12.11.2021). Yükseköğretim kurumlarındaki eğitimin kalitesi; fiziksel kaynakların, insan kaynaklarının, öğrenci hizmetlerinin, sosyal ve kültürel hizmetlerin bir arada dengede bulunması ile yükseköğretim kurumlarında kalite sağlamanın gerekliliğinin öne çıktığı söylenebilmektedir (Okçu,2008). Bilimsel literatüre kazandırılan çalışmaların birçoğunda

yükseköğretim kurumlarında kalitenin sağlanabilmesi için en önemli faktörün “öğretim üyeleri/elamanları” olduğu dikkat çekmektedir (Bulut, 1997; Eroğlu, 2002; Fiduas, 2006; Baykal vd, 2002; Tütüncü ve Doğan, 2003; Elliott ve Shin, 2002; Knight, 1994; Kelly, 1994; Pazarlıoğlu vd, 1999; Uzgören vd; 2007; Erdoğan ve Uşak, 2004).

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı

İmaj, bir bireyin, topluluğun veya kurumun kendisiyle ilgili başkalarında yaratmak istediği ya da bıraktığı izlenimdir. Mesleki imaj, meslek üyelerinin paylaştığı, sosyal statü, yetenek ve davranış modelidir. Mesleki imaj algısıysa meslek üyelerinin sosyal statüleri, yetenekleri ve davranış kalıplarıyla ilgili mesleğinin ortak inançlarını ifade etmektedir (Özata ve Aslan, 2010). Dolayısıyla mesleğe yönelik toplumda oluşan genel kanının, o mesleğe yönelik algıyı ve meslek mensuplarını etkilediği söylenebilir. Meslek seçiminde ve/veya seçilen mesleğin devam ettirilmesinde söz konusu toplumsal etki önemlidir. Bu etki hem mesleki imaj algısını hem de mesleklerine ilişkin öğretim kalitesini de etkilediği varsayılmaktadır. Bu varsayımı ispat etmek için sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algılarının öğretim kalite algılarına etkisi belirlenmeye çalışılmaktadır.

4.2. Araştırma Sorusu ve Hipotezi

Araştırmada, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin örgütsel imaj algıları ne düzeydedir? Öğrencilerin öğretim kalite algıları ne düzeydedir? sorularına cevap aranmaktadır. Öğrencilerin örgütsel imaj algıları ve öğretim kalitesi algıları demografik özelliklere göre değişebilmektedir (Pazarlıoğlu vd, 1999; Uzgören vd; 2007; Erdoğan ve Uşak, 2004). Dolayısıyla öğrencilerin mesleklerine yönelik algı değerlendirmeleri, cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrencilik durumu, sınıf, öğrenim görülen program, burs durumu, programı sevme durumu, çalışma durumu, aile ile birlikte yaşama durumu, anne mesleği ve baba mesleğine göre incelenmiştir. Ayrıca sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algılarının öğretim kalite algılarına etkisi belirlenmektedir.

Araştırmanın ana hipotezi şu şekilde kurulmuştur:

Hipotez 1: Örgütsel imaj algısı ile öğretim kalitesi arasında istatistiki olarak ilişki bulunmaktadır.

4.3. Araştırmanın Analiz Yöntemi

Öğrencilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrencilik durumu, sınıf, öğrenim görülen program, burs durumu, programı sevme durumu, çalışma durumu, aile ile birlikte yaşama durumu, anne mesleği ve baba mesleği frekans ve yüzde dağılımları ile değerlendirilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrencilik durumu, sınıf, öğrenim görülen program, burs durumu, programı sevme durumu, çalışma durumu, aile ile birlikte yaşama durumu, anne mesleği ve baba mesleğine göre genel örgütsel imaj algısı ve boyutları, genel öğretim kalitesi algısı arasındaki farklılık Bağımsız Grup T Testi, Tek Yönlü Varyans analizi (ANOVA) ve Kruskal Wallis H testi kullanılırken, $n \leq 30$ olan gözlemlerde gruplararası karşılaştırma için Mann Whitney U testi ve $n \geq 30$ ve homojen gözlemlerde ise Scheffe testi, araştırma hipotezini test etmek için ise Doğrusal Regresyon analizi kullanılmıştır (Kalaycı,2015). Tüm analizler SPSS 21 istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

4.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada 05.10.2021-01.11.2021 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Araştırmanın evrenini bir vakıf üniversitesinin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören 1000 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yöntemi ile 441 öğrenciye ulaşılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarınca belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler, ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanır (Malhotra, 2004, Aaker vd., 2007, Zikmund, 1997).

4.5. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Ölçme aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Veriler cinsiyet, yaş, medeni durum, öğrencilik durumu, sınıf, öğrenim görülen program, burs durumu, programı sevme durumu, çalışma durumu, aile ile birlikte yaşama durumu, anne mesleği ve baba mesleği ve ailenin gelir durumu sorularını içeren on üç soruluk “Öğrenci Tanıtım Formu”, öğrencilerin örgütsel imaj algılarını belirlemek için yirmi soruluk “Örgütsel İmaj Algısı Ölçeği” ve öğretim kalite algılarını belirlemek içinse yirmi üç soruluk “Öğretim Kalite Algısı Ölçeği” ile toplanmıştır. Her iki ölçek için beşli Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçekler 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örgütsel imaj ölçeği Cerit(2006)’in makalesinden, öğretim kalitesi ölçeği de Karakaya, Kılıç ve Uçar (2016)’in makalesinden alınmıştır. Cerit (2019), örgütsel imaj ölçeğinin genel iç tutarlılığını 0,92, akademik çevre faktörü güvenilirlik alfa değerini 0,82, fiziksel ve sosyal çevre faktörü güvenilirlik alfa değerini 0,78 ve toplumsal algılama faktörü güvenilirlik alfa değeri ise 0,77 olarak hesaplamıştır. Karakaya, Kılıç ve Uçar (2016) ise öğretim kalitesi ölçeğinin güvenilirlik alfa değerini 0,93 olarak hesaplamıştır. Bu araştırmada bu iki ölçeğin faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 2. Örgütsel imaj ölçeğinin faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları

		Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Cronbach Alfa
Fiziksel, Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılanma Faktörü	10.Üniversitemde kampüs atmosferi canlı ve çekicidir	0,824	37,065	0,952
	14.Üniversitem toplumda iyi bir üne sahiptir	0,818		
	15.Üniversitem diğer üniversiteler arasında iyi bir üne sahiptir.	0,810		
	8.Üniversitemde okumak beni diğer öğrencilerden farklılaştırır	0,780		
	17.Üniversitem sosyal etkinlik konusunda yeterli düzeydedir	0,739		
	7.Üniversitem benim iş bulmama olanak sağlar	0,731		
	18.Üniversitemde barınma olanakları yeterli durumdadır	0,721		
	11.Üniversitemde çalışmak istediğim zaman üniversitenin olanaklarından kolaylıkla yararlanılır	0,715		
	9.Üniversitemde olanaklar yeterlidir	0,711		
	19.Üniversitemde öğrencilerin fikirlerinden yararlanılmaktadır	0,633		
	16.Üniversitemin Kütüphanesi kaynak konusunda yeterlidir	0,574		
4.Üniversitemin sınıf atmosferi olumludur	4.Üniversitemin sınıf atmosferi olumludur	0,784	30,855	
	5.Üniversitemde öğretim elemanları-öğrenci arasındaki iletişim üst seviyededir	0,781		
	2.Üniversitemin öğretim elemanları kalitelidir.	0,780		
	3.Üniversitemde öğrencilere karşı olumlu davranılır	0,760		

Akademik Çevre Faktörü	12.Üniversitemde kaliteli eğitim yapılmaktadır	0,706		0,925
	6.Üniversitemde sınıf mevcutları iyi durumdadır	0,703		
	13.Üniversitemde öğrencilerle yakından ilgilenilmektedir	0,672		
	1.Üniversitemin yeterli teknolojik donanıma sahip olduğunu düşünüyorum	0,627		

Örgütsel imaj algısı ölçeğinin geçerliliğini ölçümlemek için Açıklayıcı Faktör Analizi kullanılmıştır. Bunun için ölçeğin faktör analizini ölçümlemek için Kaiser Meyer Olkin (KMO), maddeler arasındaki tutarlılığı ölçümlemek için Bartlett Küresellik testi, faktörleri belirlemek için faktör çıkartma yöntemlerinden Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır ve varyansı en yüksek yapmak için de döndürme işlemi için Varimaks yöntemi seçilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012; Büyüköztürk, 2010; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008).

Bu ölçeğin KMO testi değeri 0,950'dir (KMO=0,81<95,0≤1,00). Bu oran ölçeğin faktör analizi için yüksek düzeyde uygun olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 207). Daha sonra yapılan Bartlett Küresellik testi anlamlı bulunmuştur ($X^2=8044,172$, $p=0,000\leq 0,01$). Faktör altında toplanmayan maddeler analiz dışında bırakılmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Bu ölçekte de ölçeğin 20.maddesi herhangi bir faktör altında değildir. Bundan dolayı ölçeğin 20. maddesi doğru faktör altında olmadığından dolayı analize dâhil edilmemiştir.

Faktör analizi sonucunda ölçeğin iki boyutunun olduğu tespit edilmiştir. İlk boyut fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanmadır. Bu boyutun faktör yükleri 0,824-0,574 arasında değişmektedir. Fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma boyutunun varyans yüzdesi %37,1'dir (37,065). Cronbach alfa katsayısı 0,952'dir. Bu oran boyutun ifadelerinin yüksek oranda güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin ikinci boyutu akademik çevre faktörüdür. Boyutun faktör yükleri 0,784-0,627 arasında değişmektedir. Akademik çevre boyutunun varyans yüzdesi %30,9'dur (30,855). Cronbach alfa katsayısı 0,925'dir. Bu oran boyutun ifadelerinin yüksek oranda güvenilir olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin toplam varyans yüzdesi %67,9'dir. Örgütsel imaj algısı ölçeğinin Cronbach alfa katsayısı 0,963'dür. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2015).

Tablo 3. Öğretim kalitesi algısı ölçeği faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları

	Faktör Yükleri	Varyans Yüzdesi	Cronbach Alpha
13.Öğretim elemanları yükümlülüklerini bilinçli bir şekilde yerine getirir	0,904	75,9	0,985
8.Öğretim elemanları, zamanı rasyonel olarak kullanır	0,904		
4.Öğretim elemanları, derslerin içeriğini açıklayıcı olarak öğretir	0,902		
6.Öğretim elemanları, öğrenci sorumluluklarını açıkça tanımlar	0,897		
7.Öğretim elemanları, iyi iletişim becerisine sahiptir	0,897		
21.Okulumda gördüğüm derslerin hedefleri açıkça tanımlanır	0,895		
5.Öğretim elemanları, ders hedeflerini açıkça tanımlar	0,894		
9.Öğretim elemanları, dersleri ilgi alanımıza uygun işler	0,891		
20.Okulumda gördüğüm derslerde verilen literatür konuyu anlamak için faydalıdır	0,884		
2.Öğretim elemanları konu ile ilgili bilgiler verir	0,881		
12.Öğretim elemanları öğrencileri çalışmak için motive eder.	0,881		
17.Okulda gördüğüm dersler temel problemler hakkında bilgi vericidir	0,879		
1.Öğretim elemanları derslerde iyi örnekler verir	0,878		

3.Öğretim elemanları, öğrenci sorularını ustalıkla cevaplar	0,871		
23.Okulumda gördüğüm derslerin planları, öğrencinin aktif katılımın teşvik eder.	0,870		
18.Okulumda gördüğüm derslerin konuları uygulama olanaklarının önemini gösterir	0,862		
16.Okulumda gördüğüm derslerin içeriği anlaşılabilir	0,862		
15.Öğretim elemanları, sorumluluklarında bulunan dersleri düzenli ve zamanında işler	0,846		
19.Okulumda gördüğüm derslerin içeriğinin miktarı ders saatlerinin sayısı ile eşleşir	0,840		
11.Öğretim elemanları, öğrencileri adaletli bir şekilde değerlendirir.	0,833		
10.Öğretim elemanları, modern teknolojiyi kullanarak öğretim kalitesini artırır	0,827		
14.Öğretim elemanlarının danışmak için müsaitliği vardır	0,822		
22.Okulumda gördüğüm dersler alıştırma ve seminerler ile düzenli bir şekilde takip edilir	0,810		

Öğretim kalitesi algısı ölçeğinin KMO testi değeri 0,978'dir (KMO=0,81 < 0,978 ≤ 1,00). Bu oran ölçeğin faktör analizi için yüksek düzeyde uygun olduğunu göstermektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 207). Daha sonra yapılan Bartlett Küresellik testi anlamlı bulunmuştur ($X^2=13607,103$, $p=0,000 \leq 0,01$). Böylece ölçeğin maddeleri arasında ilişki olmadığı belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Yani ölçeğin yirmi üç maddesinin tutarlılığı sağlanmıştır.

Tüm bu işlemde sonra ölçeğin tek faktörden oluştuğu tespit edilmiştir. Ölçekteki ifadelerin faktör yükleri 0,904-0,810 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam varyans yüzdesi %75,9'dur. Öğretim kalitesi algısı ölçeğinin güvenilirliğini ölçümlemek içinse Cronbach alfa katsayısına bakılmaktadır. Bu ölçeğin Cronbach alfa katsayısı 0,985'tir. Bu değer ölçeğin çok iyi düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2015).

5.BULGULAR

5.1.Öğrencilerin Kişisel ve Eğitim Bilgileri İstatistikleri

Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin demografik ve eğitim bilgilerinin frekans ve yüzde dağılımları, demografik ve eğitim bilgilerine göre örgütsel imaj ve öğretim kalitesi algılarının fark analizleri, örgütsel imaj algılarının öğretim kalitesine etkisinin araştırmak için etki analizi bu bölümde değerlendirilmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin kişisel ve eğitim bilgileri

		Sayı (n)	Yüzde (%)			Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	311	70,5	Programı Sevme Durumu	Seviyorum	395	89,6
	Erkek	130	29,5		Sevmiyorum	46	10,4
	Toplam	441	100,0		Toplam	441	100,0
Yaş	17-20 yaş	114	25,9	Çalışma Durumu	Çalışıyorum	151	34,2
	21-24 yaş	253	57,4		Çalışmıyorum	290	65,8
	25-28 yaş	36	8,2		Toplam	441	100,0
	28 yaş üzeri	38	8,6	Aile ile Birlikte Yaşama Durumu	Evet	381	86,4
	Toplam	441	100,0		Hayır	60	13,6
Medeni Durum	Bekâr	390	88,4	Anne Mesleği	Toplam	441	100,0
	Evli	51	11,6		Emekli	16	3,6
	Toplam	441	100,0		Ev Hanımı	344	78,0
Öğrencilik Durumu	Öğrenci	222	50,3	Baba Mesleği	Kamu Sektörü	22	5,0
	Mezun	219	49,7		Özel Sektör	41	9,3
	Toplam	441	100,0		Serbest Meslek	10	2,3
	Sınıf	1.Sınıf	83		18,8	Vefat	8
2.Sınıf		139	31,5	Toplam	441	100,0	
Mezun		219	49,7	Emekli	108	24,5	
Toplam		441	100,0	İşsiz	21	4,8	

Öğrenim Görülen Program	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	30	6,8	Ailenin Toplam Geliri	Kamu Sektörü	30	6,8
	Anestezi	58	13,2		Özel Sektör	102	23,1
	Çocuk Gelişimi	58	13,2		Serbest Meslek	145	32,9
	İlk ve Acil Yardım	108	24,5		Vefat	35	7,9
	Sosyal Hizmetler	8	1,8		Toplam	441	100,0
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	40	9,1		2000 TL ve altı	51	11,5
	Tıbbi Görüntüleme Teknikleri	64	14,5		2001 TL - 2500 TL	47	10,7
	Ameliyathane Hizmetleri	75	17,0		2501 TL - 3000 TL	78	17,7
	Toplam	441	100,0		3001 TL - 3500 TL	52	11,8
Burs Durumu	%50 Burs	269	61,0	3501 TL - 4000 TL	72	16,3	
	%75 Burs	51	11,6	4001 TL - 4500 TL	54	12,2	
	Tam Burs	68	15,4	4501 TL - 5000 TL	44	10,0	
	Tam Ücretli	44	10,0	5001 TL ve üstü	43	9,8	
	Diğer	9	2,0	Toplam	441	100,0	
	Toplam	441	100,0				

Tablo 4’de görüldüğü üzere, sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim görenlerin % 70,5’i kadın, %57,4’ü 21-24 yaş arasında, %88,4’ü bekâr, %50,3’ü öğrenci, %49,7’si mezun, %31,5’i 2. sınıf, %24,5’i ilk ve acil yardım programında okumakta, %61,0’ı yüzde elli burslu, %89,6’sı programını sevmekte, %65,8’i çalışmıyor, %86,4’ü ailesi ile birlikte çalışmakta, %78,0’ının annesi ev hanımı, %32,9’unun babası serbest meslekle uğraşmakta, %17,7’sinin ailesinin 2501-3000 TL geliri bulunmaktadır.

5.2. Demografik Özelliklerin Ölçek Puanlarına Göre Farklılık Bulguları

Bağımsız grup t testi demografik değişken gruplarının iki olması durumunda uygulanmaktadır (Kalaycı, 2015). Bağımsız grup t testi sonuçları yorumlandığında, cinsiyete göre öğrencilerin öğretim kalitesi algısı istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0,009 \leq 0,01$).

Tablo 5. Cinsiyete göre t-testi sonuçları

Cinsiyet		n	$\bar{X}$	SS	t	p
Öğretim Kalitesi Algısı	Kadın	311	3,7590	1,05390	2,620	0,009
	Erkek	130	3,4659	1,11084		
Örgütsel İmaj Algısı	Kadın	311	2,9447	0,96839	-0,397	0,692
	Erkek	130	2,9858	1,04909		
Akademik Çevre Faktörü	Kadın	311	3,3730	1,00490	1,136	0,257
	Erkek	130	3,2519	1,05642		
Fiziksel Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılanma Faktörü	Kadın	311	2,6331	1,03460	-1,431	0,153
	Erkek	130	2,7923	1,13349		

Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin cinsiyeti ile öğretim kalitesi algısı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p:0,009 < 0,05$). Örgütsel imaj algısı ile cinsiyet arasında istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p:0,692 > 0,05$). Örgütsel imaj algısı ölçeğinin alt faktörlerinden olan akademik çevre faktörü ($p:0,257 > 0,05$) ve fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma faktörü ($p:0,153 > 0,05$) ile cinsiyet arasında da istatistiki açıdan anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Öğrencilik durumuna göre öğrencilerin örgütsel imaj algıları ile boyutlarından olan fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p=0,000 \leq 0,015$). Tablo 5’de öğrencilik durumuna göre öğretim kalitesi algısı, örgütsel imaj, akademik çevre, fiziksel çevre ve toplumsal algılanma faktörlerinin ortalama puanı farklılığının sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 6. Öğrencilik durumuna göre t-testi sonuçları

Öğrencilik Durumu		<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Örgütsel İmaj	Öğrenci	222	3,1221	0,97799	3,570	0,000
	Mezun	219	2,7892	0,97972		
Fiziksel Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılanma Faktörü	Öğrenci	222	2,9513	1,04366	5,560	0,000
	Mezun	219	2,4051	1,01882		

Öğrencilerin mezunlara göre örgütsel imaj algıları ile fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma algıları yüksektir.

Öğrenim gördükleri programları sevme durumuna göre öğrencilerin genel öğretim kalitesi ve örgütsel imaj algıları, örgütsel imaj algısı boyutları olan fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma faktörü ve akademik çevre faktörü puanları istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0,000\leq 0,05$).

Tablo 7. Yaşa göre tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonuçları

Yaş		<i>n</i>	$\bar{X}$	<i>SS</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	Çoklu Karşılaştırma	
Örgütsel İmaj	17-20 yaş (1)	114	3,1842	0,97442	5,362	0,001	Scheffe	(1-3)
	21-24 yaş (2)	253	2,8870	1,01194				
	25-28 yaş (3)	36	2,5219	0,75208				
	28 yaş üzeri (4)	38	3,1510	0,93481				
	Toplam	441	2,9568	0,99184				
Fiziksel Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılanma Faktörü	17-20 yaş (1)	114	2,9920	1,04184	7,467	0,000	Tamhane	(1-2) (1-3) (2-3) (3-4)
	21-24 yaş (2)	253	2,5929	1,09087				
	25-28 yaş (3)	36	2,1414	0,69386				
	28 yaş üzeri (4)	38	2,8349	0,98817				
	Toplam	441	2,6801	1,06588				

Varyansların homojenliği testine göre yaşa göre genel örgütsel imaj (Levene Test İstatistiği= 1,944, $p=0,122\geq 0,05$) ve arasında homojenlik anlamlı olduğundan çoklu karşılaştırma testinde model olarak Scheffe kullanılmaktadır. Örgütsel imaj boyutu olan fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma faktörü (Levene Test İstatistiği= 4,160, $p=0,006\leq 0,05$) arasında homojenlik anlamlı olmadığından çoklu karşılaştırma testinde Tamhane modeli kullanılmaktadır. 17-20 yaş grubunda olan üniversite öğrencileri, 25-28 yaş grubunda yer alan üniversite öğrencilerine göre örgütsel imaj algıları daha yüksektir. 17-20 yaş grubunda olan üniversite öğrencileri, 25-28 yaş grubunda yer alan üniversite öğrencilerine göre fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma imaj algıları daha yüksektir. 21-24 yaş arasında olanlar 25-28 yaş arasında olanlara göre, 28 yaş üzeri olanlar 25-28 yaş grubunda olanlara göre fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma algıları daha yüksektir.

Tek Yönlü Varyans (ANOVA) testi sonuçları değerlendirildiğinde, okudukları sınıfa göre üniversite öğrencilerinin örgütsel imaj algısı ($p=0,001\leq 0,01$), boyutu olan fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma algısı ($p=0,000\leq 0,01$) ortalama puanları arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Tablo 7’de okudukları sınıfa göre öğretim kalitesi algısı, örgütsel imaj, akademik çevre, fiziksel çevre ve toplumsal algılanma faktörlerinin ortalama puanı farklılığının sonuçları gösterilmektedir.

5.3. Pearson Korelasyon Analizi Bulguları

Bu bölümde öğretim kalitesi algısı ile örgütsel imaj, akademik çevre faktörü, fiziksel sosyal çevre ve toplumsal algılama faktörü arasındaki ilişki Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmektedir.

Tablo 8. Değişkenler arasındaki ilişki

		Örgütsel İmaj	Akademik Çevre Faktörü	Fiziksel, Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılama Faktörü
Öğretim Kalitesi Algısı	<i>r</i>	0,782	0,836	0,674
	<i>p</i>	0,000	0,000	0,000

Öğretim kalitesi algısı ile örgütsel imaj ($r=0,782$, $p=0,000$), akademik çevre faktörü ($r=0,836$, $p=0,000$) ve fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılama faktörü ($r=0,674$, $p=0,000$) arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ilişki tespit edilmektedir ($p \leq 0,01$). Öğrenci ve mezunların öğretim kalitesi algısı arttıkça örgütsel imajları, akademik çevre faktörü ve fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılama faktörü de artmaktadır.

5.4. Regresyon Analizleri Bulguları

Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrenci ve mezunların örgütsel imaj algılarının öğretim kalitesi algılarına etkisi olup olmadığının belirlenmesi için doğrusal regresyon analizleri yapılmaktadır. Araştırmanın ana hipotezinin test edilmesi sağlanmaktadır.

Tablo 9. Örgütsel imaj algısının öğretim kalitesi algısına etkisi

Model		Standartlaşmamış Katsayı		Standartlaştırılmış Katsayı	<i>t</i>	<i>p</i>
		<i>B</i>	<i>SE</i>	β		
Öğretim Kalitesi Algısı (Bağımlı Değişken)	(Sabit Sayı)	1,160	0,101		11,500	0,000
	Örgütsel İmaj Algısı (Bağımsız Değişken)	0,850	0,032	0,782	26,270	0,000

Tablo 10’da görüldüğü üzere örgütsel imaj algısının öğretim kalitesi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmaktadır ($p:0,000 < 0,05$). Örgütsel imaj algısına ait regresyon yükü 0,850 ve standartlaştırılmış regresyon yükü de 0,782’dir. Örgütsel imaj algısı öğrenci ve mezunların öğretim kalitesi algısını 0,782 puan yükseltmektedir.

Tablo 10. Örgütsel imaj algısı boyutlarının öğretim kalitesine etkisi

Model		Standartlaşmamış Katsayı		Standartlaştırılmış Katsayı	<i>t</i>	<i>p</i>
		<i>B</i>	<i>SE</i>	β		
Öğretim Kalitesi Algısı (Bağımlı Değişken)	(Sabit Sayı)	0,727	0,096		7,532	0,000
	Akademik Çevre Faktörü (Bağımsız Değişken)	0,852	0,045	0,806	18,955	0,000
	Fiziksel, Sosyal Çevre ve Toplumsal Algılama Faktörü (Bağımsız Değişken)	0,039	0,043	0,038	0,895	0,371

Akademik çevre faktörü, fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılama değişkenleri birlikte öğretim kalitesi algısının $R^2 = \%70,0$ ’ni açıklamaktadır. Bağımsız değişkenin bağımlı

değişken üzerindeki etkisini gösteren model, ANOVA testi sonuçlarına göre anlamlıdır ($p=0,000 \leq 0,01$). Tablo 10'a göre sabit değer ve bağımsız değişkenlerden akademik çevre faktörü ($p=0,000 \leq 0,01$) değişkenlerinin katsayılarının anlamlı olduğu görülmektedir. Modelin otokorelasyon olup olmadığını ise Durbin-Watson(DW) testi ile ölçülmektedir. DW değerinin 1,5-2,5 arasında olması modelin otokorelasyonunun olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2015). Bu modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmaktadır (DW=1,958). Akademik çevre değişkenine ait regresyon yükü 0,852 ve standartlaştırılmış regresyon yükü de 0,806'dır, Akademik çevre faktörü algısı üniversite öğrencilerinin öğretim kalitesi algısını 0,806 puan yükseltmektedir. Akademik çevre faktörü algısı değişkeni öğretim kalitesi algısı değişkenini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Sadece akademik çevre faktörü öğretim kalitesini etkilediği görülmektedir.

Yukarıdaki regresyon sonuçlarına göre, fiziksel, sosyal çevre toplumsal algılanma bağımsız değişkeninin bağımlı değişken üzerindeki etkisi anlamlı olmadığından *hipotez 1* kısmen kabul edilmektedir. Bu durumda Hipotez 1 desteklenmektedir

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir vakıf üniversitesinin sağlık hizmetleri meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin öğrenim gördükleri eğitim kurumuna karşı kendilerinde oluşan imaj ile öğrenim görmüş oldukları öğretimin kalitesinin incelendiği bu çalışmada iki değişken arasında istatistiksel olarak bir anlamlı sonucun olduğu görülmektedir. Örgütsel imaj ile öğretim kalitesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bu çalışma ile bilimsel literatüre kazandırılmıştır. Yani; örgütsel imaj durumu yüksek olduğu durumlarda öğretim kalitesinin de yüksek olarak algılandığı, bir başka deyişle öğretim kalitesinin yüksek olarak algılandığı durumlarda da örgütsel imajın yüksek olduğu görülmektedir. Bunun tam tersini söylemek de söz konusudur.

Alanyazın incelendiğinde doğrudan üniversite öğrencilerinin öğrenim görmüş oldukları eğitim kurumuna karşı kendilerinde oluşan imaj ile o öğretim kurumundaki öğretim kalitesi ile ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışmanın özgünlüğü de burada ortaya çıkmaktadır. Bu iki değişkeni doğrudan inceleyen çalışmalar yer almamakla birlikte bilimsel literatürde hem yükseköğretim kurumlarında imaj kavramını inceleyen çalışmalar yer almaktadır (Nguyen ve LeBlanc,2001; Cerit,2006; Palacio vd.,2002; Adeniji,vd.,2014; Ahn, 2015; Mostafa vd., 2015). Bu çalışmaların ortak özelliği örgüt imajı ile kalite arasında olumlu bir ilişkinin olduğunun ortaya konmasıdır. Bu çalışmada ise öğretim kalitesi tüm boyutları irdelenmiş olup örgütsel imaj ile arasındaki ilişki incelenmiştir.

Cerit (2006) bilimsel çalışmasında, öğrencilerin üniversiteleri ile ilgili akademik çevre, fiziksel ve sosyal çevre ve toplumsal algılanma boyutları ile üniversitenin toplam örgütsel imajına ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlılık saptarken, Orman (2019) alana kazandırdığı tezinde örgütsel imaj algılarına ilişkin bulgulara ait t-testi verileri incelendiğinde bütün olarak ve alt boyutlar bazında cinsiyete göre anlamlı fark tespit edememektedir. Bu araştırmanın sonuçları Cerit(2006)'ın araştırmasının sonuçları arasında benzerlik yer almazken, Orman(2019)'ın araştırmasının sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Karakaya, Kılıç ve Uçar (2016) öğrencilerin öğretim kalitesi algısına yönelik puan ortalamalarının cinsiyete göre farklılığının araştırıldığı makalesinde misyon ve öğretim koşulları başlığı ile açıklanan değişkenlerin ortalamalarının cinsiyete göre farklılık göstermediği, öğretim programları ve öğretim elemanları değişkenlerinin ortalamalarının ise cinsiyete göre farklılaştığı gözlenmektedir. Ulaşılan bu sonuçla öğretim kalitesi algısı öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir hipotezi öğretim programları ve öğretim elemanları boyutları için kabul edilirken, misyon ve öğretim koşulları boyutları için reddedilmektedir. Bu çalışmada ise

cinsiyete göre öğretim kalitesi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir.

Cerit'in (2006) araştırmasında öğrencilerin akademik çevre, fiziksel ve sosyal çevre ve bütün olarak örgütsel imaj algılarının öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı, ancak toplumsal algılanma boyutunda sınıf değişkenine göre bir farklılık olmadığı görülmektedir. Karakaya, Kılıç ve Uçar (2016) öğrencilerin öğretim kalitesi algısına yönelik puan ortalamalarının öğrenim gördükleri sınıf değişkenlerine göre herhangi bir farklılık gözlenmediğini bulmaktadır. Bu araştırma ile paralellik göstermektedir.

Cerit'in (2006) araştırmasında öğrencilerin akademik çevre, fiziksel ve sosyal çevre, toplumsal algılanma ve bütün olarak örgütsel imaj algılarının öğrenim gördükleri bölüm değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Bu bulgular, üniversitenin örgütsel imaj algılarının bölümlere göre değiştiğini göstermektedir. Bizim araştırmamızda ise genel örgütsel imaj ve fiziksel, sosyal çevre ve toplumsal algılanma faktörü puanlarının öğrenim görülen programa göre farklılık göstermektedir.

Cerit'in (2006) araştırmasında örgütsel imaj algıları toplam puanlarının, akademik çevre, toplumsal algılanma ve fiziksel ve sosyal çevre alt boyutunda yaş aralığına göre gruplar arası ortalamalar arasındaki farkları anlamlı olduğunu saptamaktadır. Toplumsal algılanma, fiziksel ve sosyal çevre ve akademik çevre alt boyutlarında eğitim düzeyine göre gruplar arası ortalamalarda farklılık tespit etmektedir. Karakaya, Kılıç ve Uçar (2016) araştırmasında öğretim kalitesi algısı öğrencilerin yaşlarına göre farklılık göstermemektedir. Bu araştırmanın sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre öğrenci ve mezunlar için öneriler şu şekilde olabilir: Öğrenci ve mezunlar ile akademik çevre arasında iletişim kuvvetlendirilmelidir. Öğretim elemanları kaliteli olmalıdır ve kaliteli eğitim verilmelidir. Öğretim elemanları öğrencilere olumlu davranmalıdır. Kaliteli eğitim verilmesi için sınıf mevcutlarının makul olması gerekmektedir. Üniversite öğrencilerle yakından ilgilenmelidir ve yeterli teknolojik donanıma sahip olmalıdır. Üniversitelerin kampüs atmosferinin daha enerjik olması sağlanmalıdır. Üniversiteler toplumda ve diğer üniversiteler arasında iyi bir üne sahip olmalıdır. Üniversiteler sosyal etkinlik konusunda yeterli düzeye gelmelidir ve üniversitelerin iş bulma konusunda olanaklar sağlamalıdır.

KAYNAKÇA

- Aaker, D.A., Kumar, V. and Day, G.S., (2007). *Marketing Research, 9. Edition, John Wiley & Sons, Danvers.*
- Adeniji, A., Osibanjo, A. O., Abiodun, A.J. and Oniojo, E. E. (2014). Corporate İmage: A Strategy for Enhancing Customer Loyalty and Profitability. 23rd International Business Information Management Association Conference on Vision 2020: Sustainable Growth, Economic Development and Global Competitiveness, Valencia, Spain.
- Ahn, C. (2015). The Effects Of Service Quality on Corporate İmage, Customer Satisfaction and Behavioral İntention in National Sports Center. *Journal of Sport and Leisure Studies*, 60, 173-185.
- Akbulut, B. (2015). Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel İmaj Algıları İle İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aksoy, R. ve Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık İşletmeleri İçin Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Tüketici Değerlemeleri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 85-96.

- Arpan, M. L. Raney, A. A. and Zivnuska, K. (2003). A Cognitive Approach To Understanding University Image. *Corporate Communications: An International Journal*, 8(2), 97-113. [Http://Dx.Doi.Org/10.1108/1356328031047535](http://Dx.Doi.Org/10.1108/1356328031047535)
- Barich, H. and Kotler, P. (1991). A Framework For Marketing Image Marketing Image management. *Sloan Management Review*, 32, 94-104. Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/224961405?pq-origsite=gscholar>.
- Baykal, Ü, Sökmen, S., Korkmaz, S. ve Akgün, E. (2002), Öğrenci Memnuniyeti Ölçeği Geliştirme Çalışması, *Dokuz Eylül Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 13(49)
- Bulut, Ö. (1997), Eğitim Yönetiminin Çağdaştırılması: Eğitimde T.KY Uygulaması ve Yararları, 2. Toplam Kalite Yönetimi Makale Yarışması, *TÜSİAD Yayınları*, İstanbul.
- Burgaz, B. ve Ekinci, C. E. (2007). Öğrencilerin Hacettepe Üniversitesi'nce Sunulan Hizmetlere İlişkin Beklenti ve Memnuniyet Düzeyleri, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1),71-89
- Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, *Pegem Akademi Yayıncılık*, Ankara.
- Cerit, Y. (2006). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Üniversitenin Örgütsel İmaj Düzeyine İlişkin Algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 12(3), 343-365.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve Lisrel Uygulamaları, *Pegem Akademi Yayıncılık*, Ankara.
- Elliott, K.M., and Shin, D. (2002), Student Satisfaction: An Alternative Approach to Assessing this Important Concept, *Journal of Higher Education, Policy and Management*, 24 (2), 197 –209.
- Erdoğan, M. ve Uşak, M. (2004), Factors Affecting Prospective Science Teacher Satisfaction Level on Their Department. (Abstract) Paper presented at the conference, , İstanbul, University of Bahcesehir
- Erkmen, T. ve Çerik, Ş. (2007). Kurum İmajını Oluşturan Kurum Kimliği Boyutları Bağlamında Örgüte Bağlılığın İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, 7,(28), 107-119.
- Eroğlu, E. (2002), Uzaktan Öğretimde Bütünsel Kalite, *Anadolu Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu* , ss. 23-25 .
- Fıduas, A. (2006), Measuring Service Quality in Higher Education HEDPERF Versus SERPERF, *Marketing Intelligence & Planing*, 24(1),31-47
- Gümüş, M. (1995). Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar, *Alfa Basım Yayım Dağıtım*, İstanbul.
- Hatch, M. J. and Schultz, M. (1997). Relations between organizational culture, identity and image. *European Journal of Marketing*, 31(5/6), 356-365. <http://dx.doi.org/10.1108/eb060636>.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/10/20021022.htm#7> (erişim tarihi: 12.11.2021)
- Kalaycı, Ş. (2015). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri , *Asil Yayıncılık*, Ankara.

- Karagöz, Y. ve Kösterelioğlu, İ. (2008). İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeğinin Faktör Analizi Metodu ile Geliştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 81-98.
- Karakaya, A., Kılıç, İ. ve Uçar, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Öğretim Kalitesi Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı, 2, 40-55.
- Kazoleas, D., Kim Y. and Moffitt, M. A. (2001). Institutional İmage: A Case Study, *Corporate Communications*, 6(4), 205-216.
- Kelly, L. H. (1994), Utilizing Multiple Measures to Assess Student Satisfaction, Paper Presented at the Meeting of the Association for Institutional Research Annual Forum, New Orleans, LA. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 376 764)
- Knight, William E. (1994), Influences on the Academic, Career, and Personal Gains and Satisfaction of Community College Students, Paper presented at the Annual Forum of the Association for Institutional Research., 34th, New Orleans, LA.
- Maksüdünov, A., Çavuş, Ş. ve Eleren, A. (2016), Yükseköğretimde Öğrencilerin Hizmet Kalitesine Yönelik Algılamaları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(4), 65-76.
- Malhotra, N.K. (2004) Marketing Research. *Prentice Hall*, New Jersey.
- Mostafa, R. B., Lages, C. R., Shabbir, H. A. and Thwaites, D. (2015). Corporate İmage: A Service Recovery Perspective. *Journal of Service Research*, 18(4), 468-483. doi: 10.1177/1094670515584146
- Nguyen, N. and Leblanc, G. (2001). Corporate Image and Corporate Reputation in Customers' Retention Decisions in Services. *Journal of Retailing & Consumer Services*, 8, 227-236. [http://dx.doi.org/10.1016/S0969-6989\(00\)00029-1](http://dx.doi.org/10.1016/S0969-6989(00)00029-1)
- Okay, A. (2002), Kurum Kimliği, *Mediacat Yayınları*, İstanbul.
- Okçu, V. (2008). Eğitimde Toplam Kalite Yönetiminin Uygulanması, *Milli Eğitim* (179): 283-392.
- Owlia, M. and Aspinwall, E.. (1996). Quality Assurance in Education A Framework for the Dinemnsions of The Quality Higher Education, *Quality Assurance in Education*, 4(2),12–20
- Orman, M. (2019). Öğrencilerin Bilgi Evlerine Yönelik Örgütsel İmaj Algıları ile Kurumsal Aidiyet Duygusu Arasındaki İlişki. Marmara Üniversitesi-Sebahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi Ortak Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özata, M. ve Aslan, Ş. (2010). Hastanede Çalışan Hemşirelerin Mesleki İmaj Algılamalarının Araştırılması. *S.Ü. İ.İ.B.F Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 251-268.
- Paden, N. ve Stell, R. (2006). Branding Options For Distance Learning Programs: Managing The Effect On University İmage. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 3(8), 45-54.
- Palacio, A. B., Meneses, G. D. and Perez, P. J. P. (2002). The Configuration of The University İmage and Its Relationship With The Satisfaction Of Students. *Journal of Educational Administration*, 40(5), 486-505.

- Pazarlıoğlu, M., Emeç, H. ve Erdoğan, S. (1999), Dokuz Eylül Üniversitesi Öğrencilerinin Yükseköğretim Beklenti Değişkenlerinin Faktör Analizi İle İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi* , 14 (2), 97-109.
- Polat, S. (2011). Üniversite Öğrencilerine Göre Kocaeli Üniversitesinin Örgütsel İmajı. *Eğitim ve Bilim*, 36(160), 105-119.
- Polat, S., Abat, E. ve Tezyürek, S. (2010). The Perceived Corporate Image Of Private Secondary Schools By Students' And Parents' Views. *European Journal of Educational Sciences*, 2(2), 65-76.
- Saydan, R. (2008). Üniversite Öğrencilerinin Öğretim Elemanlarından Kalite Beklentileri: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF Örneği, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 63-79
- Şanlı, Ö. ve Arabacı, B. İ. (2017). Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel İmaj Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 642-661
- Tabachnick, G. B. and Fidell, L. S. (2013). Using Multivariate Statistics (6th ed.). London: Pearson.
- Taş, A., Karataş, E. ve Küçükçene, M. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 1303-1321
- Türker, A. R. (2003). *Yükseköğretimde Kalite. Üniversite Ve Toplum (E-Dergi)*, 3 (4).
- Tütüncü, Ö ve Doğan, Ö.İ. (2003). Müşteri Tatmini Kapsamında Öğrenci Memnuniyetinin Ölçülmesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi, "Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulaması *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (4), 130: 151.
- Uzgören, N. ve Uzgören, E. (2006) .Dumlupınar Üniversitesi Lisans Öğrencilerinin Memnuniyetini Etkileyen Bireysel Özelliklerin İstatistiksel Analizi - Hipotez Testi, Ki-Kare Testi ve Doğrusal Olasılık Modeli, *Dumlupınar Üniversitesi SBE. Dergisi*. (14).<http://sbe.dumlupinar.edu.tr/17/173-192.pdf>
- Ünüsan Ç. ve Sezgin M. (2005), Turizmde Strateji Eksenli Pazarlama İletişimi, *İkia Yayıncılık*, Konya.
- Williamson, J. (2001), Reklamların Dili, *Ütopya Yayınevi*, Ankara.
- Zikmund, W. G. (1997). Business Research Methods, 5. Edition, *The Dryden Press*, Orlando.

THE RIGHT TO EDUCATION IN TURKEY AND POLAND: COMMENTS ON THE CONSTITUTION AND THE JURISPRUDENCE OF THE ECHR

Geliş Tarihi : 18.06.2023

Agnieszka ŁUKASZCZUK¹

Kabul Tarihi : 23.06.2023

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Abstract

The Constitution, established on April 20, 1924, laid the grounds for this in Art. 2: the official language of the state is Turkish, and anyone who cannot use it in spoken or written form cannot be elected as representative of the people. Higher secular education was concentrated around the university, functioning as five faculties: medical, legal, humanities, natural science, and theology. Teaching religious culture and moral education is included in the obligatory curriculum for primary and secondary schools. Attending other religion classes is voluntary, and in the case of minors, it is a decision of their legal guardians. The Constitution established April 2, 1997 in Chapter II Economic, Social and Cultural Freedoms and Rights in Art. 70 guarantees the right to education in Poland. In the case of the right to education, such a connection is justified by the importance of this right for the development of the individual and the society. It has a guarantee character, providing the actual implementation of this right, even against the will of the person entitled, and also depends, at least in terms of primary education, on international standards. In this study it is tried to make a comparison between right to education in Turkey and Poland.

Keywords: Education Right, Constitution, Jurisprudence.

JEL Codes: I21, I29, K3.

TÜRKİYE VE POLONYA'DA EĞİTİM HAKKI: AİHM ANAYASASI VE HUKUKU HAKKINDA YORUMLAR

Özet

20 Nisan 1924'te kurulan Anayasa, Maddesinde bunun temellerini attı. 2: Devletin resmi dili Türkçe olup, bunu sözlü ve yazılı olarak kullanamayanlar milletvekili seçilemez. Yüksek laik eğitim üniversite etrafında yoğunlaştı ve beş fakülte olarak işlev gördü: tıp, hukuk, beşeri bilimler, doğa bilimleri ve teoloji. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi, ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu müfredatta yer almaktadır. Diğer din derslerine katılmak isteğe bağlıdır ve reşit olmayanlar söz konusu olduğunda yasal vasilerinin kararıdır. 2 Nisan 1997 tarihli Anayasa'nın II. Bölümü Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Özgürlükler ve Sanatta Haklar. 70 Polonya'da eğitim hakkını garanti eder. Eğitim hakkı söz konusu olduğunda, böyle bir bağlantı, bu hakkın bireyin ve toplumun gelişimi için önemi ile gerekçelendirilir. Hak sahibi kişinin iradesi dışında dahi olsa bu hakkın fiili olarak uygulanmasını sağlayan garanti niteliğindedir ve ayrıca en azından ilköğretim açısından uluslararası standartlara bağlıdır. Bu çalışmada Türkiye ve Polonya'daki eğitim hakkı arasında bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Hakkı, Anayasa, İçtihat.

JEL Kodları: I21, I29, K3.

¹PhD, University of Economics and Humanities in Warsaw, Institute of Law Studies, e-mail: a.lukaszczuk@vizja.pl ORCID: 0000-0002-5350-3272

1. INTRODUCTION

The parliament proclaimed the Republic of Turkey in 1923. Despite adopting a parliamentary system, the republic continued the dictatorship of President Mustaf Kemal Paşa (Atatürk) and the People's Republican Party he established in 1923. The new Turkey was supposed to become the antithesis of everything that was Ottoman - the place of the multiethnic, multilingual and multireligious society was about to be replaced by a uniform and secularized Turkish nation (Szkudlarek, 2014, p. 53). The Constitution, established on April 20, 1924, laid the grounds for this in Art. 2: the official language of the state is Turkish, and anyone who cannot use it in spoken or written form cannot be elected as representative of the people. The Constitution also guaranteed that no one could be persecuted based on religious affiliation, rite, views or being a member in a religious fraternity as long as it was not a threat to public order, the moral condition of society and did not contradict its values (Szkudlarek, 2019, p. 112). The regulation concerning belonging to religious brotherhoods was changed in 1937 together with their illegalization, then liquidation, implementing new philosophical assumptions based on the so-called "Six arrows of kemalism" (Altı Ok), which influenced Kemal Pasha in his policy, which was then raised to the rank of constitutional norms. They were: republicanism (Cumhuriyetçilik), equality, the rule of the people (Halkçılık), secularism (Laiklik), reformism (Devrimcilik), nationalism (Ulusçuluk), etatism (Chmielowska ve Sobczak, 2016, p. 213).

The new regulations of social order and life, based on Kemalism, became the beginning of reforms concerning practically every area of social life, including education. The reforms were targeted at modernizing and securing the state according to the Western models. New legal codes were introduced: civil (including abolishing polygamy), criminal and commercial ones, based on Western countries. In 1928, the Latin alphabet was introduced instead of Arabic. The breakthrough was considered granting women the voting rights to in 1934 (Poznańska, 1977, p. 13).

Higher secular education was concentrated around the university, functioning as five faculties (fakülte): medical, legal, humanities, natural science, and theology. The Faculty of Medicine (and the dental and pharmaceutical school connected with it) was the oldest fast developing faculty at an independent medical school in Haidar Pasha, on the Asian shore of the Bosphorus. In turn, future administrators were educated at the Faculty of Law, and then, after graduating, they completed a 3-year internship before getting accepted to the state service. The remaining faculties - humanities and natural sciences, educated future teachers of public schools. The level of teachers differed: apart from European-class scientists, the teaching staff were self-taught, unfamiliar with European research methods in the area of their expertise (Kowalski, 1925, p. 50).

The personnel of the University included a group of professors who performed functions within the bodies of: respectively provost, senate, deans and delegates, whom they appointed independently. The university was of great importance in Turkey, and the professors were considered a social authority, also performing public functions in representative bodies. The group of students of the University included both women and men, although classes until the academic year 1924 at the faculty of humanities were conducted for them separately. Turkey pretty quickly undertook reforms targeted at the complete elimination of the problem of discrimination against women and extending the catalog of their rights. The right to the equal access to education for all was guaranteed in 1925 (Büyükbayrak ve Dahl, 2015, p. 116).

Apart from universities, there were other special schools of higher education (dariil-elhan), e.g. the music school in Constantinople, teaching Eastern and European music, and medrese-i-hattatin - a school of calligraphers, applied arts and miniature painting. On the other hand, secondary education in larger cities consisted of secondary schools (formerly sultanije, today lise), including 12 classes (5 preparatory and 7 higher). The curriculum, based on French models, provided for learning foreign languages to choose from: French or German, whereas Arabic and Persian were optional. What is more, there were also vocational schools of craftsmanship (sanai mektebi), agriculture (ziraat mektebi) and other specialized schools: silk industry, trade and mining.

The staff was taught by male (dar-ul-muallimin) and female (dar-ul-muallimat) teacher training seminars. The female seminars educated teachers of elementary education, rather underdeveloped in the provinces, before the reform dominated by breeders who learnt mainly prayers and verses from the Koran, instead of basic language skills, such as reading the press. That is why, the basic premise of the reform was fighting against illiteracy resulting from the teaching of hodjas. Cultural and educational organizations, such as the "Turkish Fireplace" (Türk Odzagy), founded by the university youth of Constantinople, also helped to propagate education in the provinces. Türk odzagy was about to focus on effective education at least in the elementary scope of children and adults living in the most backward villages, focusing on the fight against illiteracy, organizing courses for rural children in terms of reading, writing and counting, Turkish history, geography, and state system studies and civic duties (Kowalski, 1925, p. 52).

Turkish nationalism in public life for many years has been effectively supported by the propaganda of speaking, writing and reading exclusively in Turkish (Szymański, 2010, p. 37). Nationalists were hostile against the ethnic minorities of the Muslim faith, mainly Lazas, Circassians, Azerbaijanis and Arabs (Szkudlarek, 2019, p. 115). Dissatisfaction with the radical actions of the ruling Democratic Party (Demokratik Parti) contributed to the political crisis in the 1950s. The coup d'état conducted in 1960 by anti-government forces and the repeal of the Constitution of 1924 aimed at strengthening the secular and national character of the state under the slogan of reinstating the principles of Kemalism. The status quo was guaranteed by the army that served as the guardian of Turkish secularism whenever there was a risk of its disruption by political opponents.

Accepting new constitution through referendum on July 9, 1961 made it possible to reinforce the ideology of Kemalism² (Rabczuk, 2017). The constitution maintained the republican form of the state, guaranteeing the rule of law and the supremacy of the constitution in the hierarchy of the sources of law by appointing a Constitutional Court to supervise the parliament (Adamczyk, 2011, s. 48). Moreover, it should be noted that the rights and freedoms of the individual, considered by the constitution as a matter of such importance, establishing the foundation of the Turkish state, that these regulations preceded the issues of the system of state apparatus in its systematics. The constitution from 1961 guaranteed a universal catalog of civil rights and freedoms that every individual is entitled to simply by virtue of being human. The rights and freedoms could not be taken away from him and he could not relinquish them. The limitation of rights and freedoms could take place based on a statute, adopted according to the letter and the spirit of the constitution. It was guaranteed that the bill may not infringe the core of a particular right or freedom, even when it comes to such values as public interest, public morality, public order, social justice and national security.

---

²Turkey is the first and only secular state in the Islamic world. Taking inspiration from ideology of the Enlightenment and the French Revolution, both France and Turkey introduced secularism into their own legislation and constitution.

Considering the problems of applying the already repealed Constitution of 1924, the constitution-maker expected that the definition of the limits of rights and freedoms cannot be left to the legislator, but the constitution itself is to designate the limits for the legislative activity of the parliament that restricts civil rights and freedoms. Therefore, the new constitution announced a strong foundation for a democratic state of law. The expression of the reforms introduced earlier was Art. 50 of the Constitution, guaranteeing common access to primary education for both women and men. Moreover, the constitution guaranteed access to additional public funds for further education. Education was consequently an important instrument in the process of nation-building (Şimşek et al., 2012, p. 2810).

The legitimation of the Kemalist ideology, that imposes a certain value, knowledge, faith, attitude and behavior, was possible due to the teaching provided at every stage of education (Hirsch, 1950, s. 312). Creating and spreading a modern education system in Turkey was both one of the main goals of the Kemalist reforms and, somehow, a safeguard for implementing other reforms (Heper, 2015). Although the Constitution of 1961 contained democratic solutions in terms of fundamental rights and civil liberties and a system of guaranteeing their protection, the circumstances of its approval in a referendum after a bloody military coup had an influence on its low acceptance in the society (ilkadimdergisi.net, 2011). The practice of its application in social life was also not satisfactory, considering how diverse this society was in terms of religion and culture. In the practice of applying the Basic Law, the nationalist ambitions of the state, supported by the authorities, excluded respecting the rights of minorities. It was generally accepted that the defense of the state order was a responsibility of the armed forces, which kept the opponents of nationalization and secularization in line. However, the opposition did not give up, accusing the government of breaking the systemic continuity of the state by the coup in 1960, the influence of the military formation on the process of forming the constitutional foundations of the Second Republic, the instability of the course of political processes, and the defectiveness of some solutions introduced in the Basic Law. They believed, the Constitution of 1961 was not permanent and coherent foundations of the system (ilkadimdergisi.net, 2011). The multicultural demographic structure, on the one hand, and, on the other, the repressive and biased policy towards religious minorities clashed with different intensity. There were even few attempts to reunite Islam and Kemalist ideology after another coup in 1980, the normative expression that was the introduction to Art. 24 of the new Constitution of the Republic of Turkey provides that education in terms of religion and ethics is conducted under the supervision and control of the state. Teaching religious culture and moral education is included in the obligatory curriculum for primary and secondary schools. Attending other religion classes is voluntary, and in the case of minors, it is a decision of their legal guardians.

2. THE RIGHT TO EDUCATION IN THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

The Constitution established April 2, 1997 in Chapter II Economic, Social and Cultural Freedoms and Rights in Art. 70 guarantees the right to education. This right should be considered as "a subjective right of a positive nature - a right consisting in the opportunity to request a benefit from the state, i.e. free access to education" (subject to sentence 2 (2) of Art. 70). It could also be argued that until the age of 18, the right to education, pursuant to Art. 70 paragraph. 1 seems to be a typical positive social law, and from the moment of "freeing" this law from the obligation to learn (at school) we can talk about the freedom of education (freedom law) (Zieba-Zalucka, 2009, p. 390). It means a positive obligation of the state in terms of education (providing universal and equal access to education), as well as creating appropriate support systems for students (section 4, Art. 70), which undoubtedly

gives the right to education a social dimension. In Polish law, the right to education is largely interpreted and also includes the right to education at the level of higher education. Thus, this should explain the reference to par. 5 Art. 70 to the autonomy of universities, although *prima facie*, a more suitable place to establish this principle would be Art. 73 of the Constitution concerning the freedom of research and teaching.

The right to education can be perceived not only as an individual's right, but also a right treated in a wider, social, long-term context. According to prof. L. Garlicki, the special importance of the right to education for the development of both the individual and society, its progress in civilization, makes the constitutional regulation of the right to education distinguished by its breadth and rich normative content comparing to other constitutional provisions concerning social rights (Zukowska ve Zukowski, 2014, p. 637). Article 70 of the Constitution concerns not only the subject's right to education, but also it also guarantees exercising this right and the obligation to study until the age of 18. The right to education, strictly understood, is the right to learn (receive education) and to expect the results of this right – being educated, which results from connecting the right to education in the first sense with the system of guarantees for the implementation of this right, some of them included in separate subjective rights (Garlicki, 2003, p. 1). Broadly included in Art. 70 the right to education also concerns receiving education at the level of higher education. Thus, this should explain the reference to par. 5 Art. 70 to the autonomy of universities, although *prima facie*, a more appropriate place to formulate this rule would be Art. 73 of the Constitution referring to the freedom of research and teaching. The obligation to study and the obligation to attend school are closely connected, it could be said - inextricably linked with the right to education (Zieba-Zalucka, 2009, p. 390). It means that the exercise of granting the right or refraining from it is left to the discretion of the individual (right holder). In the case of the right to education, such a connection is justified by the importance of this right for the development of the individual and the society. It has a guarantee character, providing the actual implementation of this right, even against the will of the person entitled, and also depends, at least in terms of primary education, on international standards.

3. THE RIGHT TO EDUCATION IN THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF TURKEY AND THE JURISPRUDENCE OF THE ECTHR

Generally specified in the Constitution of the Turkish Republic of 1982, the right to education is structured in two articles. The first of them, included in Chapter IX. Freedom of education and art. 27 states the right of everyone to learn and teach freely, to express and publicize scientific achievements and the arts, and to conduct research in those fields. The distribution right may not be used to amend the first, second and third articles of the Constitution. The regulations of this article do not preclude the statutory regulation of the import and distribution of foreign publications within the state (RG, 09.11.1982, Issue 17863 (Mükerrer)). The second of the provisions - Art. 42 included in Chapter II. The right and obligation to educate, states that no one may be deprived of the right to education and training. The range of the right to education is defined and regulated by law. Education and teaching are subject to the principles and reforms of Atatürk, the achievements of modern science and modern teaching methods, under the supervision of the state. Educational facilities whose activity is inconsistent with the above provisions are not allowed. Freedom of education and teaching does not absolve from the obligation to follow the Constitution. Initial education is compulsory for all citizens of both genders and is free in public schools. The rules connected with operating non-public primary and secondary schools are established in the Act, ensuring that they maintain the standards set for public schools. The state ensures help to gifted but deprived students in the form of scholarships and other resources, in order

to enable them to continue their education. The state provides special education to those who require it to become full-fledged members of society. Education and teaching establishments may only conduct activities concerning education and teaching as well as studies and research. Those activities must not be impeded in any way. Turkish citizens may only be taught Turkish as their native tongue in education and training institutions. The teaching of foreign languages in educational and teaching institutions and education in schools where the language of instruction is a foreign language is conducted according to the provisions of the Act. The regulations of international agreements are respected.

When it comes to the provision of Art. 27 of the Constitution, it should be highlighted that it is consistent with Protocol 1 Art. 2 of the ECHR, which, whereas guaranteeing the right to education, stipulates that no one may be deprived of this right. The state, in conducting its functions in terms of education and teaching, respects the parents' right to ensure this upbringing and teaching according to their own religious and philosophical convictions (second sentence of Article 2).

The right to education is especially important in the context of the right to non-discrimination, which was resolved in the judgment of the ECtHR of 30 January 2018, issued after considering the complaint of Enver Şahin against Turkey (ECHR, 30.01.2018, 23065/12). The complainant, a disabled student, alleged a violation of the right to education and discrimination by the University authorities, which did not adapt the academic building to his needs and caused him to drop out of studies. While still being a student, the applicant had a serious accident which left his left arm paralyzed, which prevented him from resuming his interrupted studies before undergoing fully recovery. The university building was not previously adapted to the needs of people with disabilities and did not have any facilities for physically disabled persons, which made the applicant unable to move around the building. Eager to continue his studies, he wrote to the rector of the University with a request to adapt the classrooms to his needs.

This request, however, turned out to be ineffective, because the rector responded that there was no possibility of introducing facilities for people with disabilities for financial reasons in the near future (www.hfhr.pl, 2018). The Court, examining the Sahina case, interpreted Art. 2 of Protocol No. 1 of the Convention (right to education) in conjunction with its Art. 8 (the right to respect for his private life), as well as Art. 14 of the Convention on the prohibition of discrimination, i.e. different treatment, without rational justification of entities in similar situations. The difference in treatment is, in the Court's view, unreasonable where it fails to pursue a "legitimate aim" or there is no "reasonable and proportional link between the means employed and the aim pursued". A state - party to the Convention may, consequently, in connection with the content of Art. 14 treat a particular group differently, but only in order to correct and not to aggravate the "actual inequalities" between them. According to the Court, "in certain circumstances, it is the lack of difference in treatment to compensate for inequalities, without objective and reasonable justification, that may constitute a violation of this article". In this case, State-a party to the Convention enjoys a particular margin of recognition in deciding whether and to what extent differences in otherwise analogous positions justify different treatment and, in cases where public policy measures are used in economic or social matters, their freedom in this respect is broad (www.hfhr.pl, 2018).

Consequently, the Tribunal emphasized the importance of Art. 14 of the Convention on universality and non-discrimination in the exercising the right to education. A suitable instrument for applying the provisions of Art. 14, and therefore also the measure considered to be the most appropriate to guarantee non-discrimination is inclusive education, allowing

for the promotion of equal opportunities for each person, especially for those with disabilities. In this case, the Court examined the diligence with which the university authorities, and then the Turkish judicial authorities, reacted to the situation of a student with disabilities. It ruled that both entities indicated the lack of funds that could be immediately allocated to the adaptation of the building to the needs of disabled people. The Court stated that, in order to ensure that people with disabilities have acceptable access to education, the national authorities have a margin of recognition and are in a better position than the Court to evaluate that margin in relation to the financial resources available. It meant that the Court could not find that the issue of the availability of university premises for the applicant could be put on hold until the necessary funds were obtained to perform all the adjustments required by law, which meant that persons with disabilities were entitled to expect a State -party to the Convention to provide them with the possibility to exercise all human rights and fundamental freedoms on an equal basis with others (Article 2 of the Convention). Such improvements are supposed to correct the actual inequalities and disability discrimination "covering all forms of discrimination, including denial of reasonable accommodation" (www.hfhr.pl, 2018). The university's suggestion, consisting in assigning the complainant a person to help him move around the university building, was not considered by the Court due to the abstract nature of this form of aid. Taking into consideration that the applicant did not wish to be helped by an assistant, he reassured his conviction that human dignity and freedom, including the freedom to make his own choices, establish the foundations of the Convention. That is why, the possibility of people with disabilities to lead an autonomous life with full respect for their dignity and confidence has a fundamental importance and is one of the issues at the essence of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities.

The Court stated that the failure to adjust the university building to the needs of disabled people constitutes a violation of the right to education and discrimination of those people. Thus, there was a violation of Art. 14 in connection with Art. 2 of Protocol No. 1 to the Convention.

Another case of ECtHR judgment on the violation of the right to education, issued in the matter of Bekir Güven Altınay's complaint against Turkey, concerned a change to the rules for admission to university studies introduced without transitional provisions (ECHR, 09.07.2013, 37222/4). In the statement of reasons for the judgment, the Court stated that the right to education guaranteed in the first sentence of Article 2 of Protocol No. 1 is not an absolute right and may be limited by a State-a party to the Convention. In the opinion of the Court, the rules governing educational institutions may be different in time depending, inter alia, on the needs and resources of society and the individualities of education at different levels. As a result, the national authorities enjoy a certain discretion in this area. In regulating access to universities or colleges, Member Countries have a considerable margin of maneuver when it comes to the qualifications required to select the best candidates able to pursue higher education. However, the Court believed that the selection system could not negate the very core of the right to education.

According to the literal phrasing of sentence 2 of Art. 2 of Protocol No. 1, in fulfilling its duties in terms of education and upbringing, the State respects the right of parents to raise their children according to their own religious and philosophical convictions. It should also be highlighted that the member states of the Council of Europe have a public education system, so their duty is not to re-shape it, but to provide access to public institutions (Nowicki, 2017). The understanding, range and essence of this right were best described in the justification of the case concerning the problem of using own language at school by French-speaking residents of the Flemish part of Belgium. The Court then ruled, inter alia, that "The phrasing

of the right to education in a negative form means that the States Parties did not recognize this right in such a form that would require them to create, at their own expense, or subsidize special-type education or at a certain level. What needs to be stressed is that it is only a question of accepting as a guarantee principle for everyone who is under their jurisdiction, the right to access educational institutions existing at a particular time” (Nowicki, 2002).

The problem of teaching religion in multicultural Turkey is quite complex (Falski, 2014, s. 158). The Court resolved cases that are directly connected with the availability of religious education. One such case - *Temel v. Turkey* - concerned the right to education with regard to national, ethnic or linguistic minorities, and focused mainly on the right of parents to educate children in according to their religious and philosophical beliefs (Nowicki, 2010, p. 275). Comparable grounds had a case brought before the ECtHR by the applicants who chose to remain anonymous *C.J., J.J., E.J. v Poland*³. The Tribunal underlined that teaching religion at school is not inconsistent with the ECHR, but does not imply an obligation for children to take part in these lessons, if parents do not want it. Studying religion should be a choice, not a chore. No one should be obliged to practice religion or to be exposed to any form of religious indoctrination (Nowicki, 2017, s. 886). The judgment of the ECtHR in the case of *M. Grzelak v. Poland*, in which the Court found a violation of Article 14 (prohibition of discrimination) in conjunction with Art. 9 (freedom of thought, conscience and religion) of the Convention. The applicant complained that he was able to attend ethics lessons (instead of religion), which was guaranteed by the applicable legal provisions. The second aspect concerned the form of the school certificate in which the religion / ethics column was crossed out, which could mean that he did not attend religion lessons or ethics lessons.

M. Grzelak, due to his "irreligious" views, was bullied at school, which forced him to change the facility several times. The ECtHR did not challenge the regulations in force in Poland regarding the teaching of religion or ethics. It stated that the system of teaching religion and ethics provided in Polish regulations compared to the regulations of other countries, falls within the scope of the freedom to plan and determine curricula granted to other States. However, this statement does not concern the issue of putting a dash in the religion / ethics column on the school report and of course not organizing ethics lessons for waiting students and their parents. The Tribunal emphasized the essential importance of the practical implementation of the principle of freedom of thought, conscience and religion preserved in Article 9 of the Convention⁴. "Freedom of belief, conscience and religion, the Court states, is one of the foundations of a" democratic society "within the meaning of the Convention. It is in the "religious dimension: one of the most important elements that create the identity of believers and their concept of life, but also a value for atheists, agnostics, skeptics and laymen." Pluralism is the integral part of the democratic model of society established over the centuries. This freedom includes, among others the right to have religious beliefs or not, and to profess or not profess religion. Referring to this general thesis concerning the freedom of conscience and religion, the ECtHR highlights that a natural consequence of freedom understood in this way is the freedom not to disclose one's religious beliefs, and therefore the imposition by the state of a direct or indirect obligation to disclose the fact of not professing religion is a violation of the law. It is even more important as it happens in the context of providing educational services (Nowicki, 2017, p. 725).

The matter of allowing a student to drop out of class (right to education) for ideological reasons became an important element in the *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*

---

³ Complaint No. 23380/94.

⁴ ECtHR judgment of 15 June 2010 in the case of *Grzelak v. Poland*, application no. 7710/02.

case⁵. The father and daughter, followers of Islam in the Alawist branch, filed a complaint in which they accused the Turkish state that the compulsory lessons in the subject of "religious culture and ethics" were carried out from a Sunni perspective. According to the complainants, apart from learning about numerous religions, the lesson was mainly devoted to Sunni Islam, which was associated with teaching the principles, rites and prayers of this group. The problem was that the followers of Christianity and the Mosaic religion had the possibility of receiving exemption from teaching this subject, while the followers of Islam, regardless of the branch of this religion they belonged to, were unable to make such choice (Szczepaniak, 2015, p. 70). The applicants were concerned about the fact that such a possibility was only available to some, which resulted in unequal treatment. The Court, criticizing this matter, stated that if the subject in question was a course concerning different religions, it should not be obligatory only for Muslims, and if its main purpose was to teach Islam, then it is supposed to be optional.

The importance of providing the right (access) to education could be indicated from the reasoning of the judgment of the ECtHR in the Grand Chamber in the case of *Leyla Sahin v. Turkey*. The Tribunal ruled that in a democratic society the right to education, necessary for obeying the human rights, plays such a fundamental role that a restrictive interpretation of the first sentence of Art. 2 of Protocol 1 would be incompatible with its goals. Therefore, the Court allowed for a deviation from the classical method of interpreting the Convention in favor of an interpretation constant with the rule of effectiveness, finding that "it is vital that the Convention is interpreted and applied in a way that makes its rights real and effective, and not theoretical and illusory (practical and effective, not theoretical and illusory)" (Morawska, 2019, p. 95). Hence, it gave the right to education a special rank in implementing human rights in a democratic society. Providing access to already functioning educational facilities is part of the law in this regulation. As underlined by the Court, such an interpretation does not enforce new obligations on the states - parties to the Convention, but results from the interpretation of the text of the provision considering its context, purpose and object of the Convention. It does not create an obligation to states to create new academic institutions, but to merely provide access to them⁶.

4. DISCUSSION

The judgments issued by the ECtHR as a result of complaints by Turkish citizens were referred to by attorney-at-law (Elkatmış, 2011). Ibrahim Elkatmış in an interview on the Basic Law of Turkey. He noted that the right to education belongs to the powers of states - members of the Convention in the scope of regulating the right to education. States respect the statement of the ECtHR that this regulation should not undermine the essence of the right to education and should not conflict with the rights enshrined in the Convention and Protocols. It is the duty of the state to ensure equal use of the existing educational opportunities in such a way as to unify the principles of education, taking into account the situation of ethnic minorities. The curriculum should meet the requirements of objectivity, criticism and pluralism. The curriculum should not be implemented to shape specific behavior, but primarily to provide objective, scientific information. I. Elkatmış based his thesis on the principles of the Constitution of 1982, which differed from the constitution of Western democracies mainly in the fact that it placed society before the individual and the state before society, and it also contained the concept of a holy state. What is sacred in Western democracies is not the state, but human rights and freedoms (Elkatmış, 2011). Given the

---

⁵ ECtHR judgment of 9 January 2008, *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*.

⁶ Grand Chamber judgment of 10 November 2005 in the case of *Leyla Sahin v. Turkey*.

article on the right and obligation to education in the 1982 Constitution, rights and freedoms are often specifically enshrined in the constitutions of countries where human rights cannot become the rule.

The Constitution of 1982 was established in line with the criticism of the Constitution of 1961, in which rights and freedoms were guaranteed so effectively that they weakened the possibility of interference of the state authorities. I. Elkatmış, quoted the words of the prime minister of the provisional regime, Nihat Erim, on March 12, 1971, who described the Constitution of 1961 as "a luxury for Turkish society." In turn, the 1982 Constitution accepted a less participatory model of democracy, giving priority not to the individual but to the state. It happened because of the nature of the adopted legal norms, which were based on the casuistic (imperative, detailed) method, which made this constitution more rigorous in its practical application. It was particularly visible in the area of executive power, the role of which in the system of state organs was important.

The right to education, ensured in Art. 42 of the Constitution is addressed to everyone and means that no one can be deprived of the components of this right: learning, the possibility of training and self-improvement. The range of the right to education is defined in detail in laws and regulations, which supplement the provisions of the constitution in this respect. Primary education is obligatory for all citizens, men and women, and it is free in public schools. Education and training take place under the supervision of the state, together with the principles and reforms of Atatürk, the rules of modern science and education. Education and training institutions that do not follow these principles cannot be opened. The freedom of education and training does not eliminate the debt of loyalty towards the Constitution. Principles of non-public primary and secondary schools are controlled by law according to the level anticipated to be achieved in public schools. No one can be deprived of the right to higher education for any reason not clearly provided for in the Constitution.

The limits to exercise this right are defined by law. (This paragraph was added by bill no. 5735 of 9.2.2008). The state ensures the necessary assistance through scholarships and other resources to students who lack financial resources to continue their education. That is why, the state takes steps to make sure that people who need special education due to their situation can be useful to society. Only education, training, research and examination can be conducted in education and training institutions. These activities cannot be prohibited in any way. No language other than Turkish can be taught to Turkish citizens as their mother tongue in education and training institutions. Foreign languages taught in educational and training institutions and the rules governing schools providing education and training in a foreign language are regulated by the Constitution. The rules of the international agreement are reserved. The provisions of the constitution are supplemented by the articles of the Basic Law on National Education (Law No. 1739) concerning the right to education, equal opportunities and chances, and temporality, according to which every Turkish citizen has the right to attend primary school. Citizens can take advantage of educational institutions after primary education in terms of their interests, talents and abilities (article 7); - Equal opportunities are available for all men and women in education. Necessary aids are provided through free accommodation, scholarships, loans and other measures to ensure that successful students with a lack of financial resources have access to the highest level of education. Special measures are taken to teach children in need of special education and protection (article 8); it is crucial that the general and vocational education of individuals continue throughout their lives. In addition to educating young people, it is also an educational obligation to take the necessary measures to provide the lifelong learning of adults to help them positively adapt to their life and work (Article 9).

Teaching religion (catechesis) was defined in Art. 24 of the Constitution of 1982 entitled "Freedom of religion and conscience", according to which religious and moral education and upbringing takes place under the supervision of the state. Religious culture and moral education are obligatory subjects in primary and secondary schools. Moreover, catechesis and religious education depend only on the will of individual persons and the request of the legal representative of minors.

By comparison with the 1961 Constitution, "Religious education and teaching depends only on the will of individuals and the will of legal representatives of minors." Hence, the 1982 Constitution did not regulate the teaching of religion as a law and did not establish such a right. According to its regulations, the obligation to teach religion was consistent with the aim of providing a uniform religious culture and the same level of religious knowledge (no less nor more) in the society. The inclusion in the text "religious culture" rather than "religious education" points out that these courses are not aimed at acquiring religion and its propaganda, but provide objective and preliminary information about all major religions.

It is a generally accepted rule that the state may introduce obligatory education, which guarantees the absolute right to learning and regulates education. Primary education is compulsory under both national and international law. In fact, under the Constitution, "primary education is obligatory for all citizens, men and women." Taking into consideration that primary education is compulsory, it is worth remembering that the right to education is a fundamental right which does not recognize the right to choose and therefore limit freedom. In other words, the right to education is the only human right that includes obligatory primary education. International law recognizes that the state has the right and responsibility to compel children to attend school up to a particular age and to provide education.

5. CONCLUSION

The right to learning and education in the Republic of Turkey underwent a long evolution from its establishment in 1924 to the modern period, where the republican form of the Turkish state was reaffirmed in the Constitution of 1982. The right to education is now based on the regulations of the Constitution and ordinary laws which are consistent with international and European standards. Polish constitutional and statutory regulations in terms of the right to education also follow these standards.

The basic elements of the right to education concern its universality as regards freedom to learn and teach, express and publish scientific achievements and artistic creativity, and conduct research in these areas (Article 27 of the Constitution of the Republic of Turkey of 1982). The second of the provisions - Art. 42 included in Chapter II. The right and obligation to educate ensures that no one can be deprived of the right to education and learning. The range of the right to education is defined and regulated by the Act(...).

Generally, the attempts to reunite the Islamic religion with the foundations of the secular state seemed possible to fulfil under the constitution of 1961. Currently, it appears that the secular nature of the Turkish state is not threatened, although decisive steps are taken to implement religion into the public sphere and restore religious teaching in general education. This phenomenon is known as re-Islamization. Under the pretense of restoring citizens their due rights, the power concentrated around the prime minister, then President Erdogan, successfully started building a strong, modern state - "New Turkey" ("Yeni Türkiye") based on the Islamic regulations of faith and customs, openly referring to its Muslim origins (Surdel, 2017).

BIBLIOGRAPHY

- Adamczyk A. (2011). The importance of the Turkish constitution of 1961 for the developing the idea of the state of law in Turkey, *UKSW Legal Journal*, 11 (3).
- Büyükbayrak L., Dahl M. (2015). *The situation of women in Turkey. Legal and social aspects*, (in :) International human rights protection - contemporary problems in the world, ed. M. Jabłoński, T. Jurczyk, P. Gutierrez, Publishing House of the University of Wrocław.
- Chmielowska D., Sobczak M. (2016). Turkish democracy, *European Studies*, 4.
- Contemporary Review No. 24 of April 1924: Radical Reforms in Turkey.
- ECHR (2013, 09 July). Application no. 37222/04.
- ECHR (2018, 30 January). 23065/12, LEX No. 2433056.
- Elkatmış I. (2011). Anayasada eğitim, *Dergi Ilkadim*, Kasım, https://ilkadimdergisi-net.translate.google.com/arsiv/yazi/anayasada-egitim-3594?_x_tr_sl=tr&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=op,sc (Access: 23.05.2022)
- Falski J. (2014). The right to education and the right of parents to provide upbringing and education according to their beliefs in the jurisprudence of the European Court of Human Rights, *Studies in Religious Law*, Volume 17.
- Garlicki L. (ed.) (2003). The Constitution of the Republic of Poland. *Commentary, Volume II. Comments to Art. 70*.
- Heper Y. (2015). Fabrika Ayarlarına geri dönüş anayasa mahkemesi kararlarında eğitim Ideolojisi, (Back to the Factory Settings the Ideology of Education in the Constitutional Court Judgments), *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 20, 373-446
- Hirsch E. (1950). World Universities and the Development of Universities in Turkey, Volume I, Ankara: *Ankara University Publications*, Nr 23.
- https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/03/Omowienie_orzeczenia_Sahin_przeciwko_Turcji.pdf (Access: 15.05.2022).
- Jarosz-Żukowska S., Żukowski Ł. (2014). *The right to education and its guarantees*, (in :) The implementation and protection of constitutional freedoms and rights, edited by M. Jabłoński, Wrocław.
- Kowalski T. (1925). *Post-war Turkey with 39 illustrations on 30 boards*, Warsaw - Lviv - Kraków, Wyd. Ossolineum.
- Morawska E. H. (2019). Directive of the interpretation of the European Convention on Human Rights and its Protocols in the process of redefining human rights and fundamental freedoms. Comments on the right to education, (in :) A. Tarwacka, *Tempora mutantur cum legibus. Jubilee Book on the occasion of the 20th anniversary of the Faculty of Law and Administration of the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw*.
- Nowicki M. A. (2010). *European Court of Human Rights. Selection of judgments 2009*, Warsaw.

- Nowicki M. A. (2017). *Around the European Convention. Commentary on the European Convention on Human Rights*, ed. 7, Warsaw.
- Nowicki M.A. (2022). *European Court of Human Rights, vol. 2, Right to life and other rights*, Kraków.
- Nowicki, M. A. (2002). Judgment of the ECtHR of 23 July 1968 in the so-called Belgian Linguistic Case, (in :) M.A. Nowicki, *European Court of Human Rights, vol. 2, Right to life and other rights*, Kraków 2002, pp. 1418-1423.
- Poznańska K. (1977). Turkish Republic. Türkiye Cumhuriyeti, *National Publishing Agency*, Warsaw.
- Rabczuk W. (2017). Turkey's educational policy towards religious and linguistic minorities, *Intercultural Education*, 2 (7), DOI: 10.15804/em.2017.02.05
- Resmi Gazete, (1982, 09 November). Issue: 17863 (Mükerrer), No: 2709.
- Şimşek, U., Küçük, B., and Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri. *Electronic Turkish Studies*, 7(4).
- Surdel B. (2017). "New Turkey" Stabilization or Chaos ?, International Relations Center, <https://csm.org.pl/komentarz-csm-nowa-turcja-stabilizacja-czy-chaos/> (Access: 23.05.2022).
- Szczepaniak D. (2015). *Freedom of conscience, religion and teaching religion in the light of the jurisprudence of the European Court of Human Rights*, International protection of human rights - contemporary problems in the world, ed. M. Jabłoński, P. Jurczyk, P. Gutierrez, Wrocław.
- Szkudlarek M. (2014). From Atatürk to Erdoğan - the evolution of the role of religion in Turkey during the AKP rule, Reflections. *Scientific journal of students and doctoral students of the Faculty of Psychiatry and Human Sciences of the Adam Mickiewicz University*, Number 9 spring-summer (2014), <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/r/article/view/8599>
- Szkudlarek M. (2019). Turkey's policy towards Muslim and non-Muslim minorities in the light of European Union standards, *Adam Mickiewicz University in Poznań Scientific Publisher of the Faculty of Political Sciences and Journalism*, Poznań.
- Szymański A. (2010). Turkish nationalism - history and the present, *Krakow International Studies*, No 1.
- The interview on the "Constitution" with Constitutional Professor Burhan Kuzu, Chairman of the Constitutional Committee of the Grand National Assembly of Turkey, November 2011; https://ilkadimdergisi-net.translate.googleusercontent.com/arsiv/yazi/tbmm-anayasa-komisyonu-baskani-anayasa-profosoru-burhan-kuzu-ile-anayasa-uzerine-mulakat-3588?x_tr_sl=tr&x_tr_tl=pl&x_tr_hl=pl&x_tr_pto=op,sc (Access: 27.05.2022).
- Zięba-Załucka H. (2009). (in :) W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (ed.), *Constitution of the Republic of Poland. Encyclopedic Commentary*, Warsaw, slogan "The right to learn".

DENİZ TAŞIMACILIĞI KRİTERLERİNE GÖRE AVRUPA ÜLKELERİNİN SIRALAMASI

Geliş Tarihi: 31.12.2022

Dr. Öğr. Üyesi İlker İbrahim AVŞAR¹

Kabul Tarihi: 13.06.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Deniz taşımacılığı günümüz iş dünyasında önemli bir yere sahiptir. Dünya çapında birçok ülke deniz taşımacılığında kendilerine yer edinmeye çalışmaktadır. Deniz taşımacılığının öneminden hareketle çalışmada seçili Avrupa ülkelerinin deniz taşımacılık sektörü analiz edilmiştir. Analizde Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri arasında bulunan PROMETHEE kullanılmıştır. PROMETHEE birden fazla alternatifi birden fazla kriter çerçevesinde değerlendiren bir modeldir. Değerlendirmeye verilerine ulaşılabilen 24 Avrupa ülkesi dahil edilmiştir. Bu ülkeler 5 farklı kriter çerçevesinde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kriterlere göre en iyi durumda olan ülkenin İtalya olduğu görülmektedir. İtalya'yı İspanya ve Almanya takip etmektedir. Son üç sırada ise Slovenya, Bulgaristan ve Karadağ bulunmaktadır. Çalışma, 24 Avrupa ülkesinin denizcilik sektörünün performansını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Promethee, Deniz Taşımacılığı, Lojistik.

JEL Kodları: C65, G24, O57.

RANKING OF EUROPEAN COUNTRIES ACCORDING TO SEA TRANSPORT CRITERIA

Abstract

Maritime transport occupies an important place in today's business world. Many countries in the world are trying to establish themselves in maritime transport. Due to the importance of maritime transport, the study analyzed the maritime transport sector of selected European countries. PROMETHEE, which belongs to the methods of multi-criteria decision making, was used for the analysis. PROMETHEE is a model that evaluates more than one alternative according to more than one criterion. 24 European countries for which data are available were included in the evaluation. These countries were evaluated on 5 different criteria. The result of the evaluation shows that the country that performs best on the criteria is Italy. Italy is followed by Spain and Germany. The last three places are Slovenia, Bulgaria, and Montenegro. The study is important to show the performance of the maritime sector in 24 European countries.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, Promethee, Maritime Transport, Logistics.

JEL Codes: C65, G24, O57.

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, iibrahimavsar@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2991-380X

1. GİRİŞ

Lojistik küresel bağlamda son zamanların vazgeçilmez konuları arasındadır. Ülkeler açısından ele alındığında lojistik performans küresel ticarete belirleyicilik özelliğiyle öne çıkmaktadır. Türkiye sahip olduğu konumun taşıdığı fırsatları değerlendirebilmek için denizcilik sektörüne daha fazla yatırım yapılmalıdır. Denizcilik alanında maliyeti düşürücü ve süreci hızlandırıcı reformlar hızla hayata geçirilmelidir (Acar, 2021, s. 539).

Deniz taşımacılığı her geçen gün önemini artıran bir sektördür (Saban ve Gülerçin, 2009, s. 1). Küresel pazarda söz sahibi olabilmek için ülkeler açısından deniz yolu taşımacılığı kritik öneme sahiptir (Balık vd., 2015, s. 58). Denizcilik sektörüne yapılacak yatırımlar ülkenin ithalatını ve ihracatını iyileştirmeye yönelik hayati eylemler olarak değerlendirilmelidir (Güneşilmez, 2022, s. 64). Kısacası küresel olarak rekabet gücü elde etmek için denizcilik sektörüne yönelik yatırımlar yapılması gerekmektedir (Karahana ve Kırval, 2018, s. 79; Tatar vd., 2019, s. 149).

Çalışmada kullanılan PROMETHEE yöntemi birbirinden farklı özellik gösteren alternatifleri sahip oldukları kriterler bağlamında değerlendirmektedir. Bu yöntem değerlendirme sırasında farklı fonksiyon tiplerinin kullanılmasına olanak tanımaktadır. Değerlendirilen kriterlerin bazılarının olabildiği kadar düşük değerlere sahip olması, bazılarının ise olabildiği kadar yüksek değere sahip olması yönünde ayarlamalar yapılabilmektedir. Farklı ölçütleri aynı anda değerlendirebilmesi ise yöntemin diğer bir artı yönüdür (Özdağoğlu, 2013, s. 316).

Tunalı ve Akarçay (2022) Türkiye’de denizcilik alanında yapılan altyapı çalışmalarının ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğunu dile getirmektedir. Bu önemli ifadeyle birlikte denizcilik sektörünün üzerinde hassasiyetle durulması gereken ve potansiyeli yüksek olan bir alan olması bu çalışmanın temel motivasyonunu oluşturmaktadır.

Çalışma 24 Avrupa ülkesinin 5 farklı kriter çerçevesinde değerlendirilmesi üzerine modellenmiştir. Deniz taşımacılığı alanında Avrupa ülkelerinin sıralamasını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Eurostat verileri kullanılarak yapılan analiz sonucunda deniz taşımacılığı kriterlerine göre en iyi durumda olan ülkenin İtalya olduğu görülmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Türkiye ve Deniz Taşımacılığı

Türkiye Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği önemli bir noktada yer almaktadır. Türkiye’nin Avrupa, Orta Türkistan ve Ortadoğu coğrafyalarını birleştiren konumu ona taşımacılık alanında büyük avantajlar sağlamaktadır. Kıtalar arası birleşme noktası olma özelliğinin yanı sıra Türkiye okyanuslara da erişim şansı olan bir ülkedir. Buna rağmen tüm bu avantajlarını yeterince verimli kullanıp kullanamadığı konusunda tartışma uzun süredir devam etmektedir (Kopar, 2016, s. 490). Türkiye’nin deniz taşımacılığı sektöründe hak ettiği düzeye gelebilmesi için filosunu yenilemesi gerekmektedir. Bunu yapmadığından dolayı denizcilik sektörünü istenen seviyelere çıkamamakta ve yabancı firmalara ödenen navlun ücretleri ülkenin döviz kaybına neden olmaktadır (Ceylan, 2020, s. 37).

Türkiye’nin filosunu güçlendirmesi, filonun ulaşacağı limanların sayısını çoğaltması ve deniz taşımacılığına yönelik iş sürecini hızlandırıcı hukuki düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bunların yanı sıra denizcilik sektörü teşvik edilmeli ve kredilerle desteklenmelidir. Bu gibi eylemlerin yapılmasından sonra ülkenin denizcilik sektöründe lider ülkelerle yarışabilmesinin önü açılacaktır (Tunalı ve Akarçay, 2018, s. 120). Tüm bu işlemlerde maliyet göz önüne alınmalıdır. Çünkü uluslararası ticarete kurumlar uygun maliyetli

operasyonları tercih etmektedir (İşgüden vd., 2018, s. 266). Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken konu ise denizciliğin hala yatırım yapılabilir dinamik bir sektör olması ve yenilikçi fikirlere kapalı olmamasıdır (Kamal, 2019, s. 630).

2.2. PROMETHEE Yöntemiyle Yapılan Çalışmalar

Güncel rekabet ortamında işletmelerin tedarik etmek istedikleri ürünü doğru zamanda ve mümkün olan en düşük maliyetle elde etmeleri hayati öneme sahiptir (Dağdeviren ve Erarslan, 2013, s. 74). İşletmeler rekabetin git gide kızıştığı günümüz ticari dünyasında ayakta kalabilmek için yeni stratejiler geliştirmelidirler. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri işletmelere karar verme süreçlerinde yol göstermektedir. Karar verme veya başka deyişle sıralama süreçlerinde kullanılan ÇKKV yöntemlerinden biri de PROMETHEE-GAIA'dır (Özgül, 2012, s. 200).

Karar verme süreci birçok kriteri içermektedir (Kalender ve Aygün, 2019, s. 205). Karar süreci ana hatlarıyla en iyiye veya en kötüye giden kademeli ve çelişen kriterlerin toplu olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede vücut bulan ÇKKV yöntemleri işletme ve finans gibi birçok alanda kullanılabilme özelliğine sahiptir (Onan, 2014, s. 27). Tablo 1'de bu alanlara yönelik örnekler bulunmaktadır.

Tablo 1. PROMETHEE Yöntemi Kullanılarak Yapılan Çalışmalar.

S.N.	YAZAR	YIL	AÇIKLAMA
1	Yılmaz ve Dağdeviren	2010	Ekipman seçimi
2	Prvulovic vd.	2011	Kurutmaya yönelik sistem sıralaması
3	Vetschera ve Almeida	2012	Portföy seçim problemlerine PROMETHEE tabanlı yaklaşım
4	Zhao vd.	2013	Ekonomik kayıp, trafik hasarı, acil durum taşınma sayısı, ev çökme durumu, yaralı sayısı ve ölü sayısına göre deprem sıralama analizi
5	Uzar	2013	Bankaların finansal performansının değerlendirilmesi
6	Şahin ve Akkaya	2013	Portföy oluşturma amaçlı hisse senetlerinin sıralanması
7	Özdağoğlu	2013	Makine seçimi
8	Elevli	2014	Lojistik merkezi konum kararı
9	Onan	2014	Konut projesi değerlendirmesi
10	Drazic vd.	2016	Boru hattı güzergâh seçimi
11	Keçek ve Yüksel	2016	Akıllı telefon seçimi
12	Bülbül ve Köse	2016	Sigorta sektörünün değerlendirilmesi
13	Jati ve Dominic	2017	Üniversitelerin webometrics sıralaması
14	Taş vd.	2017	Ulaşım hat tipi seçimi
15	Diñçer vd.	2017	Uçak bileşenlerinin öncelenmesi
16	Zhu vd.	2018	Filtre parametre seçimi
17	Talukder ve Hipel	2018	Tarım sistemlerinin sürdürülebilirliğinin karşılaştırılması
18	Yougbaré	2019	Bölgelerin sel riskine göre sıralaması
19	Kalender ve Aygün	2019	Proje değerlendirme
20	Goswami	2020	Bilgisayar seçimi
21	Öz ve Tükenmez	2020	Türkiye ve benzer risklere sahip 14 ülkenin karşılaştırılması
22	Sarı	2020	Banka performans ölçümü
23	Akram vd.	2020	Yeşil tedarikçi seçimi
24	Altın	2020	Market sektör analizi
25	Karahan ve Peşmen	2020	İller arası rekabet gücünün sıralaması
26	Kabassi ve Martinis	2021	Web sitesi değerlendirme
27	Ekin	2021	Personel seçimi
28	Bausys vd.	2021	Robot için yol seçimi
29	Kuncova ve Seknickova	2022	Çekya'daki 14 bölgenin 8 kriter perspektifinde analizi
30	Aktaş	2022	Bilişim sektörü firmalarının performans değerlendirme
31	Özkaya	2022	Küresel salgın öncesi ve sonrası enerji tüketim eğilimleri

3. MODEL

1982 yılında Brans tarafından geliştirilen PROMETHEE (The Preference Ranking Organization Method For Enrichment Evaluation) yöntemi sonrasında Brans ve Vincke tarafından güncellenmiştir (Brans ve Vincke, 1985, s. 647; Brans ve Mareschal, 2005, s. 164; Behzadian vd., 2010, s. 198). PROMETHEE sıralama yapmaya yönelik bir yöntemdir ve ÇKKV problemlerine yönelik modeller arasında etkili sonuç üretebilmesi ve kolay uygulanabilir olması açısından öne çıkmaktadır. Birden fazla kriteri belirlenen ağırlıklar oranında değerlendirebilmekte ve ağırlıklara göre sıralama yapabilmektedir (Şahin ve Akkaya, 2013, s. 79). Dengeli yapıya sahip olan yöntem aynı zamanda basitlik ve açıklık özelliği de taşımaktadır. Sonuç olarak yöntem birden fazla kriterle ($x_1, x_2, \dots, x_k$) bağlı olarak alternatifler ($a_1, a_2, \dots, a_n$) arasından en uygun olanını belirlemeyi amaçlamaktadır (Akkaya ve Uzar, 2013, s. 152; Aktaş, 2022, s. 20). Basitçe seçenekler arasında değerlendirme yapılırken seçenekleri etkileyen kriterlerin ağırlıklandırılması prensibine dayanmaktadır. Başlangıçta kriterlere ağırlık puanı verilebilmesine olanak tanıyan yöntemde puanlama değişken yapıya sahiptir (Ömürbek vd., 2014, s. 61).

PROMETHEE yöntemi tercih fonksiyonu kullanmaya olanak tanımaktadır ve GAIA düzlemi özelliğine sahiptir. Özellikleriyle alternatifleri kriterlere göre ikili karşılaştırılabilmektedir. Bu karşılaştırma sırasında hangi kriterin hangi tercih fonksiyonu kullanılarak çözüleceği önemlidir (Genç ve Masca, 2013, s. 557; Öz ve Tükenmez, 2020, s. 66; Oubahman ve Duleba, 2021, s. 70). Bu bağlamda 6 farklı tercih fonksiyonu vardır (Şenkayas ve Hekimoğlu, 2013, s. 8):

1. Olağan tercih fonksiyonunda karar verici herhangi bir tercihte bulunmamaktadır.
2. U tipi tercih fonksiyonunda karar vericinin belirlediği değerin üzerindeki noktalar dikkate alınır.
3. V tipi tercih fonksiyonunda ortalamanın üstü değerlendirilmek isteniyor ancak altındaki değerler de göz ardı edilmek istenmiyorsa tercih edilir.
4. Seviyeli tercih fonksiyonunda bir değer aralığı dikkate alınır.
5. Doğrusal tercih fonksiyonunda ortalamanın üstündeki karar noktaları dikkate alınır.
6. Gaussian yaklaşımında ilgili değerlendirme faktöründe ortalamadan sapma değerleri dikkate alınır.

PROMETHEE I yöntem olarak kısmi sıralamayı vermektedir. Kesin sonuç isteyen karar vericiler için negatif ve pozitif akım değerleri arasındaki net akımı kullanarak oluşturulan PROMETHEE II sıralaması bulunmaktadır ve bu yöntem tam sıralamayı belirlemeye yöneliktir (Ekin, 2021, s. 744; Bülbül ve Köse, 2016, s. 202). Sıralama sonucunda ilk sıradaki değer en iyi performansı göstermektedir (Sarı, 2020, s. 111). Bu gösterimi yapabilmek için PROMETHEE problemleri aşağıdaki adımlarla çözülmektedir (Şenkayas ve Hekimoğlu, 2013, s. 6; Ekin, 2021, s. 740):

1. Alternatifleri ve kriterleri içeren karar matrisinin oluşturulması.
2. Alternatiflerin kriter değerleriyle ikili karşılaştırması için tercih fonksiyonunun belirlenmesi.
3. Belirlenen tercih fonksiyonuna göre ikili karşılaştırmalar yapılması. Karşılaştırma sırasında değerlendirme yönünün maksimum veya minimum yönlü olmasına dikkat edilmelidir.
4. Alternatiflere yönelik tercih indeksleri belirlenmesi.
5. Alternatiflerin pozitif veya negatif akım değerleri belirlenmesi.
6. PROMETHEE I kısmi sıralama yapılması.
7. PROMETHEE II tam sıralama yapılması.

Yukarıda adımları verilen PROMETHEE yönteminde kesin sayılarla işlem yapılabilmektedir. Kesin sayılarla modellenebilen yöntem birçok sektör ve konu için kullanılabilir özelliğine sahiptir (Yılmaz ve Dağdeviren, 2010, s. 823). Ayrıca GAIA (Geometric Analysis for Interaction Aid) düzlemi PROMETHEE sonuçlarının sağlıklı şekilde yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. GAIA düzleminde kriterlere yönelik eksen/çubuk uzadıkça kriterin belirleyici özelliği büyümektedir. Bu karar çubuğunun etki gücünün arttığına göstergesidir. Benzer özelliklere sahip kriterler aynı yönü gösteren kriter çubuklarına sahiptir. Farklı yönleri gösteren kriter çubuklarıysa birbiriyle çelişen kriterlerin göstergesidir. Kısacası uzun karar çubuğu güçlü karar gücünün göstergesidir ve bu durum karar vericiyi bu özellikteki alternatifleri seçmeye yönlendirmektedir (Genç, 2013, s. 153). Bundan dolayı kriter ağırlıklarının etkisini göstermek için GAIA düzlemi kullanılmaktadır (Kalender ve Aygün, 2019, s. 204).

GAIA düzlemi yapılan analizde ortaya çıkan optimum durum baz alınarak alternatiflerin durumunu göstermektedir. Dikey eksene yakın konumda bulunan ve hiçbir alternatifi ifade etmeyen çizgi optimum durumu göstermektedir. Diğer doğrular kriterler ve kriterler açısından alternatiflerin konumunu göstermektedir (Özguven, 2012, s. 200). Farklı bir deyişle aynı yönde konumlanan ve konumları birbirine yakın olan alternatiflerin birbirine benzer olduğu kabul edilmektedir. Bunun aksinin olduğu durumlarda ise alternatifler arasındaki kriterlerin benzerlik oranının düştüğü ifade edilmektedir (Karahan ve Peşmen, 2020, s. 285).

4. VERİ VE ANALİZ

Günümüz dünyasında taşımacılıkta işletmelerin ilk tercihi deniz yolu olmaktadır. Çünkü deniz yolu taşımacılık için önemli bir seçenektir. Bundan dolayı Avrupa Birliği (AB) deniz yolu taşımacılığına yönelik çalışmalar ve mevzuatta düzenlemeler yaparak daha rekabetçi bir sektör oluşturmaya çalışmaktadır. Güncel durumda deniz yolu taşımacılığının önemi AB ülkeleri tarafından inkâr edilmemektedir (Gürkaynak vd., 2012, s. 130). AB ülkelerinin sektöre verildikleri önemden hareketle çalışmada Avrupa ülkelerinin deniz taşımacılığına yönelik veriler öne çıkarılmıştır.

Limanlar küresel lojistik ve tedarik zincirinin önemli parçasıdır (Yılmaz, 2020, s. 77). Gemiler, limanlar ve yük günümüz şartlarında taşımacılık için önemlidir. Bu 3 bileşenden herhangi birisinin eksik olduğu durum yaşanırsa taşıma sürecine yönelik sıkıntılar oluşacaktır. Eğer konteyner taşımacılığı işine geç giren bir ülkeyseiz elleçleme süreniz ortalamasının üstünde kalacaktır ve bu da taşımayı olumsuz etkileyecektir. Bir diğer önemli konu ise taşımacılıkta kullanılacak filonun büyüklüğüdür. Yetersiz sayıda deniz taşıma aracına sahip olmak yükün yabancı gemilerce taşınması anlamına gelmektedir ve bu durum döviz kaybına neden olmaktadır. Dünya konteyner trafiğinin %25'i Akdeniz koridoru olarak ifade edilebilecek Avrupa-Asya doğrultusunda hareket etmektedir. Bu trafikten yeteri kadar pay almak isteyen ülkelerin ana aktarma limanlarına sahip olması kritik öneme sahiptir. Çünkü ana limanlar sektördeki etkiyi arttırmaktadır (Ateş vd., 2010, s. 96).

Tablo 2'de verilen kriterler Ateş vd. (2010) ve Yılmaz (2020) tarafından vurgulanan noktalar çerçevesinde seçilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Eurostat kaynağından alınmıştır ve deniz ticaretine yönelik değerleri içermektedir. Tablo 2'de seçili Avrupa ülkelerinin deniz taşımacılığına yönelik kriterleri verilmektedir. Kriterler eşit ağırlıkta değerlendirilmiştir ve analizde olağan tercih fonksiyonu kullanılmıştır. Tablo 2'de ülkeleri değerlendirmede kullanılan 5 kriter verilmektedir. Kriterler ülkelerin deniz taşımacılığındaki potansiyellerini anlamaya yardımcı olacak özellikler taşımaktadır.

Tablo 2. Kriterler

Kriter Num.	Kriter
K1	Tüm limanlarda elleçlenen malların brüt ağırlığı.
K2	Yükleme durumuna göre ana limanlarda elleçlenen konteynerlerin hacmi (TEU olarak)
K3	Tüm limanlarda gemiye binen ve gemiden inen yolcular
K4	Ana limanlara/ana limanlardan taşınan yolcular (krvaziyer yolcuları hariç)
K5	Ana limanlardaki gemilerin sayısı ve brüt tonajı (iç beyanlara göre)

Tablo 3'te Avrupa ülkelerinin deniz taşımacılığına yönelik kriter değerleri verilmektedir. Verilerine ulaşılabilen 24 seçili ülke 5 farklı kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir. Değerlendirme aşamasında Visual PROMETHEE programının akademik sürümü kullanılmıştır. Programda işlem yapabilmek için öncelikle alternatif ülkelerin ve alternatifleri değerlendirmekte kullanılan kriterlerin girişinin yapılması gerekmektedir. Analizde kullanılan toplam 24 ülkeye ait olan veriler 5 farklı kriteri kapsayacak şekilde Tablo 3'te verilmektedir.

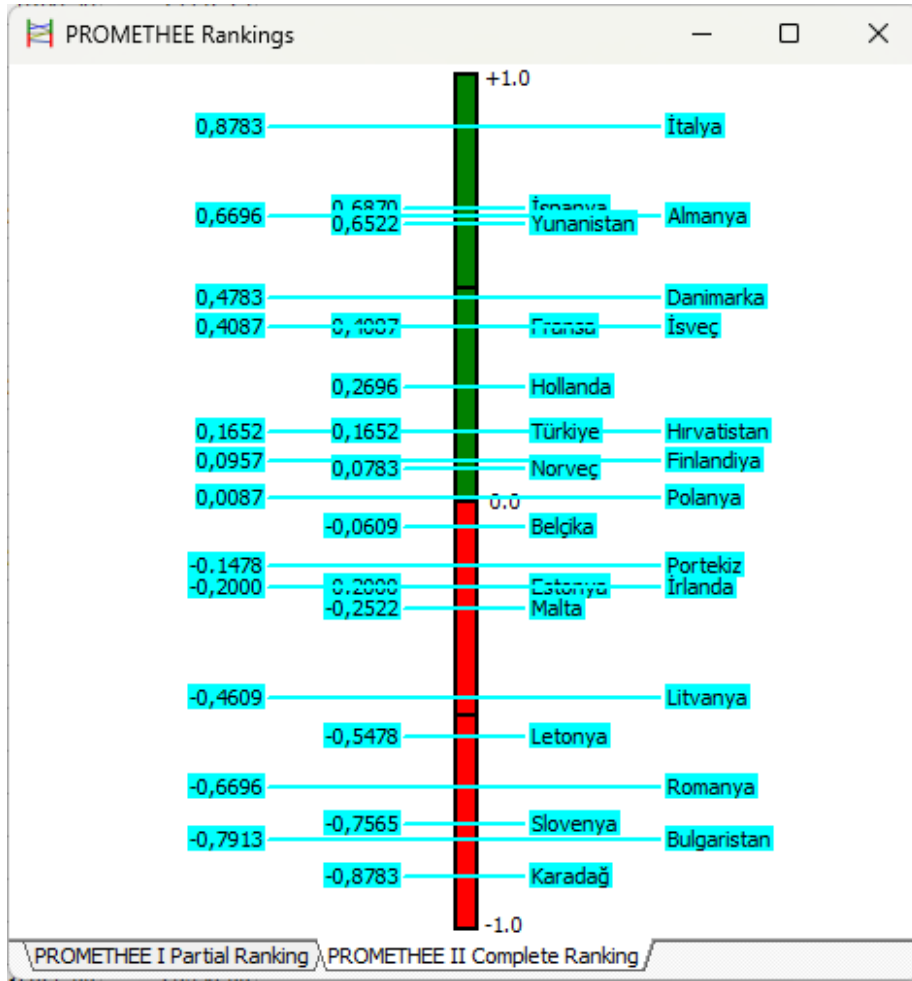
Tablo 3. Alternatif Ülkeler ve Kriter Değerleri

Ülke	K1	K2	K3	K4	K5
Belçika	288827	13192	88	3	24707
Bulgaristan	25576	245	4	0	3101
Danimarka	94255	1055	33514	20857	328192
Almanya	289130	14835	19496	12341	106307
Estonya	39436	227	8213	5679	30764
İrlanda	54027	1176	1020	1020	12346
Yunanistan	178205	5481	52261	26449	424557
İspanya	477021	17663	18881	10077	159416
Fransa	277623	6273	11004	8496	51099
Hırvatistan	21644	361	27079	13328	246266
İtalya	501603	11539	57916	29546	381820
Letonya	39705	434	249	205	5629
Litvanya	49385	667	312	312	5123
Malta	3370	106	9493	5023	39611
Hollanda	589706	13888	885	885	34706
Polonya	96663	2914	2316	1925	17211
Portekiz	83080	3309	1060	701	12153
Romanya	53121	657	0	0	5232
Slovenya	20060	961	2	0	1527
Finlandiya	102518	1205	7089	6629	26213
İsveç	170619	1639	16987	16965	68379
Norveç	225781	882	1724	1723	64389
Türkiye	519907	12591	289	286	51031
Karadağ	1859	38	5	5	595

Tablo 3'te gösterilen verilerle yapılan analiz sonucunda Şekil 1'de gösterilen sonuç elde edilmiştir. Alternatif olarak verilen ülkeler kriterler çerçevesinde işlenmiş ve işlem sonunda +1 ile -1 düzleminde sıralanmışlardır. Şekil 1 bu sıralamayı göstermektedir. PROMETHEE 1

kriterlere göre kısmi sıralamayı göstermektedir. PROMETHEE II ise tam sıralamayı gösteren bir modeldir. Visual PROMETHEE programında her iki analizin sonucuna ulaşmak mümkündür.

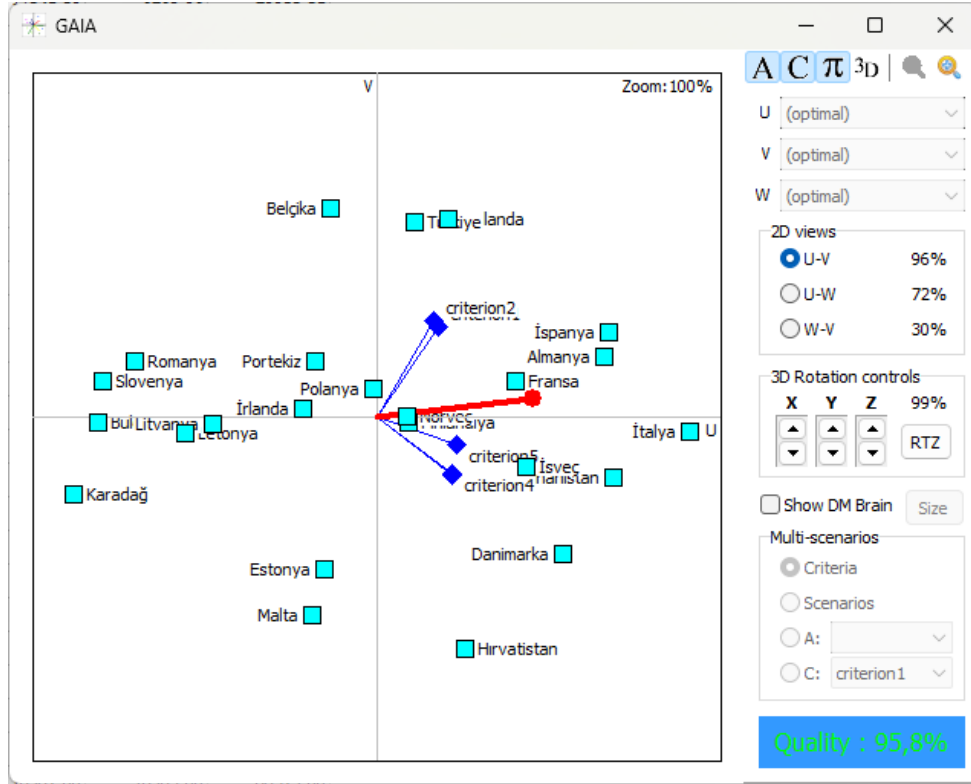
Şekil 1. PROMETHEE II Sonuçları

PROMETHEE II sonuçlarına göre 0 ile +1 arasındaki değerler öne çıkmaktadır. Çünkü model sonuçları pozitif ve negatif ağırlıklara dayalı bir karar ortaya koymaktadır (Karahan ve Peşmen, 2020, s. 280). Bu noktada İtalya gibi 0 ile +1 arasında bulunan ülkelerin ağırlığının pozitif olmasına karşın Karadağ gibi 0 ile -1 arasında bulunan ülkelerin ağırlığının negatif olduğu görülmektedir. İtalya en yüksek Phi değerine sahip ülkedir. İtalya'yı İspanya ve Almanya takip etmektedir. Yukarıdaki şekil incelendiğinde 13 ülkenin ortalamasının üstünde performans göstermesine karşın 11 ülkenin ortalamasının altında performansa sahip olduğu görülmektedir. Ortalamasının altında en kötü performansa sahip olan ülke -0.8783 Phi değeriyle Karadağ olarak gözükmemektedir. -0.7913 Phi değeriyle Bulgaristan da sıralamada sondan ikinci ülke olarak yer almaktadır. -0.7565 Phi değeriyle Slovenya ise sıralamada sondan üçüncü ülke olarak yer almaktadır. Türkiye 10. sırada bulunmaktadır. Sıralamada çok kötü olmamasına karşın taşıdığı potansiyelle ilk sıraları zorlama gücünü barındırmaktadır. Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkenin denizcilik sektöründe daha iyi olması beklenmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesiştiği noktada yer alması Türkiye'ye büyük avantaj sağlamaktadır. Bu avantajın kullanılması ülkenin geleceği için değerlendirilmesi gereken bir konudur.

PROMETHEE Flow Table				
	action	Phi	Phi+	Phi-
1	İtalya	0,8783	0,9391	0,0609
2	İspanya	0,6870	0,8435	0,1565
3	Almanya	0,6696	0,8348	0,1652
4	Yunanistan	0,6522	0,8261	0,1739
5	Danimarka	0,4783	0,7391	0,2609
6	Fransa	0,4087	0,7043	0,2957
7	İsveç	0,4087	0,7043	0,2957
8	Hollanda	0,2696	0,6348	0,3652
9	Hırvatistan	0,1652	0,5826	0,4174
10	Türkiye	0,1652	0,5826	0,4174
11	Finlandiya	0,0957	0,5478	0,4522
12	Norveç	0,0783	0,5391	0,4609
13	Polonya	0,0087	0,5043	0,4957
14	Belçika	-0,0609	0,4696	0,5304
15	Portekiz	-0,1478	0,4261	0,5739
16	Estonya	-0,2000	0,4000	0,6000
17	İrlanda	-0,2000	0,4000	0,6000
18	Malta	-0,2522	0,3739	0,6261
19	Litvanya	-0,4609	0,2696	0,7304
20	Letonya	-0,5478	0,2261	0,7739
21	Romanya	-0,6696	0,1565	0,8261
22	Slovenya	-0,7565	0,1130	0,8696
23	Bulgaristan	-0,7913	0,0957	0,8870
24	Karadağ	-0,8783	0,0609	0,9391

Şekil 2. PROMETHEE II Sıralama Sonuçları

Şekil 2’de net üstünlük değerine göre ülkelerin sıralaması verilmektedir. Net üstünlük değerleri artı değer ile eksi değer farkın alınmasıyla elde edilmektedir. Fark alınması sonucunda Phi değeri elde edilmektedir. +0,8783 Phi değeriyle ilk sırada İtalya yer almaktadır. İkinci sıradaki İspanya’nın +0,6870 Phi değerine ve üçüncü sıradaki Almanya’nın +0,6696 Phi değerine sahip olduğu görülmektedir. Türkiye 10. Sırada yer almaktadır ve bu durum taşıdığı potansiyel ve coğrafi konumu açısından ele alındığında üzerinde düşünülmesi gereken bir sıralamadır. Son 3 sıraya bakıldığında Slovenya, Bulgaristan ve Karadağ ülkelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu ülkeler sırasıyla -0,7565, -0,7913 ve -0,8783 Phi değerine sahiptir.

Şekil 3. GAIA Düzlemi

Şekil 3'te verilen GAIA analizinde alternatifler yeşil kareler, kriterler mavi çizgiler ve ideal nokta kırmızı çizgi şeklinde verilmektedir. Şekil incelendiğinde iyi performans gösteren ülkelerin karar çubuğu yönünde ve birbirine yakın konumda oldukları görülmektedir. Yapılan analizin kalite değeri %95,8 olmuştur. Dağdeviren ve Eraslan (2010) tarafından aktarılan kriterlere göre buradaki değer %100'e yaklaştıkça yapılan analizin doğruluk derecesi artmaktadır. Ayrıca %75'in üzeri hesaplamalar yüksek doğrulukta analiz olarak kabul edilmektedir.

5. SONUÇ

Çalışma Avrupa ülkelerinin deniz taşımacılığı sektörüne odaklanmaktadır ve çalışmaya verilerine ulaşılma olanağı olan 24 Avrupa ülkesi dahil edilmiştir. Bu ülkeler 5 farklı kriter çerçevesinde değerlendirilmiştir. 24 farklı Avrupa ülkesi için değerlendirme kriterleri; limanlarda elleçlenen malların ağırlığı, elleçlenen konteynerlerin hacmi, gemiyle seyahat eden yolcu sayısı, kruvaziyer yolcuları hariç olacak şekilde ana limanlar arasında taşınan yolcu sayısı ve gemi sayısı şeklinde 5 tanedir. Bu kriterler çerçevesinde en iyi performansa sahip ülkenin İtalya olduğu görülmektedir. İtalya'yı İspanya ve Almanya takip etmektedir. Son 3 sıraya Slovenya, Bulgaristan ve Karadağ olarak sıralanmaktadır. Türkiye sıralamada 10. olarak yer almaktadır. Bu sonuç, Türkiye'nin 3 tarafı denizlerle çevrili olması ve 3 kıtanın kesişim noktasında olması gerçeği açısından değerlendirildiği zaman tatmin edici gözükmemektedir. Ülkenin denizcilik sektörüne yatırım yapması ve taşıdığı potansiyeli değerlendirmesi ekonomik ilerleme açısından gereklidir.

Çalışma değerlendirmeye alınan 24 Avrupa ülkesinin deniz taşımacılık aktivitelerine göre sıralamasını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bir diğer önemi ise deniz taşımacılığı sektörüne yönelik literatür katkısıdır. Türkiye'de deniz taşımacılığına yönelik literatürün desteklenmesi ve sektörel farkındalık oluşturulması ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesi açısından göz ardı edilmemesi gereken bir eylemdir. Analize dahil edilen ülkeler ve

kriterler çoğaltılarak çalışmaya yeni bir boyut kazandırmak sektör açısından faydalı olacaktır. Deniz ticaretine yönelik her çalışma sektöre yeni bir soluk kazandıracak ve gelişimi hızlandıracaktır.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. F. (2021). Uluslararası Ticarete Deniz Taşımacılığının Lojistik Performansa Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(4), 533-541.
- Akkaya, G. ve Uzar, C. (2013). The Usage of Multiple-Criteria Decision Making Techniques on Profitability and Efficiency: An Application of PROMETHEE. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(1), 149-156.
- Akram, M., Shumaiza, and Al-Kenani, A. N. (2020). Multi-Criteria Group Decision-Making for Selection of Green Suppliers under Bipolar Fuzzy PROMETHEE Process. *Symmetry*, 12(1), 77. doi:10.3390/sym12010077.
- Aktaş, Ö. (2022). BİST’de İşlem Gören Bilişim Sektörü Şirketlerinin Pandemi Öncesi ve Pandemi Dönemi Finansal Performanslarının PROMETHEE Yöntemi ile Ölçülmesi. *İşletme*, 3(2), 15-31.
- Altın, H. (2020). Sector Analysis of Turkish Markets Using the PROMETHEE Method. *Journal of Business Economics and Finance*, 9(3), 196-208. doi: 10.17261/Pressacademia.2020.1296.
- Ateş, A., Karadeniz, Ş. ve Esmer, S. (2010). Dünya Konteyner Taşımacılığı Pazarında Türkiye’nin Yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 83-98.
- Balık, İ., Aksay, K. and Şenbursa, N. (2015). Marine Transportation in Turkey and A Future Perspective. *Turkish Journal of Maritime and Marine Sciences*, 1(1), 48-60.
- Bausys, R., Zavadskas, E. K., and Semenas, R. (2021). Path Selection for the Inspection Robot by m-Generalized q-Neutrosophic PROMETHEE Approach. *Energies*, 15(1), 223. doi:10.3390/en15010223.
- Behzadian, M., Kazemzadeh, R. B., Albadvi, A. and Aghdasi, M., (2010). PROMETHEE: A Comprehensive Literature Review on Methodologies and Applications. *European journal of Operational research*, 200(1), 198-215.
- Brans J. P. and Vincke, Ph. (1985). Note—A Preference Ranking Organization Method. *Management Science*, 31(6), 647-656. doi:10.1287/mnsc.31.6.647.
- Brans, J.P. and Mareschal, B. (2005). PROMETHEE Methods. In: Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys. International Series in Operations Research & Management Science, 78. Springer, New York. doi:10.1007/0-387-23081-5_5.
- Bülbül, S. E. ve Köse, A. (2016). Türk Sigorta Sektörünün PROMETHEE Yöntemi ile Finansal Performans Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 187-210. doi: 10.14780/iibd.29194.
- Ceylan, S. (2020). Deniz Taşımacılığı ve Incoterms: Fob’a İlişkin Bir Değerlendirme. *Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 13-39.
- Dağdeviren, M. ve Erarslan, E. (2013). PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(1).

- Dinçer, S. E., Ekin, E. ve Karakaş, K. S. (2017). PROMETHEE Yöntemiyle Uçak Komponentlerinin Önceliklendirilmesi Problemlerine Çözüm Yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(3), 106-125.
- Drazic, J., Dunjic, D. Mucenski, V. And Pesko, I. (2016). Multi-Criteria Analysis of Variation Solutions for The Pipeline Route By Applying The PROMETHEE Method. *Tehnicki Vjesnik-Technical Gazette*, 23(2), 599-610. doi:10.17559/TV-20150305124627.
- Ekin, E. (2021). İnsan Kaynaklarında Personel Seçim Problemlerine PROMETHEE Yöntemi ile Çözüm Yaklaşımı. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(3), 738-746.
- Elevli, B. (2014). Logistics freight center locations decision by using Fuzzy-PROMETHEE. *Transport*, 29(4), 412-418. doi:10.3846/16484142.2014.983966.
- Eurostat, Maritime, <https://ec.europa.eu/eurostat>, (Erişim Tarihi: 25.12.2022).
- Genç, T. (2013). PROMETHEE Yöntemi ve GAIA Düzlemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 133-154.
- Genç, T. ve Masca, M. (2013). TOPSIS ve PROMETHEE Yöntemleri ile Elde Edilen Üstünlük Sıralamalarının Bir Uygulama Üzerinden Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 539-567.
- Goswami, S. (2020). Outranking Methods: PROMETHEE I and PROMETHEE II. *Foundations of Management*, 12(1), 93-110. doi:10.2478/fman-2020-0008.
- Güneşilmez, Ö. F. (2022). Demokrat Parti Dönemi Deniz Taşımacılığı Politikaları. *Atatürk Dergisi*, 11(2), 60-64.
- Gürkaynak, G., İnanılır, Ö. ve Tanık, T. (2012). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Deniz Taşımacılığı Sektöründe Rekabet Hukuku Uygulamaları. *Rekabet Dergisi*, (51), 79-138.
- İşgüden Kılıç, B., Kılıç, A. ve Bilgili, L. (2018). Research On Emission Trading Scheme in Terms of Turkish Shipping and Financial Reporting Standards. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 10(2), 249-277. doi: 10.18613/deudfd.495806.
- Jati, H. and Dominic, D.D. (2017). A New Approach of Indonesian University Webometrics Ranking Using Entropy and PROMETHEE II, *Procedia Computer Science*, 4th Information Systems International Conference (ISICO)- Innovation of Information Systems- Visions, Opportunities and Challenges, 124, 444-451. doi:10.1016/j.procs.2017.12.176.
- Kabassi, K., and Martinis, A. (2021). Sensitivity Analysis of PROMETHEE II for the Evaluation of Environmental Websites. *Applied Sciences*, 11(19), 9215. doi:10.3390/app11199215.
- Kalender, F.Y. ve Aygün, F. (2019). PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Yatırım Projesi Değerlendirme ve Üretim Sektöründe Uygulanması. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 9(2), 183-208.
- Kamal, B. (2019). Deniz Taşımacılığında Risk Sermayesi. *Kent Akademisi*, 12(3), 618-633. doi: 10.35674/kent.605909.
- Karahan, C. B. ve Kırval, L. (2018). Türk Deniz Taşımacılığı Sektörünün Kümelene Analizi. *Journal of Transportation and Logistics*, 3(2), 13-24.

- Karahan, M. ve Peşmen, S. (2020). İllerarası rekabet gücünün PROMETHEE GAIA yöntemiyle analizi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Özel Sayısı, 272-287.
- Keçek, G. ve Yüksel, R. (2016). Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve PROMETHEE Teknikleriyle Akıllı Telefon Seçimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 46-62.
- Kopar, M. (2016). Atatürk Dönemi Deniz Taşımacılığı (1923-1938). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 465-492. doi: 10.14520/adyusbd.76036.
- Kuncova, M., Seknickova, J. (2022). Two-stage weighted PROMETHEE II with results' visualization. *Cent Eur J Oper Res*, 30, 547-571. doi:10.1007/s10100-021-00788-9.
- Onan, A. (2014). PROMETHEE Sıralama Yönteminin Konut Projelerinin Değerlendirilmesinde Kullanılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-28.
- Oubahman, L. and Duleba, S. (2021). Review of PROMETHEE method in transportation. *Production Engineering Archives*, 27(1), 69-74. doi:10.30657/pea.2021.27.9.
- Ömürbek, N., Karaatlı, M., Eren, H. ve Şanlı, B. (2014). AHP Temelli PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Hafif Ticari Araç Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 47-64.
- Öz, O. ve Tükenmez, N. M. (2020). Ülke Riskinin PROMETHEE Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *İzmir YMMO Dergisi*, 2(2), 46-70.
- Özdağoğlu, A. (2013). Üretim İşletmelerinde Lazer Kesme Makinelerinin PROMETHEE Yöntemi ile Karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 305-318. doi: 10.11122/ijmeb.2013.9.19.288.
- Özguven, N. (2012). PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Özel Alışveriş Siteleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 195-201.
- Özkaya, G. (2022). Energy Consumption Trends Before and During the Covid-19 Pandemic: An Entropy-Based PROMETHEE Analysis. *Current Research in Social Sciences*, 8(1), 1-28. doi: 10.30613/uresosc.1071005.
- Prvulovic, S., Tolmac, D., and Radovanovic, L. (2011). Application of PROMETHEE-GAIA Methodology in the Choice of Systems for Drying Paltry-Seeds and Powder Materials. *Strojniški vestnik- Journal of Mechanical Engineering*, 57(10), 778-784. doi:10.5545/sv-jme.2008.068.
- Saban, M. ve Gülerçin, G. (2009). Deniz Taşımacılığı İşletmelerinde Maliyetleri Etkileyen Faktörler ve Sefer Maliyetleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Sarı, T. (2020). Banka Performans Ölçümünde TOPSIS ve PROMETHEE Yöntemlerinin Karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 99-117. doi: 10.16951/atauniiibd.480238.
- Şahin, A. ve Akkaya, C. G. (2013). PROMETHEE Sıralama Yöntemi ile Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 67-81.
- Şenkayas, H. ve Hekimoğlu, H. (2013). Çok kriterli tedarikçi seçimi problemine PROMETHEE yöntemi uygulaması. *Verimlilik Dergisi*, (2), 1-15.

- Talukder, B. and W. Hipel, K. (2018). The PROMETHEE Framework for Comparing the Sustainability of Agricultural Systems. *Resources*, 7(4), 74. doi:10.3390/resources7040074.
- Taş, M., Özlemiş, Ş. N., Hamurcu, M. ve Eren, T. (2017). Ankara’da AHP ve PROMETHEE Yaklaşımıyla Monoray Hat Tipinin Belirlenmesi. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(1), 65-89.
- Tatar, V., Özer, M. B. Ve Kartal, A. (2019). Deniz Taşımacılığı ve Limanların Ekonomik Etkileri: Hopa Limanı Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 138-150.
- Tunalı, H. ve Akarçay, N. (2018). Deniz Taşımacılığı ile Sanayi Üretimi İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 111-122. doi: 10.25204/iktisad.406183.
- Tunalı, H. ve Akarçay, N. (2022). Konteyner Yük Taşımacılığı, Liman Alt Yapı Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: OECD Ülkeleri Örneği. *Ekonomi ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 102-118.
- Uzar, C. (2013). Financial Performance Test of Public Banks in Turkey: An Application of Promethee. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 5(2), 1-9.
- Vetschera R. and Almeida A.T.D., (2012). A PROMETHEE-based approach to portfolio selection problems, *Computers & Operations Research*, 39(5), 1010-1020, ISSN 0305-0548. doi:10.1016/j.cor.2011.06.019.
- Visual Promethee, State-of-the-art Multicriteria Decision Aid Software, <http://www.promethee-gaia.net/phone/visual-promethee.html>, (Erişim Tarihi: 30.11.2022).
- Yılmaz, B. ve Dağdeviren, M. (2010). Ekipman Seçimi Probleminde PROMETHEE ve Bulanık PROMETHEE Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 25(4).
- Yılmaz, F. (2020). Contributions of “Green-Ecoport Approach” to Merchant Trade and Logistics: Comparison of Practices in Turkey and the European Union (EU). *Journal of Transportation and Logistics*, 4(2), 65-78. doi: 10.26650/JTL.2019.04.02.02.
- Yougbare, J.W. (2019). The ranking of districts in Ouagadougou by the risk of flood and runoff using the Promethee, *European Journal of Pure and Applied Mathematics*, 12(4), 1731-1743. Doi: 10.29020/nybg.ejpam.v12i4.3562.
- Zhao, H.J., Peng, Y. and Li, W. (2013). Revised PROMETHEE II for Improving Efficiency in Emergency Response First International Conference on Information Technology and Quantitative Management, Suzhou, Peoples R China, *Procedia Computer Science*, 17, 181-188, doi:10.1016/j.procs.2013.05.025.
- Zhu, H.M., Wang, H.Y. and Sun, S.Y. (2018). Research on filter's parameter selection based on PROMETHEE method, *1st International Conference on Functional Materials and Chemical Engineering (ICFMCE)*, Dubai, U Arab Emirates, 323. doi:10.1088/1757-899X/323/1/012024.

FİNANSAL OLMAYAN RAPORLAMA VE BİR UYGULAMA¹

Geliş Tarihi : 04.05.2023
Kabul Tarihi : 18.05.2023
Makale Türü : Araştırma Makalesi

Prof. Dr. Zeynep HATUNOĞLU²
Mustafa KILIÇ³

Özet

İşletmelerin performans analizinde kullanılan finansal raporlar günümüzde bilgi kullanıcıların stratejik kararlar almasında yetersiz kalabilmektedir. İşletmelerin çevresel, yönetsel ve sosyal yönden kontrol edemediği sorunlar, işletmelerin risk düzeylerini ve sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Doğru kararlar almak isteyen bilgi kullanıcılarının sadece finansal tablolardan sağlanan mali bilgilerin yanında finansal olmayan tablolardan sağlanan çevresel, sosyal ve sürdürülebilirlik gibi konularla ilgili bilgilere de ihtiyaç duyduğu yeni bir sistem oluşmuştur. Bu sistem finansal ve finansal olmayan bilgilerin raporlanarak analiz edilmesi suretiyle kısa, orta ve uzun vadede işletmelerin oluşturacağı değerleri gösteren bir raporlama sistemidir. Bu sistemde iç ve dış bilgi kullanıcıları bütüncül bir bakış açısı temelinde daha doğru kararlar alabileceklerdir. Bu kapsamda çalışmanın amacı finansal olmayan raporlamanın işletmelerin sürdürülebilir performansı için öneminin ortaya konması ve Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) ilkeleri kapsamında işletmelere örnek olacağı düşünülen bir entegre rapor hazırlanmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Olmayan Raporlama, Entegre Raporlama, Sürdürülebilirlik Raporlaması, Çevre Raporlaması, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması.

JEL Kodları: M41, M49.

NON-FINANCIAL REPORTING AND AN APPLICATION

Abstract

Today financial reports used in the performance analysis of businesses may be insufficient for information users to make strategic decisions. Environmental, managerial and social problems that can not be controlled affect the risk levels and sustainability of businesses. A new system has emerged where information users who want to make the right decisions need information on environmental, social and sustainability issues, provided from non-financial statements, as well as financial information provided from financial statements. In this context, the aim of the study is to reveal the importance of non-financial reporting for the sustainable performance of businesses and to prepare an integrated report that is thought to be an example for businesses within the scope of International Integrated Reporting Council (IIRC) principles.

Keywords: Non-financial Reporting, Integrated Reporting, Sustainability Reporting, Environmental Reporting, Corporate Social Responsibility Reporting.

JEL Codes: M41, M49.

¹ Bu çalışma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Finansal Olmayan Raporlama ve Bir Uygulama" başlıklı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

²Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü, zhatunoglu@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9103-276

³Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, m.mustafakilic@outlook.com, ORCID: 0000-0002-2484-1088

1. GİRİŞ

Finansal raporlama işletmelerin belirli bir dönemdeki mali performansını, faaliyetlerini ve bu faaliyetlerden elde ettiği sonuçlarının raporlaması ve sunulmasını kapsamaktadır (Büyüktopçu, 2009, s. 24). Finansal raporlar işletmelerin performans analizinde kullanılan ve bilgi kullanıcılarının stratejik karar almasını sağlayan en temel raporlardır. Günümüzde artan piyasa rekabeti, çevresel, sosyal ve ekonomik değişimler bilgi kullanıcılarının daha çok bilgiye ihtiyaç duymasına neden olmuştur. Söz konusu bilgi ihtiyacının finansal raporların işletmelerin geçmiş zamandaki faaliyetlerini kapsamaması ve kısa, orta ve uzun vadedeki performansı hakkında bilgi vermemesinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu nedenle günümüzde bilgi kullanıcılarının alacağı stratejik kararlarda finansal raporların yetersiz kaldığı söylenebilir (TÜSİAD, 2015, s. 36-37). Bu ihtiyaç doğrultusunda bilgi kullanıcılarının sadece finansal rapordan sağlanan mali kâra değil finansal olmayan rapordan elde edilen çevre, toplum, sürdürülebilirlik vb. konulara olan ilgilerinin arttığı yeni bir sistem oluşmuştur.

Bu sistem işletmelerin finansal bilgilerinin yanı sıra finansal olmayan bilgilerini de gönüllü olarak yayınlamasına olanak sağlamıştır. İşletmeler tarafından yayınlanan bu bilgiler paydaşların beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda farklı konularda hazırlanmıştır. Genel olarak bu konuların; çevresel, sosyal, ekonomik, kurumsal ve sürdürülebilirlik olduğu söylenebilir. Finansal olmayan konuların bu kadar farklı bilgiyi içermesinin esas nedeni herhangi bir kabul görmüş standardının olmamasıdır. Bu nedenle işletmeler kurumsal, çevre ve sürdürülebilirlik gibi raporlama sistemlerini kullanmışlardır. Bu sistemler içerisinde en kapsamlı ve daha net ilkeleri olan sürdürülebilirlik raporlama çerçevesi olan “Global Reporting Initiative” (GRI) işletmeler tarafından genellikle tercih edilmektedir (Aktekin, 2014, s. 48). GRI işletmeler tarafından tercih edilmesine karşın işletmelerin sürdürülebilirlik konuları ile iş stratejisi arasındaki bağlantıyı göstermede ve finansal verilerin yansıtılmasında yetersiz kaldığı yönünde eleştiriler almaktadır. Bunun yanı sıra teknolojik, ekonomik ve çevresel gelişmeler işletmeleri yeni bir raporlama sistemine doğru yöneltmiştir. Tüm bunların sonucunda 2010 yılında “Entegre Raporlama” adı verilen yeni bir raporlama sistemi ortaya çıkmıştır. Entegre raporlama işletmelerin kurumsal yapısının, performansının, iş modelinin ve politikalarının tüm faktörler çerçevesinde uzun vadede nasıl değer oluşturacağını öz ve net şekilde açıklanmasıdır (IIRC, 2013, s. 7).

Entegre raporlama sisteminin finansal ve finansal olmayan bilgileri bütüncül olarak kapsamaması geleneksel raporlamadaki bir dönüşümü temsil etmektedir (Yüksel ve Arıcı, 2017, s. 731-732). Bu dönüşüm sayesinde bilgi kullanıcıları işletmeler hakkında daha doğru yönetsel kararlar alabilmektedirler. Bu nedenle hem ülkemizde hem de uluslararası alanda entegre raporlamanın önemi giderek artmaktadır (TÜSİAD, 2015, s. 91-92).

Bu bağlamda çalışmanın amacı finansal olmayan raporlamanın işletmelerde sürdürülebilir performans için öneminin belirlenmesi ve en yaygın olarak kabul edilenlerden biri olan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) ilkeleri kapsamında işletmelere örnek olacağı düşünülen bir entegre rapor hazırlanmasıdır. Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde finansal olmayan raporlama konusuna yer verilmiştir. İkinci bölümde başlıca finansal olmayan raporlama türleri olan; kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması, çevre raporlaması, sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama dört alt başlık halinde literatür taraması ile incelenmiştir. Üçüncü bölümde finansal raporlama hakkında bilgi verilerek, finansal ve finansal olmayan raporlama arasındaki temel farklılıklara değinilmiş, dördüncü bölümde ise uygulama kısmına yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. FİNANSAL VE FİNANSAL OLMAYAN RAPORLAMA

Finansal raporlama, işletmelerin belirli bir muhasebe dönemindeki faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin sonuçlarına ilişkin bilgilerin kayıt edilmesini, toplanmasını, analiz edilmesini ve raporlanmasını kapsamaktadır (Büyüktopçu, 2009, s. 24). Bilgi kullanıcıları tarafından işletmelerin performans analizinde kullanılan finansal raporlar günümüzde stratejik kararlar almada yetersiz kalabilmektedir (TÜSİAD, 2015, s. 36-37). Bu yetersizlik ise işletmeleri finansal olmayan raporlamaya yöneltmiştir.

2. 1. Finansal Raporlama

İşletmeler dünya genelinde bilgi kullanıcılarına detaylı bilgiler iletmek amacıyla finansal raporlar düzenlemekte ve sunmaktadırlar. En geniş tanımıyla finansal raporlama, işletmelerin belirli bir dönemdeki muhasebe bilgi sistemi tarafından toplanan mali bilgilerinin kaydedilmesi, analiz edilmesi, sunulması ve belirli biçim ve şekillerde raporlamasıdır (Büyüktopçu, 2009, s. 24). Finansal raporların en temel özelliği ihtiyaç duyulan bilgi gereksinimini karşılamasıdır. Bu nedenle finansal raporlar işletmelerin genel amaçlarına, bilgi kullanıcılarının beklentilerine ve ilgili verilerin değerlendirilmesi ve analizinin yapılmasına imkân verecek şekilde hazırlanmalıdır (Bekçi ve Alkan, 2009, s. 6).

Ülkelerin ekonomik, sosyal ve hukuki yapısına bağlı olarak finansal raporlamalarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklardan dolayı uluslararası ticaret yapan firmaların birçok prosedürü yerine getirmeleri uluslararası ticareti olumsuz etkilemekteydi. Bu olumsuz durumun giderilmesi amacıyla 1973 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee-IASC) tarafından “Uluslararası Muhasebe Standartları” (International Accounting Standards-IAS) yayınlanmıştır. İşletmelerin faaliyet alanlarının uluslararası seviyeye ulaşması, teknolojik alt yapının ve sermaye piyasalarının gelişmesi bu standartların güncellenmesini zorunlu kılmıştır. 2001 yılında IAS güncellenerek birçok ülkede ortak kullanılan raporlama dili olarak “Uluslararası Finansal Raporlama Standartları” (International Financial Reporting Standards-IFRS) olarak yayınlanmıştır (Köse ve Çetinel, 2017, s. 162-163). Ülkemizde bu standartlar Türkçe’ye çevrilerek Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) olarak 2005 yılı Ocak ayından beri halka açık şirketler tarafından kullanılmaktadır. Bu standartlar kullanılarak yapılan finansal raporlamada sadece mali verilere yer verilmektedir. Ancak işletmelerin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda yönetsel, çevresel ve sosyal yönden kontrol etmediği birçok değişken (ve/veya sorunlar) performanslarını ve sürdürülebilirliklerini etkilemektedir (Saban vd., 2017, s. 105). İşletmeler hakkında stratejik kararlar almak isteyen bilgi kullanıcıları finansal bilgilerinin yanı sıra finansal olmayan rapordan sağlanan yönetim, çevre, şeffaflık ve sürdürülebilirlik gibi bilgilere de ihtiyaç duymaktadırlar. Bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu finansal olmayan bilgilerin muhasebe bilgi sistemiyle doğrudan bağlantısının olmaması bu bilgilerin tespitini ve analizini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle işletmelerin finansal ve finansal olmayan bilgilerinin de yer aldığı yeni bir raporlama sistemine geçilmiştir.

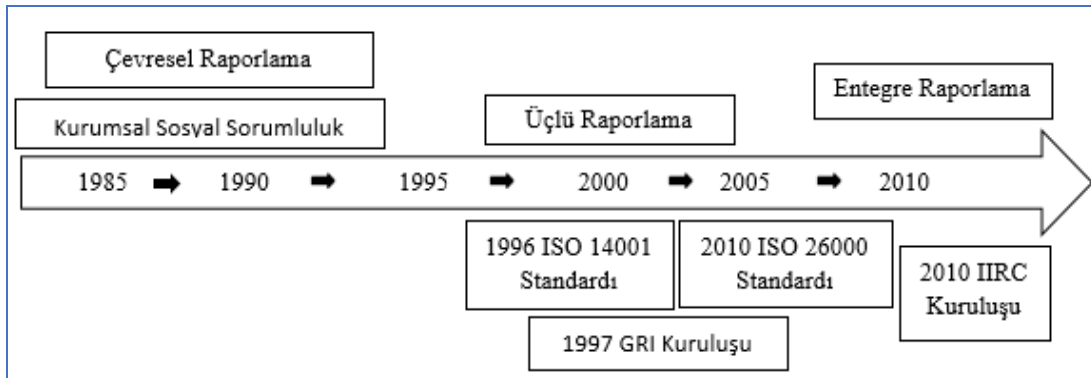
2.2. Finansal Olmayan Raporlama

İşletmelerin performans analizinde kullanılan bilgiler hem finansal hem de finansal olmayan bilgiler içermektedir. Finansal bilgilerin doğrudan muhasebe sistemiyle bir bağlantısının olması bu bilgilere ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Ancak finansal olmayan bilgilerin doğrudan muhasebe sistemiyle bağlantısının olmaması bu bilgilerin tespitini ve analizini zorlaştırmaktadır (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 68). Ayrıca finansal raporlar işletmelerin geçmiş bir zaman aralığındaki faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin sonuçlarını yalnızca parasal değer olarak göstermektedir. Bu nedenle bilgi kullanıcılarının geleceğe yönelik alacağı kararlarda finansal raporlar tek başına yetersiz kalmaktadır (TÜSİAD, 2015, s.

36-37). Bu durum işletmelerin gelecekte oluşturacakları değerleri göstermesi nedeni ile finansal olmayan raporlamanın önemini artmaktadır. Finansal olmayan raporlama, işletmelerin yönetim stratejisinin, performansının ve beklentilerinin dış çevre koşulları da göz önüne alınarak kısa, orta ve uzun vadede nasıl değer oluşturacağını paydaşlara sunulmasıdır (IIRC, 2013, s. 7). Finansal olmayan raporlamanın tanımından da anlaşılacağı üzere günümüzde işletmelerin sürdürülebilir büyüme hedeflerine ulaşabilmesi için sosyal, çevresel ve kurumsal konuları etkin bir şekilde yönetmesi gerekmektedir. Çünkü küresel rekabetin artması işletmelerin ve yatırımcıların stratejik kararlar almalarını zorlaştırmaktadır. Optimal kararlar almak isteyen bilgi kullanıcıları işletmelerin piyasa durumlarını, sektör ortalamalarını, endüstriyel yapılarını, çevresel standartlarını ve sürdürülebilirliklerini değerlendirmek istemektedirler. Bu nedenle yeni ekonomik çevrede finansal bilgilerin yanında enerji, su, hammadde, tedarik ve sera gazı salımı gibi konular da tüketiciler ve kurumlar tarafından önemle izlenmektedir (Topcu ve Korkmaz, 2015, s. 13).

Son dönemlerde işletmelerin piyasa değerinin hesaplanmasında finansal olmayan verilerinin kullanımının artması bu ihtiyacın en net göstergesidir. Nitekim işletme varlıklarının zaman içerisindeki değişimini inceleyen Ocean Tomo adlı firmanın kredi derecelendirme kuruluşu olan Standart & Poor'un yayınladığı ilk 500 şirketin piyasa değeri raporlarına göre 1975 yılında firmaların piyasa değerini %17 oranında maddi olmayan duran varlıklar oluştururken, bu oran sırasıyla 1985 yılında %32'ye, 1995 yılında %68'e, 2005 yılında %80'e, 2015 yılında %84'e, 2020 yılında %90'a yükselmiştir (Altınay, 2016, s. 48; Yılmaz vd., 2017, s. 100; 02.05.2023 www.oceantomo.com).

Günümüzde işletmelerin finansal değerlerinin yerini finansal olmayan değerlerin almakta olması yeni bir raporlama türüne olan ihtiyacı artırmaktadır. Finansal olmayan raporlama ile ilgili gelişmeler 1985 yılından 2010 yılına kadar şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Finansal Olmayan Raporların Tarihsel Çizelgesi (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 70).

Endüstriyel işgücü ekonomisinden bilgi ekonomisine geçilmesi emek temelli fabrika sistemlerinin yerini bilgi temelli makinelere bırakmasına bu da işletmelerin finansal varlıklarının azalmasına neden olmuştur. Nitekim 1970'li yıllarda işletmelerin piyasa değeri net defter değerleriyle paralel bir eğilim göstermekteydi. Bu eğilim 1980'li yılların başından itibaren değişmeye başlamıştır. İşletmelerin net defter değeri yerini finansal raporlarda gözükmeyen finansal olmayan varlıklara bırakmıştır (Çalışkan, 2012, s. 43). Finansal olmayan raporlamanın ilk türü kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) raporlaması olarak kabul edilebilir. Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) raporlamasının ilk örneklerinin 1970'li yıllarda yayınlandığını söylemek mümkündür. 1970'li yılların başından itibaren KSS hızlı bir şekilde gelişme ve yayılım göstermiştir. Örneğin Fransa 1977 yılında yaptığı kanun değişikliğiyle 300'den fazla çalışanı bulunan işletmeler için finansal raporların yanında çalışma ve istihdam raporu hazırlanmasını zorunlu tutmuştur (Parlakkaya vd., 2016, s. 885). 1980'li yıllardan

itibaren endüstriyellemenin olumsuz sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu olumsuz sonuçlardan dolayı iktisadi, sosyal ve iklimsel durumlara bağlı kriz sayıları çoğalmaya başlamıştır. Bu krizler sonucunda tüketicilerin bilinç düzeyleri artmış ve tüketiciler çevreye duyarlı işletmeleri tercih etmeye başlamışlardır. Bu durum işletmelerin çevreye duyarlı faaliyette bulduklarını gösterebilmeleri ve rekabet avantajı elde edebilmeleri için çevre raporlarını yayınlamalarına neden olmuştur. Çevre raporlaması işletmelerin faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasını ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayacak kaynakların onlara bırakılmasını temel aldığı için 1980'li yıllardan günümüze kadar önemini korumuştur (Isaksson ve Steimle, 2009, s. 169). 1990'lı yıllardan itibaren birçok ülkenin çevre yönetim sistemlerini desteklemesi ticaret bölgeleri arasında farklı kanunların ve uygulamaların yer almasına neden olmuştur. Bu durumun uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemesini önlemek amacıyla tüm dünyada uygulanabilecek çevresel standartlar geliştirilmeye başlanmış ve ilk olarak 1996 yılında Uluslararası Standartlar Örgütü (International Organization for Standardization /ISO) tarafından ISO 14001 çevre yönetim standartları yayınlanmıştır. Bu standartların temel düşüncesi dünya çapında uygulanabilir çevre standartları oluşturmak, geliştirebilir çevre yönetim sistemi kurmak, kamu çıkarlarının gözetilmesini sağlamak, içsel ve dışsal esneklik elde etmektir (Karaer ve Pusat, 2002, s. 12). ISO 14001 çevre standartları işletmelerin ekonomik ve çevresel performansını artırmada kullanılan en gelişmiş standartlar olmasına rağmen sürdürülebilirlik açısından bazı önemli konuları dışarıda bırakmaktadır. Örneğin işletmelerin toplum üzerindeki sosyal etkileri standartlar kapsamında yer almamaktadır. Bu gibi eksiklikleri gidermek amacıyla çalışmalar yürüten John Elkington 1997 yılında üçlü sorumluluk raporlamasını literatüre yeni bir kavram olarak eklemiştir (Şendurur ve Karacaer, 2017, s. 897). Üçlü sorumluluk raporlaması işletmelerin sosyal, çevresel ve ekonomik faaliyetlerini raporlar halinde sunmasını sağlamaktadır (Tüm, 2014, s. 67). Bu yönüyle üçlü sorumluluk raporlamasının günümüz sürdürülebilirlik raporlamasına ve Küresel Raporlama Girişimine (Global Reporting Initiative / GRI) temel oluşturduğu söylenebilir (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 71). Sürdürülebilirlik raporlamasında bu gelişmeler yaşanırken sosyal sorumluluk kavramı dünya genelinde büyük bir hızla gelişme göstermiştir. 2010 yılında ISO 26000 standartları yayınlanmıştır. ISO 26000 standartları işletmelerin sürdürülebilir kalkınmasına yönelik olarak yapılması gereken faaliyetleri ve uygulama süreçlerine belirli ilkeler çerçevesinde yedi başlık halinde açıklamıştır. Bu yedi başlık genel olarak insan hakları, işgücü, paydaşlar, yönetim, çevre, yerel halkın kalkınması ve etik iş uygulamalarını kapsamaktadır (Helms vd., 2012, s. 1129).

1990'lı yıllarda Güney Afrika'da yaşanan ekonomik krizler ve piyasa dalgalanmaları borsaya olan güveni sarsmış, kamu otoritesi yeniden güven ortamını yaratmak amacıyla Güney Afrika yüksek mahkemesi yargıcı olan Mervin King'i görevlendirmiştir. Mervin King'in kurduğu King komitesi 1994, 2002 ve 2009 yıllarında bir dizi rapor yayınlamıştır. 1994 yılında yayınlan ilk King raporunda işletmelerin finansal olmayan verilerini açıklaması teşvik edilmekteyken, 2002 yılında yayınlanan King II raporunda işletmelerin finansal sonuçlarının yanında sosyal, çevresel ve yönetsel konulara da yer vermeleri talep edilmiştir. 2009 yılında serinin en kapsamlı raporu olan King III yayınlanmıştır. 2010 yılına geldiğimizde ise Afrika'daki en büyük borsa olan Johannesburg Borsası, entegre raporu borsaya kayıtlı işletmeler için zorunlu hale getirmiştir. Böylece Güney Afrika Cumhuriyeti entegre raporlamayı zorunlu kılan ilk ülke olmuştur (TÜSİAD, 2015, s. 41). 2010 yılında Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) 'nin kurulması ile birlikte entegre raporlama küresel boyutta kabul görmüş ve birçok ülkede finansal olmayan verilerin açıklaması konusunda bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır.

Finansal olmayan verilere artan bu ilgi bilgi kullanıcılarının işletmelerin performansını değerlendirmede kullandıkları finansal raporların gayri nakdi varlıkları göstermede yetersiz kalmasının bir sonucu olarak gösterilebilir (TÜSİAD, 2015, s. 22). Ayrıca işletmelerin risk ve fırsatlarını yansıtmada geçmiş dönemlere ait finansal verilerin kullanılması kısa, orta ve uzun vadedeki performansın tam olarak öngörülememesine neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra finansal raporlar işletme ile ilgili belirli konuları ele almasından dolayı bütüncül bakış açısı temelinde yapılmak istenen değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır ve karmaşık yapısından dolayı sadece uzman kişiler tarafından anlaşılabilir. Bu yüzden işletmelerin performans bilgilerinin açık ve net bir şekilde tüm yönleriyle sunabilmesine olanak sağlayan finansal olmayan raporlama sistemine olan ihtiyaç artmaktadır (Aktekin, 2014, s. 9). Finansal olmayan raporlama sistemi hem iç hem de dış paydaşlar için büyük önem arz etmektedir. Özellikle işletmelerin sürdürülebilirlik bilgilerini şeffaf bir biçimde dış paydaşlara iletmesi güven ortamının sağlanmasına, risk ve fırsatların net bir şekilde belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum işletmelerin itibar ve kurumsal yönetim anlayışının gelişmesine önemli katkı sağlayabilmektedir. Son yıllarda sayısı hızlı bir şekilde artan sürdürülebilirlik endeksleri özellikle işletmelerin kurumsal yönetim yapısını, itibarını, ekonomik, sosyal ve çevresel bilgilerini takip etmektedir. Bu kadar geniş bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi ve analiz edilmesi daha önce olmayan ek bilgilerin sağlanmasına ve var olan bilginin kalitesinin artırılmasını yardımcı olmaktadır. İşletmelerin artan bilgi kalitesi risk yönetimini geliştirerek değişen sosyal ve çevresel beklentilerin karşılanmasını kolaylaştırabilmektedir (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 74).

2.3. Finansal ve Finansal Olmayan Raporlama Arasındaki Farklılıklar

İşletmeler bilgi kullanıcıların istek ve beklentilerini karşılamak için çeşitli raporlar hazırlamaktadırlar. Hazırlanan bu raporlar işletmelerin faaliyetlerini ve bu faaliyetlere ilişkin bilgileri içermektedir. Bu nedenle hazırlanan bu raporlar birbirine benzemesine rağmen zaman, hazırlanma, içerik, bildirim gibi bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bilgi kullanıcıları sunulan finansal bilgilerin yanı sıra finansal olmayan bilgilere de ilgi duymaktadırlar. Finansal raporlar işletmelerin belirli dönemdeki performans ölçülerini, mali durumunu, nakit akışları vb. bilgiler içermektedir. Finansal olmayan raporlarda ise işletmelerin geçmişteki ve gelecekte gerçekleşmesi beklenen performansı arasında ilişki ile tüm çevresel faktörlere ait bilgilere yer verilmektedir. Finansal raporlar işletmelerin geçmiş faaliyet dönemine ait bilgileri tek yönlü bakış açısı ile sunarken, finansal olmayan raporlar işletmelerin geçmiş ve gelecek faaliyet dönemlerine ait bilgilere yer vermektedir (Kaya, 2015, s. 118-119).

Tablo 1’de görüldüğü üzere finansal ve finansal olmayan bilgilerin bazı benzerlikleri olmasına rağmen farklılıkları da bulunmaktadır. Finansal ve finansal olmayan bilgilerin arasındaki en temel fark finansal bilgilerin muhasebe bilgi sistemiyle bağlantısının bulunmasıdır. Finansal bilgiler muhasebe bilgi sistemiyle belirli standartlar altında toplanmakta ve parasal birimle ifade edilmektedir. Bu nedenle finansal bilgilerin elde edilmesi finansal olmayan bilgilere göre daha kolaydır. Örneğin işletmeler enerji için harcadığı giderleri finansal birim olarak hesaplayabilirken enerji tüketiminden kaynaklanan çevresel etkilerinin hesaplanması oldukça zor bir konudur (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 67-68). Bu zorluğun temel nedeni finansal olmayan bilgilerin toplanması ve parasal birimle ifade edilmesi için herhangi bir kabul görmüş standart setinin bulunmamasıdır. Finansal olmayan bilgiler hem mali karakterli hem de piyasa, doğal kaynaklar, mevzuat, ekonomik, dış çevre gibi tüm faktörleri içerebilmektedir (Kaya, 2015, s. 119). Bu bağlamda finansal olmayan raporlama finansal raporlardan farklı olarak sadece finansal bilgileri değil bunun yanı sıra çevresel, iktisadi ve sosyal tüm faaliyetlere ilişkin bilgileri bütüncül sunan bir raporlama sistemidir.

Tablo 1. Finansal ve Finansal Olmayan Raporlama Arasındaki Bazı Farklılıklar (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 70).

Özellik	Finansal Raporlama	Finansal Olmayan Raporlama
Ekonomik Bakış	Maddi	Maddi ve Maddi Olmayan
Güven	Sınırlı, Dar Kapsamlı	Geniş ve Daha Fazla Şeffaf
Yönetim/İdare	Finansal	Bütün Sermaye Öğeleri
Düşünce	Münferit, İzole Edilmiş	Entegre, Bütünleşik
Zaman Aralığı	Kısa Dönem	Kısa, Orta ve Uzun Dönem
Teknoloji Seçimi	Kâğıda Dayalı	Teknolojiye Dayalı
Veciz Üslup/Özlülük	Uzun ve Kompleks	Kısa ve Önemli
Odaklanma	Geçmiş ve Finansal Olaylara	Geçmiş ve Gelecek Arasında Stratejik Bağlantı Kurma
Odak Noktası	Kurumun Doğrudan Kontrol Edebildiği Konular	İç ve Dış Tüm Konular
Uyumluluk, İntibak	Kurullarla Sınırlı	Bireysel Farklı Durumlara Çabuk Cevap Verebilme
Önemlilik	Finansal Önem	Okuyucu İçin Önemli Olan Herhangi Bir Bilgi
Kullanıcılar	Pay Sahipleri ve Yatırımcılar	Tüm Paydaşlar

Bu yönüyle finansal olmayan raporlama bir bildirim aracı olmanın yanında finansal ve finansal olmayan bilgiler arasındaki ilişkiyi açıklayan bir raporlama sistemidir. Yatırımcılar bu raporlama sistemi sayesinde işletmelerin tüm raporlanabilir bilgilerine ulaşarak daha rasyonel kararlar alabilmektedirler. Finansal olmayan raporlar, raporlamayı yapan işletmelere stratejik kararların alınması, kurumsal itibarının artırılması ve rekabet avantajı elde etmesi faydalarını sağlamaktadır. Bu faydalar finansal olmayan raporlamanın finansal raporlama göre en büyük avantajlarından biridir (Saban vd., 2017, s. 105).

Finansal ve finansal olmayan raporlama arasındaki bir diğer fark ise finansal olmayan raporlamanın işletmelerin stratejik konularını, değer yaratma sürecini, yönetim yapısı gibi konuları bütüncül bakış açısıyla değerlendirmesidir. Finansal raporlama ise işletmeleri dar bakış açısıyla ve birim tabanlı olarak değerlendirmektedir. Finansal raporlar işletmelerin geçmiş performansını, risk ve fırsatlarını mevzuatın öngördüğü şekliyle sunmaktadır. Bu nedenle finansal raporlar sınırlı ve zorunluluktan kaynaklanan bilgileri içermektedir. Finansal olmayan raporlarda gönüllü olarak işletmelerin iç ve dış bilgileri şeffaf, güvene dayalı olarak yayınlanmaktadır. Finansal olmayan raporlama işletmelerin tüm bilgilerinin yayınlanması suretiyle işletme yöneticileri tarafından paydaş beklentilerini yerine getirmede ve kontrol etmede yardımcı bir araç olarak kullanılmaktadır. İşletmelerin sürdürülebilir performans sağlamasında, stratejik amaçlarının geliştirilmesinde ve kontrol edilmesinde finansal olmayan raporlama oldukça önemli rol oynayabilmektedir (Çalışkan, 2012, s. 59-60).

Finansal olmayan raporlama sistemi işletmelerin bütüncül bakış temelinde iç ve dış çeşitli mali bilgilerini de yayınlamaktadır. Bu kapsamda finansal olmayan raporlama

sisteminin birçok finansal bilgileri yayınlaması finansal raporlarla karıştırılmasına neden olmaktadır. Ancak finansal olmayan raporlama sistemi finansal raporları kapsayan veya özetini içeren raporlar değildir. Finansal olmayan raporlama sistemi finansal raporlarda olan veya olmayan mali bilgileri de içerebilmektedir. Bu nedenle iki raporlama sistemi birbirinden farklı yapıları içermektedir (Yılmaz vd., 2017, s. 103). Finansal olmayan raporlama çeşitleri bir alt başlıkta incelenmektedir.

3. FİNANSAL OLMAYAN RAPORLAMA ÇEŞİTLERİ

Gelişen dünya ekonomisi ve değişen toplumsal beklentiler işletmeleri bilgi temelli ve teknolojinin yoğun kullanıldığı bir faaliyet alanına taşımıştır. Bu faaliyet alanında işletmeler rekabet avantajı elde etmek ve sürdürülebilir performans sağlamak için iş faaliyetlerini yeniden düzenlemektedirler. Yeniden düzenlenen iş faaliyetleri işletmelerin finansal bakış açısının yanına yönetsel, sosyal, çevresel vb. konuların yer aldığı finansal olmayan bakış açısını eklemiştir (TÜSİAD, 2015, s. 15-17). Finansal olmayan bakış açısı işletmelerin risk koşullarının ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle geçmişten günümüze çeşitli finansal olmayan raporlama sistemleri geliştirilmiştir. Bu başlık altında başlıca finansal olmayan raporlama türleri olan kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması, çevre raporlaması, sürdürülebilirlik raporlaması ve entegre raporlama incelenmiştir.

3.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması

Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması, işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel faaliyetleriyle ilgili olan finansal ve finansal olmayan konuları içeren raporlardır. Başka bir ifadeyle kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması işletmelerin kurumsal projelerinde ve politikalarında tüm paydaşlara karşı sorumlu olduğunun raporlanmasıdır (Başar, 2014, s. 59). Tanımdan da anlaşılacağı üzere kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri işletmelerin çevreye, iş ahlakına, uluslararası iş yasalarına uygun politikalarını merkeze almaktadır. Bu nedenle kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri sadece işletmelerin gönüllü olarak paydaşları veya sivil toplum kuruluşlarıyla geliştirdiği projelerden daha fazlasını kapsamaktadır (Karacaer ve Bozkurt, 2010, s. 45). Bu kapsamda Kurumsal Sosyal Sorumluluk işletmelerin uzun vadede marka değerinin yükselmesinde, çalışanlar açısından kurumsal bağlılığın ve yönetim sistemleri açısından sürekli gelişmenin sağlanmasında etkin bir yapı olarak kullanılmaktadır (Öztürk ve Öktem, 2016, s. 138). Bu yapının işletmelerin ürün/hizmet kalitesinin artmasında, farklı pazarlarda tanınmasında, kârlılığının artmasında ve hisse değerlerinin yükselmesinde önemli etkisi bulunmaktadır (Edmans, 2011, s. 623). KSS'nin işletmelere ve paydaşlara olan getirisinin önem düzeyinin bu kadar fazla olması ilgili konunun çeşitli bilim insanları tarafından araştırılmasına ve çeşitli modeller geliştirilmesine neden olmuştur. Bu modeller esas itibarıyla birbirine benzemesine rağmen detaylı olarak araştırıldığında farklı görüşleri barındırmaktadır. Bu görüş farklılıkları ve bazı dünya çapında kullanılan KSS modelleri özet olarak aşağıda açıklanmıştır (Akmeşe ve Aras, 2016, s. 925).

- Archie Carroll Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modeli: Archie Carroll KSS faaliyetleri insanlık için bir ahlaki davranış olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Carroll KSS'yi hazırladığı dört basamaklı bir piramit modeliyle açıklamaya çalışmıştır (Schwartz ve Carroll, 2003, s. 504). Piramidin ilk basamağı olan ekonomik sorumluluklar işletmelerin en temel amacı olan kârlılık ve ekonomik etkinliği açıklamaktadır. Piramidin ikinci basamağı olan yasal sorumluluk işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken uyması gereken yasaları ve standartları kapsamaktadır. Yasal sorumluluğun üstünde yer alan etik sorumluluk ise toplumun işletmelerden beklediği ulusal ve uluslararası sosyal değerlere uygun davranış biçimidir. Piramidin

en üstünde yer alan gönüllü sorumluluk işletmelerin tüm insanlığa ve doğaya karşı yararlı faaliyetlerde bulunmasını içermektedir (Koçoğlu ve Aksoy, 2017, s. 4-6).

- William C. Frederick'in Kurumsal Sosyal Sorumluluk Modeli: Frederick tarafından oluşturulan KSS modeli işletmelerin toplumun beklentilerini karşılamak için çalışan bir sistem olduğunu belirtmektedir. Bu sisteme göre işletmeler tüm paydaşlara ekonomik ve sosyal değerler yönünden fayda üretmelidir (Özyer, 2017, s. 29-30).
- Robert Ackerman'ın Sosyal Duyarlılık Modeli: Ackerman işletmelerin çevresel ve tüm paydaşlara olan etkileri üzerine yürüttüğü çalışmalarda işletmelerin sosyal politikalarının sorumluluk temelinde değil de duyarlılık temelinde olması gerektiğini savunmuştur. Ackerman'a göre sosyal duyarlılık işletmelerin iş faaliyetlerini yerine getirirken toplumsal etkilere cevap verme yeteneğidir. Bu bağlamda işletmelerin ilgili yeteneğini geliştirebilmesi için öğrenme, politika ve örgütsel yükümlülük kavramlarına sahip olması gerekmektedir (Ersöz, 2014, s. 61).
- Keith Davis'in Sosyal Sorumluluk Modeli: Davis tarafından geliştirilen bu model işletmelerin faaliyetlerini yerine getirirken toplumsal refahı artırması düşüncesine dayanmaktadır. Bu düşünce işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin uzun dönemde kendilerine sürdürebilir kazanç sağlayacağı temeline dayanmaktadır (Akmeşe, 2015, s. 41).

Yukarıda açıklanan modellerin yanı sıra işletmelerin sosyal boyutta değişen rolleri kurumsal sosyal sorumluluğun farklı boyutlarda ele alınmasına sebep olmuştur. KSS kavramı akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan çalışmalarda sürekli olarak araştırılmış ve bu kavram işletmeler açısından genel olarak geleneksel ve modern olmak üzere iki yaklaşım etrafında toplanmıştır (Top ve Öner, 2008, s. 98-99). Bu iki yaklaşımın benzer yönleri olmasına rağmen en büyük farklılıkları klasik yaklaşımın işletmelerin sosyal bir yükümlülüğünün bulunmadığını, modern yaklaşımın ise işletmelerin sosyo-kültürel yapının bir bileşeni olarak sosyal yükümlülüğünün bulunduğunu savunmasıdır (Akbaş, 2010, s. 21). Bu iki yaklaşım incelendiğinde her ikisinin de kendi içerisinde avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin bulunduğu görülmektedir. Ancak modern yaklaşım klasik yaklaşımın eksik veya dezavantajlı yönlerini tamamlamak amacıyla geliştirildiği için günümüzdeki işletmeleri daha çok kapsadığı söylenebilir (Öztürk, 2010, s. 24).

3. 2. Çevre Raporlaması

İşletmeler insan ihtiyaçlarını karşılamak için üretim faktörlerini bir araya getirerek ürün/hizmet üretmektedirler. Üretim faktörlerinden birisi de doğal kaynaklardır. İşletmelerin ürün/hizmet üretirken kullandıkları doğal kaynaklar hem azalmakta hem de çevreye çeşitli atıklar bırakılmasına neden olabilmektedir. Doğaya ve çevreye verilen bu zararın giderek artması işletmelerin çevresel faaliyetlerine olan önem düzeyinin artmasına sebep olmuştur. Bu nedenle günümüzde işletmelerin, çevresel faaliyetleri sivil toplum kuruluşları, sendikalar ve devlet tarafından sürekli olarak incelenmektedir (Gönen ve Güven, 2014, s. 40). Çevresel konuların sürekli olarak paydaşlar tarafından incelenmesi işletmeleri baskı altında tutmakta ve işletmeler belirli aralıklarla faaliyetlerinin çevresel sonuçlarını raporlamaktadırlar. Çevre raporlaması, işletmelerin çevre ile ilgili faaliyetlerini, politikalarını ve katlandıkları çevresel maliyet bilgilerini tüm paydaşları ile belirli zamanlarda şeffaf bir şekilde açıklamasıdır (Bakkal, 2014, s. 38). Ancak çevresel bilgilerin geleneksel muhasebe sistemi tarafından toplanması, tasnifi, analizi ve raporlanması oldukça zor bir konu olabilmektedir (Aydın, 2012, s. 101). Çevresel maliyetler işletmelerde genellikle üç farklı biçimde oluşmaktadır. Bu maliyetlerden birincisi işletmelerin çevrenin korunması amacıyla katlandıkları maliyetler,

ikinci olarak doğal kaynaklarının kullanılmasından ortaya çıkan maliyetler ve son olarak işletmelerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliğinin bertaraf edilmesi için kullanılan kaynaklardır (Altınbay, 2007, s. 4). Bu maliyetlerin işletmelere göre farklılık göstermesi incelenmesini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle çevresel maliyetler dünya genelinde sosyal (dışsal) ve özel (içsel) maliyetler olarak iki başlık altında incelenmektedir (Keitel vd, 2011, s. 7). Sosyal maliyetler işletmelerin faaliyetleri sonucunda uzun dönemde ortaya çıkan çevre, toplum, ekolojik vb. konular üzerindeki etkilerin neden olduğu maliyetleri kapsamaktadır. Örneğin bir üretim işletmesinin bıraktığı kirli suların uzun dönemde canlı yaşamını etkileyebilmesidir (Rewadikar, 2014, s. 3). Sosyal maliyetler işletmelerin kâr ve zarar durumuna doğrudan etki yapmazken özel maliyetler kâr veya zarar durumuna doğrudan etki yapmaktadır. Özel maliyetler işletmelerin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çevresel sorunları önleme, bertaraf etme ve azaltma gibi maliyetleri ifade etmektedir. Bu maliyetler işletmelerin yönetimleri tarafından doğrudan kontrol edilebildiği için bu maliyetlere içsel yani kontrol edilebilir maliyet denilmektedir (Albez, 2013, s. 197).

Dünyada sanayileşme hızla artarken işletmelerin çevresel etkileri ve maliyetleri de giderek artmakta, doğa ve insanlar bu etkilerden olumsuz şekilde etkilenmektedirler. Yaşanan bu olumsuzluklar günümüzde ortak payda olarak kabul edilen insan sağlığını ve ekolojik dengeyi etkileyecek boyuta gelerek evrensel bir nitelik kazanmıştır (Yetkin, 2013, s. 24). Bu nedenle çevresel sorunlar dünya çapında tartışılmaya başlanmış ve birçok ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlenmiştir (Lazol vd., 2008, s. 57-58). Bu toplantılarda uluslararası geçerliliği olan çevre standartlarının ve bazı kanunların dünya çapında uygulanması gerekliliği vurgulanmıştır (Çetin, 2011, s. 21). Bu standartlar “Çevre Yönetim Sistemi-ÇYS” (Environment Management Systems-EMS) olarak adlandırılmıştır (Yetkin, 2013, s. 23-24). Dünyada çevre yönetim sistemi olarak en çok bilinen sistem merkezi İsviçre’de bulunan Uluslararası Standartlar Organizasyonu (ISO) tarafından geliştirilmiş ve sürekli iyileştirilmeye çalışılan ISO çevre standartlarıdır. Bu standartlar işletmelerin çevre politikalarını uluslararası seviyeye çıkarmada, çevre stratejileri oluşturmada, çevresel etkileri azaltmada ve üretim süreçlerini düzenlenmede kullanılmaktadır (Akatay ve Aslan, 2008, s. 320). İşletmeler çevresel faaliyetlerini ISO veya başka standartlar çevresinde yapılandırılmalarına rağmen oluşan çevresel risk ve maliyetleri raporlama konusunda ilgili standartlar yetersiz kalabilmektedir.

Nitekim 2021 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Vakfı, kuruluş amacı kaliteli ve karşılaştırılabilir sürdürülebilirlik bilgilerinin üretilmesi olan Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulunu kurduğunu duyurmuştur. Kurul 2021 yılında “UFRS S1 Sürdürülebilirlikle ilgili Finansal Bilgilerin açıklanmasına İlişkin Genel hükümler” ile “UFRS S2 İklimle ilgili açıklamalar” standardının taslağını yayınlamıştır (www.kgk.gov.tr).

3. 3. Sürdürülebilirlik Raporlaması

İşletmeler günümüzde artan rekabet koşulları, değişen iş teknolojileri ve müşteri beklentileri karşısında sürdürülebilirliklerini sağlamada büyük zorluklar yaşayabilmektedirler. İşletmeler sürdürülebilirliklerini ve pazar yapılarını koruyabilmek için ekonomik, sosyal ve çevresel politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadırlar (Sarı, 2015, s. 39). Bu bağlamda sürdürülebilirlik raporlaması, işletmelerin gelecek politikalarının belirlenmesinde, performanslarının değerlendirilmesinde, uzun vadeli kârlılığa erişilmesinde, sosyal ve çevresel sorumluluğun uygulanmasında kullanılan bir süreçtir (GRI 4, 2013, s. 85). Tanımdan da anlaşılacağı gibi sürdürülebilirlik raporlamasının ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. Bu boyutlar ilk kez John Elkington’un “Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business” kitabında 1997 yılında yayınlanmıştır.

Elkington işletmelerin sürdürülebilir büyüme sağlayabilmesi için çevresel faaliyetlerin, sosyal politikaların ve ekonomik performanslarının birbirini tamamlamasını vurgulamaktadır (Aras vd., 2016, s. 29). Sürdürülebilirliğin bu üç boyutu aşağıda özet şekilde açıklanmıştır:

- Çevresel Sürdürülebilirlik: İşletmelerin çevre üzerindeki olumsuz faaliyetlerini ve etkilerini azaltmaya veya yok etmeyi esas alan temel düşünce yapısıdır. Bu yapı sayesinde işletmeler doğal kaynak kullanımı, ekosistem, geri dönüşüm, atık yönetimi gibi faaliyetlerini çevreyi esas alacak şekilde yeniden tasarlamaktadırlar (BİST Sürdürülebilirlik, 2014, s. 30).
- Sosyal Sürdürülebilirlik: İşletmelerin faaliyetlerini insanların refah seviyelerini artırmak, gelecek nesillere yaşanabilir bir doğa bırakmak, yaşanabilir bir toplum inşa etmek gibi sorumluluklar çerçevesinde gerçekleştirmeleri olarak ifade edilebilir. Sosyal sürdürülebilirlik işletmelerin ekonomik kâr veya istihdam sağlayarak topluma hizmet etmesinin yanı sıra sosyal adalet, fırsat eşitliği, sağlık ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi gibi faaliyetleri gerçekleştirerek de hizmet etmesini kapsamaktadır (TÜSİAD, 2015, s. 25-26).
- Ekonomik Sürdürülebilirlik: İşletmelerin ekonomik performanslarını sürekli olarak geliştirilebilmesi amacıyla kârlılık düzeyinin maksimize edilmesini ifade etmektedir. Daha geniş bir ifadeyle ekonomik sürdürülebilirlik, işletmelerin tüm paydaşları için kısa, orta ve uzun vadede değer oluştururken ekonomik kârlılığı temel alan politikaları kapsamaktadır (Kurnaz ve Kestane, 2016, s. 283).

Sürdürülebilirlik raporlamasının sahip olduğu üç boyut işletmelerin çeşitli faaliyetlerini ve geniş bilgileri kapsamaktadır. Bu nedenle işletmelerin tutarlı, güvenilir ve karşılaştırılabilir bir sürdürülebilirlik raporu hazırlaması oldukça zor bir konu haline gelmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik raporlamasına dünya genelinde birçok ilke ve raporlama çerçevesi geliştirilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü üzere 1997 yılından itibaren başlıca sürdürülebilirlik raporlama ilkeleri çeşitli kurumlar tarafından yayınlanmıştır (Önce vd., 2015, s. 237-238).

Tablo 2. Başlıca Sürdürülebilirlik Raporlaması Çerçevesi (Önce vd., 2015, s. 237-238).

Çerçeve Adı	Yıl
Küresel Raporlama Girişimi	1997
AA1000 Hesap Verebilirlik Standardı	1999
Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi	2000
İlerleme Bildirimi Raporlaması	2000
OECD Çok Uluslu Şirketler Rehberi	2000
IFC Performans Standartları	2006
Karbon Saydamlık Projesi	2008
Entegre Raporlama	2010
ISO 26000	2010

Sürdürülebilirlik raporlama ilkeleri çerçevesinde dünyada en çok uygulanan ilkelerin Küresel Raporlama Girişimi (GRI) tarafından geliştirildiği söylenebilir. Girişimin ilkelerinin

sivil toplum kuruluşları, iş insanları, sendikalar ve birçok örgütün bir araya gelmesiyle oluşturması uluslararası temelde kabul edilmesinin en büyük nedenidir. Dünya çapında sürdürülebilirlik raporlaması yayınlayan işletmelerden ilk 250'ye girenler arasında %95'i GRI ilkelerini temel alarak rapor hazırlamıştır (TÜSİAD, 2015, s. 32-33). Türkiye'de ise 2004-2015 yılları arasında 72 işletme 181 adet sürdürülebilirlik raporu yayınlanmıştır ve bu raporlardan 130 tanesi GRI ilkelerine göre hazırlanmıştır (Önce vd., 2015, s. 251).

Sürdürülebilirlik raporları belirli ilkeler dahilinde hazırlanması bilgi kullanıcılarının finansal ve finansal olmayan bilgilere belirli standartlarda ulaşmasını sağlamıştır. Ancak bu bilgilerinin çok kapsamlı ve karmaşık yapıda olması bilgi kullanıcılarının stratejik kararlar almasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını değerlendirmek ve analiz etmek için Tablo 3'te görüldüğü üzere 1990 yılından itibaren bazı sürdürülebilirlik endeksleri geliştirilmiştir (Özdemir ve Pamukçu, 2016, s. 19).

Tablo 3. Bazı Sürdürülebilirlik Endeksleri (Önce vd., 2015, s. 239-240).

Endeksler	Kuruluş Yılı
Domini 400 Sosyal Endeksi	1990
Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi	1999
FTSE4Good Endeksi	2001
JSE Sorumlu Yatırım Endeksi	2004
Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi	2005
BIST Sürdürülebilirlik Endeksi	2014

1990 yılından itibaren geliştirilen sürdürülebilirlik endekslerinin amacı işletmelerin sürdürülebilir açıdan incelenmesi, bilgi kullanıcılarına rehber olması ve finansal analizlerde yardımcı olmasıdır (Sarı, 2015, s. 39). İlgili endekslerin işletmelerin sürdürülebilir performansını ölçmede yeterli seviyede olup olmadığını tartışmalı bir konu halini alsa da bazı endeksler uluslararası alanda kabul görmüştür. Sürdürülebilirlik endekslerinin uluslararası alanda hızlı bir şekilde yayılmasına rağmen son yıllara kadar ülkemizde işletmeler tarafından çok fazla uygulanmadığı söylenebilir. Bu nedenle Borsa İstanbul (BİST) ülkemizdeki işletmelerin sürdürülebilirlik uygulamalarını artırmak ve teşvik etmek amacıyla 2014 yılında BİST Sürdürülebilirlik Endeksini kurmuştur. Endeks kapsamında BİST 2014 yılında BIST 30 endeksinde yer alan işletmelere, 2015 yılında BIST 50'de yer alan işletmelere ve 2016 yılında BIST 100 endeksinde yer alan işletmelere gönüllü olarak uygulama yapmıştır (Önder, 2017, s. 940-941). Bu uygulama temelinde kurumsal yönetim, performans, sürdürülebilirlik vb. konularda işletmelerin risk düzeyleri belirlenmektedir. Uygulama sonucunda düşük risk düzeyine sahip işletmeler yeni yatırım fırsatları ve rekabet avantajı elde edebilmektedirler (BİST Sürdürülebilirlik, 2014a, s. 45).

3. 4. Entegre Raporlama

Günümüzde işletmelerin performansının analizinde kullanılan en son raporlama sistemi entegre raporlamadır. Entegre raporlama sistemi, işletmelerin geçmiş ve kısa, orta ve uzun vadedeki finansal ve finansal olmayan bilgileri arasında bağlantı kuran ve bilgi kullanıcılarına işletmelerin iş modelini, stratejileri ile çevresel etkilerini öz bir şekilde sunan raporlardır (Sofian ve Dumitru, 2017, s. 3). Entegre raporlama sistemi "Entegre Düşünce" temelinde kurulmuştur. Entegre düşünce işletmelerin gelecekte oluşturacağı değerlerin ve bu değerlerin sermaye ögeleri üzerindeki etkilerini esas almaktadır. Bu nedenle entegre

raporlama işletmeler açısından sadece finansal ve finansal olmayan bilgilerin yer aldığı bir rapordan daha fazlasını kapsamaktadır. Entegre raporlama işletmelerin tüm faaliyetlerini ve birimlerini kapsayan değer yaratma sürecini ifade etmektedir (IIRC, 2013, s. 2). Değer yaratma süreci işletmelerin ürün/hizmet üretmesinin ötesinde tüm paydaşların refahını artırmak için çalışılan faaliyetleri de kapsamaktadır (King ve Roberts, 2017, s. 5-7). Bu nedenle değer yaratma süreci işletmelerin dış faktörlerinden etkileneceği gibi çalışanlar, tedarikçiler, müşteriler gibi iç faktörlerden de etkilenebilmektedir (Mertins vd., 2012, s. 3). İşletmelerin değer yaratma sürecinde iki unsur bulunmaktadır. Birinci unsur işletmelerin kendisi ve yatırımcıları için yarattığı değerler diğeri ise tüm paydaşları için yarattığı değerlerdir. Bu değerler işletmelerin kârlılığını sağlamayı temel alırken bunun yanı sıra kısa, orta ve uzun vadede toplumsal fayda sağlamayı hedef almaktadır (TÜSİAD, 2015, s. 51). Değer yaratma süreci tüm paydaşları kapsadığı ve sürekli etkileşim halinde olduğundan dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İşletmeler bu dinamik süreçte değer yaratma sürecinin tüm unsurlarında sürekli olarak iyileşme sağlayarak iş performanslarını artırmaktadırlar (Aydın, 2015, s. 29).

Entegre raporlama değer yaratma süreci ile işletmelerin tüm paydaşları için nasıl değerler yarattığını raporlar yardımıyla açıklamaktadır. Bu açıklamalar belirli ilkeler dahilinde yapılmaktadır. Entegre raporlama ilkeleri entegre raporun ve değer yaratma sürecinin nasıl hazırlanacağı ve sunulacağı konularında kullanıcılarına yol göstermektedir (Aktekin, 2014, s. 23). Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) bu ilkeleri yedi başlık altında toplamıştır. İlgili bu başlıklar aşağıda özet olarak açıklanmıştır (IIRC, 2013, s. 16-24):

- **Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim:** İşletmelerin faaliyetlerinin değer yaratma kabiliyeti ile sermaye ögeleri arasındaki değişimi kapsamaktadır. Bu ilke kapsamında işletmelerin kısa, orta ve uzun vadedeki değer yaratımına etki edecek risk ve fırsatlar hakkında bilgi sağlanmaktadır.
- **Bilgiler Arası Bağlantı:** İşletmelerin zaman süreci içerisindeki değer yaratma kabiliyetini etkileyen bütün bilgilerin birbiriyle bağlantısının kurulmasını, analiz edilmesini ve sunulmasını içermektedir.
- **Paydaşlarla İlişkiler:** İşletmelerin çevresi ile olan ilişkilerini ve tüm paydaşların ihtiyaç ve beklentilerini ne ölçüde karşılandığını ifade etmektedir.
- **Önemlilik:** İşletmelerin değer yaratma sürecini kısa, orta ve uzun vadede etkileyebilecek olan tüm önemli faktörlerin bilgisini içermektedir.
- **Kısa ve Öz Olma:** İşletmelerin bütünsel bilgilerini içermesine rağmen bu bilgilerin karşılaştırılabilir, eksiksiz, öz ve net bir şekilde raporlarda yer almasını içermektedir.
- **Güvenirlilik ve Eksiksizlik:** İşletmelerin raporlarında yer alan bilgilerin bütüncül olarak ve maddi hasarlardan arındırılmış olmasını kapsamaktadır.
- **Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik:** İşletmelerin raporlarında yer alan bilgilerin zaman içerisinde tutarlı ve diğer işletmelerle karşılaştırılabilir olmasını tanımlamaktadır.

Entegre raporlama belirli ilkeler dahilinde hazırlanmasına rağmen ilgili ilkeler raporlarda yer alması gereken bilgilerin ve bu bilgilerin içeriği hakkında bilgi vermemektedir. Bu nedenle IIRC'e entegre raporlarda yer alması gereken bilgileri ve bu bilgilerin nasıl raporlanacağı konusunda rehber olması amacıyla içerik ögeleri belirlemiştir. Entegre raporlama içerik ögelerinin birbirini izleyen ve bağlantılı olacak şekilde hazırlanmasını öngörmektedir. İçerik ögeleri işletmelerin değer yaratma sürecindeki stratejileri, hedeflerini ve tüm koşulları belirli sorular dahilinde açıklamasını gerektirmektedir (TÜSİAD, 2015, s.

60). Entegre raporlama kapsamında içerik öğeleri sekiz başlık altında aşağıda özet olarak açıklanmıştır (IIRC, 2013, s. 24-33):

- Kurumsal Genel Görünüm ve Dış Çevre: İşletmeler iş faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin hangi koşullar altında gerçekleştirildiğini raporlarda belirtilmelidir. İşletmeler misyon, vizyon, hedefler, pazar konumu, rekabet yapısı, dış çevre koşulları vb. konuların nicel ve niteliksel bilgilerini raporlarında öz bir şekilde açıklamalıdır.
- Kurumsal Yönetim: İşletmelerin kısa, orta ve uzun vadedeki değer yaratma süreci ile kurumsal yönetim arasındaki ilişki raporlarda açıklanmalıdır. Bu bağlamda işletmelerin yönetim personelinin becerileri, kurumsal yönetim yapısı, risk süreçlerinin belirlenmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.
- İş Modeli: İşletmelerin iş faaliyetlerini, girdilerini, çıktılarını, sonuçlarını ve değer yaratma sürecine etkilerini bir şema veya akış sembolleri kullanılarak açıklanmasını ifade etmektedir.
- Riskler ve Fırsatlar: İşletmelerin kısa, orta ve uzun vadedeki değer yaratma sürecine etki edebilecek olan risk ve fırsatlar gibi konuların belirtilmesi gerekmektedir. İşletmeler sermaye öğelerinin kalitesini, gelecek stratejisini, hedeflerini ve bu gibi konulara etki edebilecek hususları raporlarında açıklamaktadırlar.
- Strateji ve Kaynak Aktarımı: İşletmeler stratejik hedeflerini, bu hedeflere ulaşmak için tüketilen kaynakları ve ulaşılan hedeflerin nasıl ölçüldüğünü raporlarında belirtmektedirler.
- Performans: İşletmelerin belirli dönemler içerisindeki niteliksel ve niceliksel performans bilgilerini ve performansın sermaye öğeleri üzerindeki etkisini göstermektedir.
- Genel Görünüş: İşletmelerin mevcut performanslarını kısa, orta ve uzun vadedeki problemlerini ve bu problemlere karşı nasıl yanıt verileceğine dair bilgileri kapsamaktadır.
- Hazırlık ve Sunum Temeli: İşletmelerin raporlarına dahil edilecek konuların nasıl belirlendiği, bu konuların sınırlarının ve çerçevelerinin değerlendirilme aşamalarını ifade etmektedir.

Ülkemizde entegre raporlamanın gelişimine baktığımızda ilk olarak IIRC, Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve Türkiye Kurumsal Yönetim Derneğinin (TKYD) birlikte çalışmaları ile “Entegre Raporlama Platformu”nun oluşturulduğunu (Topcu ve Korkmaz, 2015, s.7), sonrasında 2015 yılında TÜSİAD “Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama” rehberini yayınlamış ve 2017 yılında Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA)’nın kurulmuş olduğunu görüyoruz (TÜSİAD, 2015; entegreraporlamatr.org).

Entegre raporlamanın işletmelerin finansal ve finansal olmayan birçok öğesini içermesinin temel nedeninin değişen paydaş beklentileri olduğu söylenebilir. Günümüzde paydaşlar işletmelerin sadece finansal raporlardan sağlanan mali bilgilerine değil bunun yanı sıra finansal olmayan raporlardan sağlanan sürdürülebilirlik, marka değeri, sosyal değerler vb. finansal olmayan bilgilere olan önem düzeyi artmaktadır. Geleneksel raporlama sisteminin finansal olmayan bilgileri yeterince sağlayamamasının ve yayınlanan birden fazla raporun karmaşaya neden olmasının entegre raporlamaya olan ihtiyacı artırdığını söylemek mümkündür. Ayrıca işletmelerin bütün bilgilerinin tek raporda yayınlanması raporlama

maliyetlerinin azalmasına, birimler arası iletişimin gelişmesine, paydaşlar ile ortak bir dilin oluşmasına katkı sağlamaktadır (Köse ve Çetinel, 2017, s. 165-166).

4. ENTEGRE RAPORLAMA ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Bu başlık altında teorik kısımda incelenen literatür çerçevesinde örnek bir Entegre Rapor hazırlanacaktır.

4. 1. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Günümüzde sürekli olarak değişen paydaş beklentileri ve iş ortamı kurumsal raporların gelişmesine ve değişmesine sebep olmuştur. Finansal raporlamadan, çevre raporlamasına ve günümüzde en son entegre raporlamasına kadar değişen bu süreçte işletmeler finansal bakış açısının yanına finansal olmayan bakış açısını eklemişlerdir (Yükçü ve Kaplanoğlu, 2016, s. 66-67). Bu değişim sonucunda sürdürülebilir bir başarı elde etmek isteyen işletmeler finansal faaliyet sonuçlarının yanı sıra çevresel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin sonuçlarını da tüm paydaşlara açıklamaya başlamışlardır. İşletmeler günümüzde kısa, orta ve uzun vadedeki tüm faaliyetlerinin sonuçlarını kısa, net ve şeffaf bir şekilde paydaşlara iletmek için entegre raporlamayı tercih etmektedirler. Bu nedenle entegre raporlama uluslararası alanda hızlı bir şekilde yayılmaktadır (TÜSİAD, 2015, s. 91). Dünyanın birçok ülkesi başta Güney Afrika Cumhuriyeti, Brezilya, Hollanda, Avustralya entegre raporlamayı teşvik etmektedir. Amerika, Kanada ve birçok Avrupa ülkesi entegre raporlama yönünde eğilim göstermektedir. Entegre raporlama dünyanın birçok ülkesinde yayılmasına rağmen ülkemizde halen yeterli öneme kavuşmamıştır (Yılmaz vd., 2017, s. 106-107). Ülkemizde entegre raporlamanın ilk örnekleri 2016 yılında firmaların kendi internet siteleri üzerinden yayınlanmıştır. 2016 yılından sonra ülkemizde entegre raporlama işletmeler tarafından tercih edilmeye başlamıştır (Işgüden Kılıç, 2018, s. 35). Ülkemizde yayınlanan raporlar incelendiğinde işletmeler tarafından yayınlanan raporların sayıca oldukça az olduğu ve bu raporların büyük bir kısmının teorik bilgi içerdiği görülmektedir (Ercan ve Kestane, 2017, s. 15). Ayrıca ülkemizde yayınlanan raporların dünyadaki örneklerinden bazı noktalarda farklılıklarının olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların nedeni entegre raporlamanın belirli bir standardının olmamasıdır. Bu yüzden entegre raporlamanın hazırlanmasına yönelik bir kılavuza ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla bu uygulamanın amacı işletmelerin entegre rapor hazırlamasına yönelik bilgi ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olacak örnek bir entegre rapor hazırlamaktır.

4. 2. Uygulamanın Yöntemi, Kapsamı ve Kısıtları

Entegre raporlama 2016 yılından itibaren ülkemizde yayılmaya başlayan yeni bir raporlama türüdür. Bu yüzden ülkemizde yayınlanan entegre rapor sayısı yeterli seviyede değildir (TÜSİAD, 2015, s. 17). Yayınlan az sayıdaki raporların farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelere ait olması nedeniyle uygulama bölümünde hazırlanan raporda bazı hatalara ve eksikliklere neden olabilmektedir. Söz konusu oluşabilecek hatalarının ve eksikliklerin nedeni entegre raporlamanın kabul edilmiş bir standardının olmaması ve ülkemizde yayınlanan entegre raporların uygulamadan çok teorik bilgi içermesinden kaynaklanabilmektedir (Ercan ve Kestane, 2017, s. 15). Entegre raporlama değer yaratma sürecinde işletmelerin finansal ve finansal olmayan birçok bilgisini kullanan ve bu bilgileri paydaşlara açıklayan bir raporlama sistemidir (Sofian ve Dumitru, 2017, s. 3). Bu kadar geniş bilgilerin tüm paydaşlara açıklanması birçok işletme yöneticisi tarafından bu bilgilerin rakip firmalar tarafından elde edilmesi ve rekabet avantajının zarar göreceği düşüncesi hâkim olarak görülmektedir. Bu nedenle birçok işletme yöneticisi detaylı bilgi vermekten çekinmektedir.

Çalışmanın bu kısmında Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) ilkeleri ve göstergeleri esas alınarak işletmelere kılavuz olabileceği düşünülen örnek bir entegre rapor hazırlanmıştır. Bu bağlamda IIRC’de yer alan içerik öğeleri dört başlık altında (Genel Bakış, Kurumsal Yönetim, Sermaye Öğeleri, Strateji ve Riskler) açıklanmıştır. Hazırlanan rapor için Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde faaliyette bulunan bir tekstil firmasının 2016 ve 2017 yıllarına ait finansal ve finansal olmayan bilgileri kullanılmıştır. İşletme yöneticilerinin isteği üzerine firma ismi gizli tutulmuştur. Bu kısımdan itibaren çalışmada kolaylık sağlamak amacıyla firmanın hayali ismi A A.Ş. olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada bazı kısıtlarımız bulunmaktadır. Entegre rapor hazırlanması maliyet, zaman ve çaba gerektirmektedir. Bu yüzden uygulama tek bir üretim işletmesi üzerinde yapılmıştır.

4. 3. Entegre Rapor Uygulaması

Uygulamanın bu kısmında A A.Ş.’nin 2018 yılına ilişkin finansal ve finansal olmayan bilgileri kullanılarak örnek bir Entegre rapor Uluslararası Entegre raporlama Konseyi ilkeleri doğrultusunda hazırlanacaktır. Entegre rapor örneğimiz aşağıda yer almaktadır:

A A.Ş.

ENTEĞRE RAPORU 2018

İÇİNDEKİLER

1. GENEL BAKIŞ

- Entegre Rapor Hakkında
- Yönetim Kurulu Başkanın Mesajı
- İşletme Hakkında
- İşletmenin Değerleri

2. KURUMSAL YÖNETİM

- Kurumsal Yönetim
- İş Modeli
- Performans ve Üretilen Değerlere Genel Bir Bakış
- Organizasyon Yapısı

3. SERMAYE ÖĞELERİ

- Finansal Sermaye
- İnsan Sermayesi
- Doğal Sermaye
- Fikri Sermaye
- Üretilmiş Sermaye
- Sosyal ve İlişkisel Sermaye

4. STRATEJİ VE RİSKLER

- Riskler ve Fırsatlar
- Öncelikli Konular
- Finansal Tablolar

4. 3. 1. Genel Bakış

Bu başlık altında firmaya ve entegre rapora ait genel bilgilere (firmanın kurumsal mesajına, misyonuna, vizyonuna vb bilgilere) yer verilmiştir.

4. 3. 1. 1. Entegre Rapor Hakkında

Tüm paydaşları için kaliteli ve sürdürülebilir değerler üretmeye çalışan A A.Ş.’nin gelecek stratejisinin paylaşıldığı ilk entegre raporu sunulmaktadır. Bu rapor 2018 faaliyet dönemine ait A A.Ş.’nin finansal ve finansal olmayan performans bilgilerini öz ve sade bir

şekilde paydaşlarına iletmektedir. Yüksek kalite misyonu çerçevesinde faaliyet göstermeye çalışan firma yerel ve uluslararası alandaki tüm gelişmeleri yakından takip etmektedir. Bu doğrultuda firma yönetim anlayışını IIRC'nin belirlemiş olduğu göstergelere uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır.

4. 3. 1. 2. Yönetim Kurulu Başkanın Mesajı

Günümüz iş dünyasında yaşanan yoğun rekabet ve hızlı değişen teknoloji gibi faktörler yeni problemlerin doğmasına sebep olmaktadır. Böyle dinamik bir ortamda rekabet avantajı elde edebilmek için uyum sağlama kabiliyetinizin son derece yüksek olması gerekmektedir. Firma sahip olduğu bu kabiliyetle 2018 yılında tüm paydaşları için ekonomik ve sosyal faydaları artırmıştır. 2018 yılında gerçekleştirilmiş olan makroekonomik yatırımlar firmanın sektör içerisindeki başarısını artırmasına olanak sağlamıştır. Firma tekstil sektöründe üç yüzden fazla çalışanı ile sürdürülebilir performans hedefinde çalışmaktadır. Bu hedef doğrultusunda firma paydaşlarının beklentilerinin ötesine geçebilmek için faaliyetlerinin temelini insan ve doğa olacak şekilde yeniden tasarlamaktadır. Doğa ve insanın esas alındığı iş modeliyle çevresel, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini entegre bir biçimde yönetmeyi amaçlamaktadır. Firma bu yönetim amaçları doğrultusunda faaliyet alanlarına yeni şehirler ve ülkeler eklemektedir. Küreselleşme yolunda atılan bu adımlar sayesinde firma sadece yerel değil uluslararası yatırımcılara da hitap etmektedir. Firma sahip olduğu tüm sorumluluklarının bilinci ile paydaşları için sürekli bir şekilde değerler üretmeye devam etmektedir.

4. 3. 1. 3. A A.Ş.'nin Değerleri

A A.Ş.'nin misyonu, vizyonu ve çeşitli değerleri aşağıda tanımlanmaktadır.

- Firmanın misyonu: Paydaş temelli entegre üretim anlayışıyla, katma değeri yüksek yeni ürünler üreterek hem toplum hem de kuruluşlar için sürdürülebilir değerler yaratmaktır.
- Firmanın vizyonu: A A.Ş.'yi dünyada Nonwovens Tekstil sektöründe uluslararası marka değeri olan, en iyi firmalardan biri konumuna getirmektir.
- Firmanın öncü değerleri: Yenilikçi bakış açısı ve entegre düşünce temelinde paydaşları için sürdürülebilir değerler üretmektir.
- Firmanın insan odaklı değerleri: İnsanı ekonomik gelişmenin merkezinde tutarak sosyal kalkınmaya, kariyer planlamasına ve istihdama katkı sağlamaktır.
- Firmanın çözüm odaklı değerleri: Paydaşların ihtiyaç ve beklentilerini en optimal seviyede karşılamak için esnek, öz ve hızlı çözümler üretmeye çalışmaktadır.
- Firmanın güven odaklı değerleri: Hesap verebilir, adil ve etik ilkelere duyarlı firma kültürü ile çağdaş kurumsal yönetim anlayışından asla ödün vermemektedir.

4. 3. 2. Kurumsal Yapı

Çalışmada bu başlık altında firmanın kurumsal yönetim anlayışına, iş modeline, performansına ve ürettiği değerlere ait genel bilgiler yer almaktadır.

4. 3. 2. 1. Kurumsal Yönetim

Tekstil sektöründe Türkiye'nin önde gelen firmalarından biri olarak A A.Ş.'nin 16 yıllık tarihinden günümüze taşıdığı en büyük değerlerden bir tanesi "kurumsal yönetim anlayışı"dır. Kurumsal yönetim anlayışını çağın gerektirdiği yeniliklere taşımak isteyen firma bu alandaki yaklaşımları entegre yönetim sistemiyle birleştirmektedir. Entegre yönetim sistemi firmanın değer yaratma sürecini daha ileriye götürmekte ve sürdürülebilir yönetim

yaklaşımını ifade etmektedir. Entegre yönetim anlayışı çerçevesinde firmada kurulan komiteler sorumlu, hesap verebilir ve şeffaflık ilkeleri doğrultusunda paydaşları ile aralıksız bir iletişim sürdürmektedir. Bu iletişim ağı sayesinde firma marka değerini ve paydaş ilişkilerini sürekli olarak artırmaktadır. Ayrıca firma yönetim kademesindeki etkinliğin ve verimliliğin üst seviyede tutulmasını sağlayarak alınan stratejik kararların optimal düzeyde olmasını başarmıştır. Yönetimsel çeşitliliğin ve kapsayıcılığın artması sermaye öğelerinin üzerindeki etkilerin, risk ve fırsatların daha net belirlenmesine olanak sağlamıştır. Söz konusu bu etkilerin belirlenmesinde önemli bir rol oynayan firmanın üst yönetim kademesi entegre yönetim sisteminin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra pay sahipleri, çalışanlar başta olmak üzere tüm paydaşlar firmanın entegre yönetim sistemlerine katkı sağlamaktadır. Entegre yönetim sistemi sayesinde ürünler ve hizmetler için politikalar, prosedürler ve iletişim yapıları hazırlanmaktadır. Bu sayede ürünlerin ve hizmetlerin kontrol döngüsü hızlı, etkin ve sürekli olarak izlenmekte ve gerekli durumlarda müdahale edilmektedir. Bununla birlikte kurumsal yönetim raporlarının entegre yönetim sistemine dahil edilmesi denetim fonksiyonlarının etkin bir şekilde yerine getirilmesine yardımcı olmaktadır.

Firmanın kurumsal yönetim yapısı firmanın ana sözleşmesine ve Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak tasarlanmıştır. Firmanın en üst yönetim kademesi yönetim kuruludur. 2018 yılı itibariyle yönetim kuruluna bağlı denetim komitesi ve bir genel müdür bulunmaktadır. Genel müdüre bağlı olarak faaliyet gösteren idari ve mali işler ile üretim ve teknik işler olmak üzere iki genel müdür yardımcısı bulunmaktadır. Ayrıca firmada on beş tane bölüm müdürlüğü bulunmaktadır ve bütün faaliyetler bölüm müdürlüklerine bağlı birimlerde gerçekleştirilmektedir.

4. 3. 2. 2. İş Modeli

Firma paydaşları için ekonomik olarak ölçümlenmeyecek boyutta değerler üretmeye çaba göstermektedir. Bu doğrultuda firma gelişen ekonomik politikalarıyla hem ülke ekonomisine hem de istihdama katkı sağlarken çevresel etkilerini en aza indirmeye çalışmaktadır. Firma iş modelini bu değerler üzerine çağın bütün olanaklarını paydaşlarına yansıtacak şekilde kurgulamıştır. İş modeli entegre rapor sistemine uygun olarak altı farklı sermaye ögesi üzerine tasarlanırken firma en değerli gördüğü insan sermayesinin değerini artırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda insan sermayesini oluşturan iş görenler için istihdam, kariyer planları, mesleki eğitimler, sosyal ve iş yeri güvenliği alanında öncü çalışmalar yürütmektedir. Üretim faaliyetlerini gerçekleştirdiği alanlarda bölgesel istihdama öncelik vererek hem yerel gelişime hem de yerel halkın gelirlerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Firma tüm faaliyetlerinin temelini sürdürülebilir bir gelişme olarak hedeflemektedir. Bu bağlamda iş faaliyetlerinde en yeni uygulamaları takip etmekte ve iş modeline entegre etmektedir. İş modeline entegre edilen faaliyetler paydaşlarının stratejik karar almasına olanak sağlayacak şekilde altı sermaye unsuru üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla iş modeli ekonomik verilerinin ötesinde sürdürülebilir değerleri de yansıtmaktadır. Sürdürülebilir değerler çerçevesinde firma iş faaliyetlerini gerçekleştirirken çevresel ve sosyal etkileri de ön planda tutmaktadır.

4. 3. 2. 3. Performans ve Üretilen Değerlere Genel Bir Bakış

Dünyada yaşanan ekonomik dalgalanmalar 2018 yılında Türkiye ekonomisini de etkilemekle birlikte ülkemizde tekstil endüstrisinin büyümesine engel olamamıştır. Nitekim Ekim 2018'de gerçekleştirilen 939 milyon TL'lik ihracat rakamı ile bütün zamanların en yüksek Ekim ayı ihracat rakamı yakalanmıştır. Türkiye'de tekstil sektörü hem ülke ekonomisine hem de istihdama can damarı olmaktadır. Tekstil sektöründe ihracata katkı

sağlayan en büyük faaliyet alanı A A.Ş.'nin de ana iş kolunu oluşturan teknik tekstil sektörüdür. Geleneksel tekstil anlayışından farklı olarak teknik tekstil birçok sektör için özel olarak tasarlanan ve fonksiyonel bir özelliği yerine getirmek için kullanılan ürünlerdir. Teknik tekstil sektörü 2018 yılı Ocak-Ekim arası dönemde 434 milyon dolarlık ihracat gerçekleştirmiştir. 434 milyon Dolarlık ihracatın orta ve uzun vadede artması beklenmektedir. Bu beklenti doğrultusunda firma araştırma ve geliştirme faaliyetlerini artırmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda firmanın amacı uzun vadede katma değerli yeni ürünler geliştirerek sürdürülebilir büyümeye ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktır.

4. 3. 3. Sermaye Öğeleri

Entegre raporlama kapsamında işletmelerin performansları ve ürettikleri değerler sermaye öğeleri üzerinden gösterilmektedir. Sermaye öğeleri, işletmelerin ürettiği ürün/hizmetler ile bu ürün/hizmetler için kullandığı kaynakları göstermek için kullanılmaktadır. Firma entegre raporlama kapsamında sermayesini finansal, üretilmiş, insan, doğal, fikri, sosyal ve ilişkisel olmak üzere altı farklı sermaye öğesine ayırmıştır. Firmaya ait sermaye öğeleri aşağıda açıklanmıştır.

4. 3. 3. 1. Finansal Sermaye

Firmanın finansal sermayesi esas olarak paydaşlarına sunduğu ürün/hizmet faaliyetlerinden elde edilen ve ortaklardan sağlanan gelirlere oluşmaktadır. Finansal sermaye firmanın sürdürülebilir hedeflerine ulaşmasında kullanılan en temel kaynaktır. Firma geliştirdiği finansal politikalar ile uzun vadeli büyümeyi ve rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedir. Nitekim 2018 yılında firmanın aktif büyüklüğü 124.153.077,33 TL'ye ulaşmıştır. Son yıllarda Türkiye'de yaşanan döviz kurundaki dalgalanmalar maliyet ve finansal istikrar açısından A A.Ş.'yi de etkilemiştir. 2016 yılında normal bir şekilde seyreden maliyetler 2017 yılından itibaren hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu bağlamda firmanın 2016 yılında satılan mamül maliyeti 49.142.290,44 TL olarak gerçekleşmişken, 2017 yılında %69'luk bir maliyet artışıyla 83.082.602,91 TL olmuştur. Maliyetlerdeki artışlar 2017 yılındaki firmanın dönem kârını bir önceki yıla göre %61'lik düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Tüm bu olumsuz etmenlere karşı firma 2017 yılındaki satış stratejisini geliştirerek 2016 yılına göre %11'lik bir artışla 98.142.499,88 TL'lik satış değeri elde etmiştir. Firma her yıl geliştirdiği ve güncellediği bu stratejiler sayesinde kısa, orta ve uzun vadede tüm paydaşları için finansal değerler üretmeye devam etmeyi planlamaktadır.

4. 3. 3. 2. Üretilmiş Sermaye

Üretilmiş sermaye firmanın üretim sürecinde kullandığı tesisler, binalar, ekipmanlar gibi fiziksel unsurların verimli ve etkin kullanılmasını sağlayan kaynakları ifade etmektedir. Ayrıca bu sermaye firmanın fabrika yerleşkesini esnek bir şekilde kullanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda firmanın Gaziantep Organize Sanayi bölgesinde faaliyette bulunan fabrika yerleşkesi hizmetlerin ve ürünlerin tek bir noktadan etkin ve konsolide bir şekilde yönetilmesine imkân vermektedir. 2017 yılı itibarıyla firmanın sahip olduğu tesis, makine ve cihazlar 28.154.519,80 TL, yapılmakta olan yatırımlar 3.251.597,85 TL, verilen avanslar 1.928.461,80 TL'lik büyüklüğe ulaşmıştır. Firma stratejik planında öngörülen hedefler temelinde 2017 yılında yaklaşık on milyon Türk Lirası tutarında maddi duran varlık siparişi vermiştir. Firma orta ve uzun vadede sahip olduğu üretilmiş sermayeye yeni makineler ve iş süreçlerini eklemeyi planlamaktadır.

4. 3. 3. 3. İnsan Sermayesi

Firma sürdürülebilir gelişme sağlamadaki en belirleyici gücün çalışanlar olduğu düşüncesini benimsemektedir. Bu bağlamda firma en iyi iş gücüne sahip olmak, eğitmek ve

geliştirmek için gerekli sistemleri kurmaya çalışmaktadır. Geliştirilen bu sistemler çalışanların tüm becerilerini kullanmaya, kariyerlerini planlamaya ve fırsat eşitliği sağlamaya olanak sağlamaktadır. Firmadaki tüm iş faaliyetleri İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) kurallarına uygun olarak çalışılmaktadır. Bu bağlamda firmanın insan kaynakları bölümü altında iş sağlığı ve güvenliği birimi kurulmuştur. Bu birim çatısı altında iş görenlere sürekli olarak mesleki ve teknik eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. 2018 yılı itibariyle firmada beyaz yakalı 85 mavi yakalı 223 toplamda 308 kişi çalışmaktadır. Personellerin işe alım, kariyer planlaması, terfi, ücretlendirme vb. faaliyetlerde firma sadece teknik ve kişisel başarıları dikkate almaktadır. Bunun yanı sıra firma tüm personellerine iş faaliyetlerini etkin ve verimli gerçekleştirebilmesi için yeterli donanımına sahip bir alan vermektedir. Ayrıca personellerinin fikirlerini özgürce söyleyebileceği ortamlar sunmaya çalışmaktadır.

4. 3. 3. 4. Doğal Sermaye

Doğal sermaye, firmanın üretimde kullandığı ve gelecekte kullanmaya devam edeceği doğadan elde edilmiş kaynakları ifade etmektedir. Doğal sermaye hem firmanın hem de toplumun sürdürülebilir gelecek sağlamasında en büyük etkenlerden birisidir. Bu bağlamda firmanın doğal sermaye politikası oluştururken esas aldığı düşünce gelecek nesillere yaşanabilir bir doğa bırakmaktır. Bu politikalar çerçevesinde firma uzun vadede planladığı projeler ile paydaşlarının benimsediği sürdürülebilir bir doğa yaklaşımını sunmayı hedeflemektedir. Doğa temelli olarak hazırlanan firmanın hedefleri atık yönetimi, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik ve doğal sermayenin verimli kullanılmasından oluşan dört unsur üzerine kurulmuştur. Bu unsurlar kapsamında firma faaliyette bulunduğu yerlerde doğal yaşamın korunmasına ve geliştirilmesine destek vermektedir. Ayrıca doğal çevrenin korunması amacıyla sivil toplum kuruluşları ve paydaşları ile ortak çalışmalar yürütmektedir.

4. 3. 3. 5. Fikri Sermaye

Fikri sermaye, firmaya rekabet avantajı sağlamada etkisi büyük olan ve rakip firmalar tarafından taklit edilmesi oldukça zor olan maddi olmayan varlıkları kapsamaktadır. Firma sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için sahip olduğu fikri sermayeye her yıl yeni teknolojiler ve haklar eklemektedir. Nitekim firma 2017 yılı itibariyle sahip olduğu bilgisayar programları 961.451,61 TL ve sahip olduğu haklar 30.223,26 TL büyüklüğüne ulaşmıştır. Bunun yanı sıra firma dünyadaki teknolojik gelişmeleri ve uygulamaları yakından takip etmektedir. Bu bağlamda firma dünyada en son teknoloji olan Endüstri 4.0'a orta ve uzun vadede geçmeyi planlamaktadır. Endüstri 4.0 firmanın sahip olduğu fiziksel ve siber sistemlerin iyileştirilmesini ve üretim sürecinde gerçekleşen her bir verinin anında değerlendirilmesine olanak sağlayacaktır. Bu sistem sayesinde firma maliyetleri düşürmeyi ve rekabet avantajı elde etmeyi hedeflemektedir.

4. 3. 3. 6. Sosyal ve İlişkisel Sermaye

Sosyal ve ilişkisel sermaye firmanın faaliyette bulunduğu bölgedeki halk, tedarikçiler, çalışanlar, sendikalar gibi tüm paydaşlar ile sosyal ilişkiler sonucunda elde ettiği değerleri kapsamaktadır. Firma paydaşları ile farklı iletişim yolları kullanarak sürdürülebilir bir diyalog geliştirmeyi hedeflemektedir. Paydaşlar ile iletişim sonucunda elde edilen geri bildirimler firmanın iş politikalarının oluşturulmasında, öncelikli konuların belirlenmesinde ve sosyal politikaların uygulanması gibi birçok önemli konuların aydınlatılmasında kullanılmaktadır.

4. 3. 4. Strateji ve Riskler

Çalışmanın bu bölümünde firmanın kısa, orta ve uzun vadede karşılaşılabileceği risk ve fırsatları, stratejik planları ve bu planlarda kullanılan öncelikli konular açıklanmıştır.

4. 3. 4. 1. Riskler ve Fırsatlar

Günümüzde karşılaşılan bazı riskler geçmişteki örneklerine göre daha fazla yıkıcı etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle firma ezber bozan risklere karşı temkinli davranmaktadır. Firma bu risklere karşı stratejik politikalar oluştururken ‘sahip olduğu varlıkları korumak ve bu varlıkların değerini sürdürebilir olarak artırmak’ düşüncesi ile hareket etmektedir. Tüm bu politikalar firmanın üst yönetiminin yazılı prosedürlerinden oluşmaktadır. Firmanın risk politikaları çerçevesinde en çok etkileneceği düşünülen riskler; kredi imkanları, kur farkları, Çin ve Hindistan başta olmak üzere uluslararası pazarlarda yaşanacak yüksek rekabet olarak belirlenmiştir. Söz konusu risklerin takibi ve uygulama esasları genel müdürlük bünyesinde oluşturulan risk yönetim bölümü tarafından takip edilmektedir. Risk yönetim bölümü risklerin takibi, yönetimi ve süreçleri ile ilgili tüm bilgileri belirli zaman dilimlerinde genel müdürlüğe ve genel müdürlük aracılığıyla yönetim kuruluna bildirmektedir. Yönetim kurulu risk yönetimi çerçevesinde risklerin etkilerini ve olasılıklarını belirleyerek karşılaşılabilecek risklere eylem planları hazırlamaktadır. Hazırlanan bu planlar iç ve dış kaynakları riskler olarak değerlendirmekte ve firmanın politikalarına, iş modellerine ve süreçlerine entegre edilerek uygulanmaktadır. Örnek işletmenin kısa, orta ve uzun vadedeki önemli riskleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. A A.Ş.’nin Kısa, Orta ve Uzun Vadedeki Önemli Riskleri

Riskler	Tanım	Dönem	Risk Yönetimi
Finansal Risk	Ülkemizde yaşanan kurlardaki dalgalanmalar firmanın finansal istikrarını da etkilemektedir.	Kısa ve Orta	Firma kur farklarından kaçınmak için yeni finansal planlamalar yapmaktadır.
Ulusal ve Uluslararası Rekabet	Başta Çin ve Hindistan etkili olmak üzere firmanın sektöründeki rekabetin yoğunlaşması	Orta ve Uzun	Kaliteli ve özgün ürünler üreterek rekabet avantajı sağlamayı planlamaktadır
Likidite Riski	Banka faizlerinin yüksek oranda artmasından dolayı yatırımcıların faize yönelmesi ve banka kredisi kullanımının zorlaşması.	Kısa	Banka kredisi yerine özkaynaklar ve alternatif finansal kaynak kullanımını artırmak için firma finansal seçenekler üretmektedir.
Yönetim Riski	Firmanın her dönem artan ihracatı ve farklı ülkelerdeki iş faaliyetleri edeniyle kalifiye personel ihtiyacı artmaktadır.	Orta ve Uzun	Firma çalışanlarının uluslararası düzeyde iş yapabilmeleri için sürekli iş eğitimi vermektedir ve yeni personeller istihdam etmektedir.
Piyasa Riski	Firma üretim ve satış faaliyetlerinin piyasalardaki yüksek rekabetten, ham madde ve kurlardaki artışlardan vb. nedenlerden dolayı azalma ihtimali oluşabilmektedir.	Kısa, Orta ve Uzun	Firma üretim faaliyetlerini sürekli olarak modern makineler ve ar-ge faaliyetleriyle desteklemektedir. Firma satış yelpazesine yeni bölgeler ekleyerek alternatif satış kanalları oluşturmaktadır.

Günümüz iş dünyasında yaşanan birçok riskin yanı sıra bu risklerin getirdiği bazı fırsatlar da bulunmaktadır. Nitekim 2018 yılı firma için büyük zorluklar getirmesine rağmen birçok fırsatlar da getirmiştir. 2018 yılında yaşanan küresel gelişmeler, teknolojik ilerlemeler ve sahip olduğu fırsatlar tekstil sektörünün gelişmesine etki etmiştir. Firma tekstil sektöründeki fırsatları ve gelişmeleri yakından takip edebilmek amacıyla genel müdürlük bünyesinde sürekli olarak faaliyet raporları hazırlanmaktadır. Söz konusu faaliyet raporları firmanın karşılaşılabileceği fırsatları kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı olmak üzere iki başlık halinde

değerlendirmektedir. Kolaylaştırıcı fırsatlar firmanın aleyhine olan faaliyetleri kapsarken zorlaştırıcı fırsatlar ise firmanın lehine olan faaliyetleri ifade etmektedir. Tüm risk ve fırsat süreçleri firmanın rekabetçi piyasa koşullarında verimli etkin bir şekilde faaliyetlerine devam etmesini sağlamak üzere kurulmuştur. Bu sayede firma değişen piyasa koşullarına esnek ve etkin cevaplar vererek sürdürülebilir büyüme sağlamaktadır.

4.3.4.2. Öncelikli Konular

Öncelikli konular firma açısından kısa, orta ve uzun vadede stratejik öneme sahip olan konuların belirlenmesi sürecini ifade etmektedir. Firma tüm paydaşları ile farklı haberleşme yolları üzerinden iletişime geçerek öncelikli konularını belirlemiştir. Öncelikli konuların belirlenme sürecinde firma paydaşlarının ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate alarak IIRC raporlama çerçevesinde önemli konuları belirlemiştir. Firma 2018 yılında belirlemiş olduğu öncelikli konuların hem ülkemizin hem de paydaşlarının sosyal ve ekonomik hedefleri ile uyumlu olduğunu saptamıştır. Bu kapsamda firmanın en büyük önceliği sürdürülebilir büyüme sağlayarak istihdam ve gelir oluşturmaktır. Sürdürülebilir büyüme sağlamak için etkin bir finansal performansa sahip olmak gereklidir. Bu nedenle firma güçlü finansal performansına esnek yatırımlar yaparak değişen piyasa koşullarına uyum sağlamaktadır. Firma paydaşlarına sunduğu tüm yatırımlarında uzun vadeli kârlılık esası ile hareket etmektedir. Firma 2018 yılı boyunca sağladığı hizmetler ve aldığı geri bildirimler sayesinde tüm paydaşlarına katma değeri yüksek değerler vermiş bulunmaktadır.

5. SONUÇ

Günümüzde hızlı bir şekilde gelişen ekonomik, teknolojik ve sosyal faktörler işletmelerin bazı değişimler yaşamasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu değişimler işletmelerin finansal raporlama anlayışını da etkilemiştir. İşletmelerin performans analizinde kullanılan finansal raporlar gelişen faktörler ve paydaş beklentileri doğrultusunda bazı değişimlere uğramıştır. Bu değişim işletmelerin geçmiş performanslarına ait mali bilgileri içeren finansal raporların yanı sıra gelecek temelli finansal olmayan bilgileri de içeren raporların yayınlanmasını kılmıştır. Kurumsal raporlamadan, sürdürülebilirlik raporlamasına ve günümüzde entegre raporlamaya kadar gelişen bu süreçte işletmeler sadece raporlama anlayışlarını değil aynı zamanda iş faaliyetlerini de yeniden kurgulamaktadırlar. Bugün tüm işletmelerin sürdürülebilir başarı elde etmesinin esas yolu oluşturdukları değerlerin toplum tarafından benimsenmesine bağlıdır. Bu yüzden işletmeler sadece finansal kârlarını değil, paydaşları için nasıl değer oluşturduğunu da açıklamaktadırlar. İşletmelerin oluşturdukları bu değerlerin kısa ve net şekilde paydaşlara açıklamasında en kolay araç olarak finansal olmayan raporlama bugün ülkemizde ve dünyada yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir.

Çalışma kapsamında ülkemizde ve dünyada finansal olmayan raporlamanın başlıca türleri hakkındaki çalışmalar teorik olarak araştırılmıştır. Araştırma sonucunda finansal olmayan raporlamanın ilk türlerinden olan kurumsal sosyal sorumluluk ve çevre raporlamasının yerine uluslararası standartları daha net olan sürdürülebilirlik raporlamasının tercih edildiği görülmektedir. Ülkemizde özellikle son yıllarda işletmeler sürdürülebilirlik alanındaki gelişmeleri yakından takip etmektedirler. Nitekim ülkemizde GRI sürdürülebilirlik standartları çerçevesinde rapor hazırlayan işletme sayısı her geçen gün artmaktadır (TÜSİAD, 2015, s. 92). Ülkemizde sürdürülebilirlik raporlaması hazırlayan işletmelerin genellikle yabancı ortaklı büyük işletmeler olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Borsa İstanbul bünyesinde kurulan sürdürülebilirlik endeksi işletmelere yararlı bir rehber olabilmektedir. Sürdürülebilirlik raporlaması ülkemizde ve dünyada hızla yayılmasına rağmen bazı eleştiriler de almaktadır. Sürdürülebilirlik raporlamasının işletmelerin finansal verilerine yeterince vermemesi, sürdürülebilirlik konuları ile iş faaliyetleri arasındaki bağlantıyı tam olarak gösterememesi ve

değişen paydaş beklentilerine cevap verememesi gibi eleştiriler yeni bir raporlama sistemine giden yolu açmıştır. Tüm bu eleştirilerin sonucunda 2010 yılında finansal olmayan raporlamanın geldiği en son nokta olan Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (IIRC) kurulmuştur. Entegre raporlama işletmelerin finansal ve finansal olmayan bilgilerini birleştirerek kısa, orta ve uzun vadede oluşturacakları değeri gösteren bir raporlama türüdür (IIRC, 2013, s. 7). Bu yönüyle entegre raporlama işletmelerin piyasa değerinin belirlenmesinde yüksek öneme sahip olan performans, yönetim, genel görünüş, sürdürülebilirlik gibi bilgileri iş faaliyetleriyle birleştirerek tek rapor olarak bilgi kullanıcılarına öz ve net şekilde sunmaktadır. Entegre raporlama sisteminin finansal ve finansal olmayan bilgileri barındırması diğer raporlama türleriyle karıştırılmasına neden olmaktadır. Entegre raporlama sisteminin halihazırda kullanılan raporların yerini almak, işlevlerini üstlenmek veya onları uygulamadan kaldırmak gibi amaçları bulunmamaktadır. Entegre raporlamanın amacı işletmelerin bütüncül bilgilerini paydaşların ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda onlara sunmaktır. Entegre raporlamada paydaşların istek ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla 2013 yılında ‘Uluslararası Entegre Raporlama ilkeleri’ yayınlanmıştır. Bu ilkeler kapsamında entegre raporlamada yer alacak içerik öğeleri ve içerik öğelerinin raporlamasında kullanılacak olan çerçeve belirlenmiştir. Belirtilen çerçeve kapsamında ülkemizde ve dünyada birçok entegre rapor yayınlanmıştır. Özellikle ülkemizde yayınlanan raporların yabancı ortaklı büyük firmalar, bankalar ve holdingler olduğu görülmektedir (TÜSİAD, 2015, s. 92). Dünyada ise Güney Afrika Cumhuriyeti Johannesburg Borsası entegre raporlamayı şart koşan borsa olmuştur (Yılmaz vd., 2017, s. 106). Ülkemizde ise Borsa İstanbul 2017 yılından beri Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi’nin belirlemiş olduğu ilkelere uygun entegre faaliyet raporlarını yayınlamaktadır. Bu şekilde halka açık olan ve olmayan küçük, orta ve büyük tüm işletmelere örnek ve yol gösterici olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı finansal olmayan raporlamanın türleri, göstergeleri, standartları ve sürdürülebilir performans için öneminin ortaya konması ve kurumsal raporlamanın evrildiği son nokta olan entegre raporlama farkındalığını artırmaktır. Bu amaç doğrultusunda ekonomik ve sosyal beklentilere karşı 2010 yılında itibaren uygulanmaya ve tartışılmaya başlanan entegre raporlamanın ülkemiz bağlamını yansıtan örnek bir entegre rapor hazırlanmıştır. Bu kapsamda Gaziantep Organize Sanayi Bölgesinde Tekstil sektöründe faaliyette bulunan A A.Ş.’nin niteliksel ve niceliksel bilgileri Uluslararası Entegre Raporlama ilkeleri çerçevesinde kullanılarak entegre rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan entegre raporun firmaya birçok fayda getirdiği söylenebilir. Söz konusu faydalardan en önemlilerinden bir tanesi sadece yasaların zorunlu tuttuğu finansal raporları hazırlayan firmanın finansal olmayan bilgilerini tespit ederek bilgi havuzuna eklemesidir. Eklenen bu bilgiler diğer raporlardan farklı olarak firmanın sermayesini finansal, üretilmiş, insan, doğal, fikri, sosyal sermaye olarak altı bölüme ayırmıştır. Bölünen sermaye öğeleri entegre raporlama ilkeleri kapsamında firmanın iş modelini oluşturulmada kullanılmaktadır. Entegre raporlama kapsamında toplanan bilgiler finansal raporlardan farklı olarak sadece muhasebe bilgi sisteminden değil firmanın bütün birimlerinin katılımıyla elde edilmiştir. Bu nedenle firmanın bütün birimleri sürece dahil edilmiş ve bu birimler arasındaki iletişim ağı biraz daha gelişmiştir. Birimler arası iletişim ağının gelişmesi ve sürece dahil edilmesi çalışan motivasyonuna olumlu yönde etkilemiştir. Bunun yanı sıra birimlerin bir süreç dahilinde ortak paydada çalışması bilgilerin zamanında üretilmesine ve raporlama maliyetlerinin düşürülmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca entegre raporlama ilkeleri çerçevesinde hazırlanan öncelikli konuların, risk ve fırsatlar paydaş katılımıyla hazırlanması firmaya birçok değer kazandırmıştır. Bu değerler özellikle dış paydaşların sürece dahil edilmesi ile firmanın güvenilirliğinin artmasına, marka değerinin yükselmesine ve paydaşlarla ortak bir dilin oluşmasına olumlu etki etmiştir.

Tüm bu olası faydalarına karşın entegre raporlamaya bir takım eleştiriler getirilmektedir. En başta firma yöneticileri entegre raporlama kapsamında açıklanan birçok bilginin rakip firmalar tarafından kullanılmasından ve rekabet avantajının zarar görmesinden endişe duymaktadırlar. Bu nedenle firma yöneticileri entegre raporlamaya önyargılı yaklaşmaktadırlar. Entegre raporlamaya ilişkin bir diğer eleştiri ise bir standardının olmaması; raporların denetim sürecinde kullanılacak olan ilkelerin, yükümlülüklerin ve tekniklerin neler olduğu, entegre raporların denetimin nasıl yapılacağı ve yanlış bilgiler içeren raporların nasıl düzeltileceği konulardır. Bu eleştirilerin yazılı ve görsel basında, akademik çalışmalarda ve konferanslarda yer alması önümüzdeki yıllarda Uluslararası Entegre Raporlama Konseyinin söz konusu eleştirilerin giderilmesi konusunda bazı standartlar getireceği güçlü bir ihtimal olarak ön görülmektedir. Entegre raporlama konusunda eleştiri alan bir diğer konu ise hazırlanan raporların işletmelerin performansına olan etkisinin nasıl belirleneceğidir. İşletmelerin performanslarını başta yöneticiler, yatırımcılar, hissedarlar olmak üzere tüm paydaşlar yakından takip etmektedir. Yapılacak akademik çalışmalarda entegre rapor hazırlayan işletmelerin raporlarının yayınlamadan önceki ve yayımlandıktan sonraki performanslarının incelenmesi öneri olarak sunulmaktadır.

Yapılan teorik ve uygulama çalışmalarının sonucunda, günümüz iş dünyasında işletmeler ekonomik verimlilik sağlayan birimler olmanın yanı sıra paydaş beklentilerine, çevresel etkilere ve sürdürülebilirlik konularına önem vermek zorunda kalan sosyal bir yapı haline gelmiştir. Bu sosyal yapı çerçevesinde işletmelerin sürdürülebilir başarı sağlayabilmesi ürettikleri faaliyetlerin toplumsal ve paydaş değerleriyle örtüşmesinden geçmektedir. Bu nedenle günümüz iş dünyasının bir gerekliliği olarak işletmeler paydaşları ile ortak hareket etmelidir. Bu kapsamda işletmelerin paydaşları ile ortak noktada buluşmasını sağlayan finansal olmayan raporlama sadece bir rapor ya da muhasebe uygulaması olarak görülmemelidir. Finansal olmayan raporlama işletmelerin bütün birimlerini kapsayan geleceğe dönük sürdürülebilir gelişme için paydaş katılımı sağlayan bir raporlama sistemidir. Tüm bunların neticesinde kurumsal raporlar sadece işletmelerin finansal değerlerinin paylaşıldığı iletişim aracı olmaktan çıkarak marka değeri, rekabet aracı ve yatırım kaynağı gibi değerlere dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Akatay, A. ve Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(10), 313-339.
- Akbaş, E. (2010). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının Tüketici Marka Bağlılığına Etkisinin Araştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Akmeşe, H. ve Aras, S. (2016). Borsa İstanbul'da İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Farkındalıkları ve Uygulamaları. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1), 917-942.
- Akmeşe, K., 2015. "Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Aktekin, S. (2014). *Entegre Raporlama Türkiye'de Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi ve Uygulama Örnekleri* (Yeterlilik Etüdü). Sermaye Piyasası Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Ankara, 1-56.
- Albez, A. (2013). Çevre Maliyet Raporu: Aşkale Çimento. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 189-208.
- Altınay, T. A. (2016). Entegre Raporlama ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (25), 47-64.
- Altınbay, A. (2007). Çevresel Maliyetlerin Raporlanması, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 11, 1-11.
- Aras, G., Tezcan, N. ve Furtuna, K. Ö. (2016). Geleneksel Bankacılık ve Katılım Bankacılığında Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansının Topsis Yöntemiyle Karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 27 (81), 58-81.
- Aydın, S. (2012). Konaklama İşletmelerinde Çevre Muhasebesi Uygulamaları ve Çevresel Maliyetlerin Yaşam Döngüsü Değerlemesi: Türkiye-Birleşik Krallık Örneği. *Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Dergisi*, 14 (4), 99-120.
- Aydın, S. (2015). *Entegre Raporlama*, İstanbul: Türkmen Kitapevi
- Bakkal, A. (2014). *Çevre Muhasebesi Uygulamalarının Bilecik İşletmelerinde Uygulanması Üzerine Bir Çalışma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Bekçi, İ. ve Alkan, H. (2009). Finansal Bilgi Sisteminin Hisse Senetlerine Yatırım Kararı Üzerine Etkisi: İMKB'de Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 1-20.
- BORSA İstanbul. (2014). Sürdürülebilirlik Bülteni. <https://borsaistanbul.com/files/borsa-istanbul-2014-surdurulebilirlik-bulteni.pdf>
- BORSA İstanbul. (2014a). Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi. <https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/surdurulebilirlik-rehberi.pdf>

- Büyüktopçu, İ. H. (2009). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarının Finansal Tablo Düzenlemelerine Etkileri ve Örnek Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çalışkan, Ö. A. (2012). Sürdürülebilirlik Raporlaması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 5 (1), 41-68.
- Çetin, E. (2011). *Üretim İşletmelerinin Sosyal Bir Sorumluluk Olarak Çevre Muhasebesine Verdikleri Önem: Mersin-Tarsus Organize Sanayi Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Üretim İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Edmans, A. (2011). Does the Stock Market Fully Value Intangibles? Employee Satisfaction and Equity Prices, *Journal of Financial Economics*, 101(3), 621-640.
- Ercan, C. ve Kestane, A. (2017). Kurumsal Raporlamada Yeni Bir Yaklaşım Olarak Entegre Raporlama ve Bir Vaka Çalışması, *ASSAM International Refereed Journal*, 8 (4), 13-29.
- Ersöz, Ö. H. (2014). *Kurumsal Toplumsal Sorumluluk: Aydın Organize Sanayi Bölgesinde Üretim İşletmeleri Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gönen, S. ve Güven, Z. (2014). Çevresel Maliyetlerin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Seramik Fabrikasında Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (63), 39-58. DOI: 10.25095/mufad.396476
- GRI 4 (Küresel Raporlama İnisyatifi) (2013). Sürdürülebilirlik Raporlaması Kılavuzu, <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Turkish-G4-Part-One.pdf>
- Helms, S, W., Oliver, C. ve Webb, K. (2012). Antecedents Of Settlement On A New Institutional Practice: Negotiation Of The ISO 26000 Standard On Social Responsibility. *Academy of Management Journal*, 55 (5), 1120-1145
- IIRC (Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi), 2013. Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi. <https://integratedreporting.org/wp-content/uploads/2013/12/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK-2-1.pdf>
- Isaksson, R. ve Steimle, U. (2009). What Does GRI- Reporting Tell Us About Corporate Sustainability? *The TQM Journal*, 21 (2), 168- 181.
- İşgüden Kılıç, B. (2018). Entegre Raporlama ve Türkiye'deki Gelişmeler: Entegre Rapor Hazırlayan İşletmeler ve BIST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksinde Yer Alan İşletmeler Açısından Bir İnceleme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20 (1), 28-64.
- Karacaer, S. ve Bozkurt, G, F. (2010). Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Raporlanmasında Kullanıcıların Algıları Üzerine Bir Alan Araştırması, *Muhasebe Öğretim Üyeleri Bilim ve Dayanışma Vakfı Dergisi*, (3), 43-65.
- Karaer, F. ve Pusat, T. (2002). ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi Standartlarının Otomotiv Yan Sanayiine Uygulanması, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (7) 1, 11-20
- Kaya, H. P. (2015). Entegre Raporlama Sistemin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 15(45) 113-130.

- Keitel, B., Elizabeth, G., Grisel, P. ve Reynier, R. (2011). How To Calculate The Environmental Costs? Case Company Grafica Cienfuegos. *Visión de Futuro” Año 8, 15 (2)*, 1-18.
- King, M. ve Roberts, L. (2017). *Entegre Düşünce*. E. Erinmez (Çev.) İstanbul: Argüden Yönetişim Akademisi Yayınları.
- Koçoğlu, M.C. ve Aksoy, R. (2017). Demografik Değişkenlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algısı Üzerindeki Etkileri: Otomobil İşletmesi Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13 (1)*, 1-28.
- Köse, E. ve Çetinel, T. (2017). Kurumsal ve Entegre Raporlama: Bir Araştırma. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (8)*, 155-181.
- Kurnaz, N. ve Kestane, A. (2016). Kurumsal Sürdürülebilirliğin Ekonomik Açıdan İncelenmesi ve Yatırımcı Davranışları İlişkisi: Bıst Sürdürülebilirlik Endeksinde Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (49)*, 278-302.
- Lazol, İ., Muğal, E. ve Yücel, Y. (2008). Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Çevre Muhasebesi ve KOBİ'lere Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi, (38)*, 56-69.
- Mertins, K., Kohl, H. and Orth, R. (2012), "Integrated reporting and integrated thinking – A resource oriented perspective", paper presented at the 8 th Interdisciplinary Workshop on “Intangibles, Intellectual Capital & Extra-Financial Information”, 27-28 September, Grenoble, France
- Önce, S., Onay, A. ve Yeşilcelebi, G. (2015). Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Türkiye'deki Durum. *Journal of Economics, Finance & Accounting, 2(2)*, 230-252.
- Önder, Ş. (2017). İşletme Karlılığına Kurumsal Sürdürülebilirliğin Etkisi: BİST'te Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(4)*, 937-956.
- Özdemir, Z. ve Pamukçu, F. (2016). Kurumsal Sürdürülebilir Raporlama Sisteminin Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi Kapsamındaki İşletmelerde Analizi. *Mali Çözüm Dergisi, Mart-Nisan*, 13-35.
- Öztürk, A. (2010). *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Çalışanların Performansına Etkileri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öztürk, E. ve Ötkem, B. (2016). Sosyal Sorumluluk Raporlamasından Beklenen Kısa ve Uzun Dönemli Faydaların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Boyutları Çerçevesinde Tartışılması. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18 (1)*, 133-155.
- Özyer, B. (2017). *Kurumsal Gönüllülük Deneyiminin Çalışanların Sivil Toplum Algısına Etkisinin Araştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Parlakkaya, R., Akmeşe, H. ve Akmeşe, K. (2016). Türk Bankacılık Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması Farkındalık Düzeyi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 18 (Özel sayı-1)*, 881-896.
- Saban, M., Küçükler, H. ve Küçükler, M. (2017). Kurumsal Sürdürülebilirlik ile İlgili Raporlama Çerçeveleri ve Sürdürülebilirlik Raporlamada Muhasebenin Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi, 5 (1)*, 101-115.
- Sarı, D. A. (2015). Sürdürülebilir Katma Değer Yaklaşımı ile Sürdürülebilirlik Ölçümü. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 1 (1)*, 38-51.

- Schwartz, M. S. ve Carroll, A. B. (2003). Corporate Social Responsibility: A Three- Domain Approach. *Business Ethics Quarterly*, 13(4), 503-530.
- Sofian, I. ve Dumitru M. (2017). The Compliance of the Integrated Reports Issued by European Financial Companies with the International Integrated Reporting Framework. *MDPI Dergisi*, 9 (8), 1-16.
- Şendurur, U. ve Karacaer, S. (2017). Üçlü Sorumluluk Raporlaması: BIST 100 Endeksi Üzerinde Bir Araştırma. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, (5) 12, 897-930.
- Top, S. ve Öner, A. (2008). İşletme Perspektifinden Sosyal Sorumluluk Teorisinin İncelenmesi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (ZBE) Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 97-110.
- Topcu, K., M. ve Korkmaz, G. (2015). Entegre Raporlama: Kavramsal Bir İnceleme”, Dokuz Eylül üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (30)1, 1-22
- Tüm, K. (2014). Kurumsal Sürdürülebilirlik ve Muhasebeye Yansımaları: Sürdürülebilirlik Muhasebesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, (5) 1, 58-81.
- TÜSİAD, 2015. Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/8539-kurumsal-raporlamada-yeni-donem-entegre-raporlama>
- Yetkin, N. (2013). *Çevresel Bilgilerin Muhasebesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Uygulama* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, B., Atik, M. ve Okyay, A. (2017). Geleceğin Raporlama Sistemi: Entegre Raporlama. *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 17(52), 95-108.
- Yükçü, S. ve Kaplanoğlu, E. (2016). Sürdürülebilir Kalkınmada Finansal Olmayan Raporlamanın Önemi, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18(1), 63-101.
- Yüksel, F. ve Arıcı, H. (2017). Hizmet İşletmelerini Ait Raporların Entegre Raporlama İlkeleri Açısından İncelenmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 16 (16. UİK Özel sayısı), 729-748.
- OCEAN TOMO (2020). <https://www.oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- Kamu Gözetimi Kurumu (2022). https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Surdurulebilirlik/S1%2030_11_2022.pdf (Erişim tarihi: 01.11.2022)
- Kamu Gözetimi Kurumu (2022). https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Surdurulebilirlik/S2%2030_11_2022.pdf (Erişim tarihi: 01.11.2022)

2018 SEÇİMLERİ SONRASINDA KURULAN PARTİLERDE LİDERLERİN YEŞİL SİYASETE BAKIŞI VE PARTİ PROGRAMLARINDA YEŞİL SİYASET¹

Geliş Tarihi: 30.11.2022

Süleyman ULUKUŞ²

Kabul Tarihi: 19.05.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

İnsan ve doğa arasındaki ilişki antik çağlardan günümüze kadar hep tartışılan konulardan biri olmuştur. İlk dönemlerde doğa ve insan doğası arasında benzerlik, bağımlılık ilişkisi vurgulanmış, insanın doğaya uygun yaşaması salık verilmiştir. Fakat önce bilimsel devrim sonrasında sanayi devrimi ile bu uyum bozulmaya başlamıştır. Endüstrileşme ile doğa tahribatının inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Bu durum doğayı tekrar “ekolojik perspektif” ile değerlendirmeyi zorunlu kılmıştır. Önce felsefi düzlemde başlayan ekolojik tartışmalar, 1970’lerden itibaren politika düzlemde de kendisini göstermeye başlamıştır. Çalışmada öncelikle yeşil siyasetin Türkiye’deki gelişimi üzerinde durulmuştur. Sonrasında 2018 Seçimlerinden sonra kurulan, kitle partisi olma hedefini vurgulayan, bir sonraki dönemde seçimlere katılma hakkını elde eden dört siyasi partinin (Yeniden Refah Partisi, Gelecek Partisi, Deva Partisi ve Memleket Partisi) program ve lider düzeyinde yeşil siyasete bakışı incelenmiştir. Bu amaçla parti programları ve parti genel başkanlarının (Fatih Erbakan, Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan ve Muharrem İnce) sosyal medya veya yazılı/görsel basında yer alan ekolojik ve çevreci söylemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Yeşil Siyaset, Ekoloji, Parti Programları, Lider Söylemleri.

JEL Kodları: Z00.

GREEN POLITICS AT THE LEVEL OF PARTIES AND LEADERS IN THE PARTIES WHICH ESTABLISHED AFTER 2018 ELECTIONS

Abstract

The relationship between human and nature has always been one of the topics discussed since ancient times. In the early periods, the similarity and dependency relationship between nature and human nature was emphasized, and it was recommended that people live in accordance with nature. However, this harmony started to deteriorate with the scientific revolution and then the industrial revolution. With industrialization, the destruction of nature has reached incredible proportions. This situation made it necessary to evaluate nature again with a “ecological perspective”. Ecological debates, which first started on a philosophical level, have started to show themselves in politic level since the 1970s. The study primarily focuses on the development of green politics in Turkey. Afterwards, the views of four political parties (Re-Welfare Party, Future Party, Deva Party and Homeland Party), which were established after the 2018 Elections, emphasized the goal of becoming a mass party and gained the right to participate in the elections in the next period, on green politics at the program and leader level were examined. For this purpose, party programs and ecological and environmentalist discourses of party leaders (Fatih Erbakan, Ahmet Davutoğlu, Ali Babacan and Muharrem İnce) in social media or written/visual media were discussed.

Keywords: Turkey, Green Politics, Ecology, Party Programs, Leader Discourses.

JEL Codes: Z00.

¹Bu çalışma 1. Uluslararası Artuklu İktisadi İdari ve Siyasi Bilimler Kongresi Tam Metinler Kitabında yer alan metnin yeniden gözden geçirilerek düzenlenmiş halidir.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, suleymanulukus@posta.mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2133-2066.

1. GİRİŞ

Ekolojik hareketin siyasal kurumsallaşması 1980'lerde doruk noktasına ulaşmıştır. Artık dünya siyasi literatüründe “yeşil siyaset” adında yeni bir siyasi oluşum vardır. Türkiye de bu gelişmelerden nasibini almış, 1970'lerin ortalarında başlayan, doğa tahribatına karşı bölgesel eylemlerden sonra çevreciler, 1980'lerde siyaset arenasına çıkma kararı almıştır ve nihayetinde takvimler 6 Haziran 1988'i gösterdiğinde Türkiye ilk yeşil partisiyle tanışmıştır. Bu partinin ömrü kısa olsa da yıllar içinde yeşil siyaset tekrar filizlenmiş ve günümüze kadar faaliyetlerine devam etmiştir.

Dünya'nın çeşitli yerlerinde, özellikle Avrupa'da, yeşil hareket zaman içerisinde önemli siyasi başarılar elde etmiş olsa da Türkiye'deki yeşil hareket için aynı şeyi söylemek pek mümkün değildir. Müstakil bir partide yeşil siyasetin kurumsallaşması ve kitleler tarafından teveccüh gördüğünü söylemek mümkün olmasa da zaman içerisinde ortaya çıkan zorunluluklar, seçmen profilinin değişimi, seçmen taleplerinde ekolojik problemlerin dillendirmeye başlanması diğer partileri yeşil siyasetin temel argümanlarını parti programlarında ve söylem düzeyinde dillendirmeyi zorunlu kılmıştır.

Mecliste grubu olan partiler (günümüzde AK Parti, CHP, MHP, HDP, İYİ Parti) kendi programlarında çevre politikalarına daha fazla yer vermekte, liderler konunun önemine sık sık değinmek zorunda kalmaktadır. Yine de yeşil politika izleyen bir partinin yokluğu Türkiye siyasetinde hala hissedilmektedir. Son yıllarda kendisini daha fazla hissettiren ekolojik kriz, iklim değişimleri, orman yangınları, tarımsal verimlilikte düşüş, su kıtlığı, müsilaj gibi sorunlarla artık ihmal edilemez bir boyutta olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla birçok parti artık kendisini bu gündemden bağımsız değerlendirememektedir. Son dönemlerde gençlerin ekolojik problemlere daha ilgili olduğunun ifade edilmesi (Baykan, 2013, s. 181-182) siyasal partileri de bu anlamda daha duyarlı ve ilgili olmaya sevk etmektedir.

Çalışmada ilk olarak dünyada yeşil siyasetin ortaya çıkışı ve yükselişinden bahsedilmiştir. Daha sonra Türkiye özelinde de nasıl bir gelişim gösterdiği anlatılarak Türkiye'de kurulan yeşil partilerden söz edilmiştir. Son olarak da çalışmanın ana konusu olan Türk siyasal hayatına katılan dört yeni partinin parti programları ve lider söylemlerinde ekolojik problemleri nasıl ele aldıkları incelemiştir. Bu dört partinin seçilme amacı, kısa süre içinde teşkilatlanma başarısı göstererek, önümüzdeki seçimlere katılma hakkı elde etmiş olmalarıdır.

2. YEŞİL SİYASET'İN GELİŞİMİ

Yeşil Siyaset, ekolojik sorunlara fevkalade önem veren, şiddet karşıtı, sosyal adalet yanlısı ve katılımcı/doğrudan demokrasi temelinde şekillenen bir siyasal ideolojidir (Arısoy, 2016, s. 88; Şahin, 2012, s. 17). Çevreci fikrin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ve tarihteki inançların içinde çevreciliğin bazı prensiplerinin de olduğunu ifade edenler de mevcuttur (Bozkır, 2018, s. 59). Elbette iç içe yaşadığımız doğa ile ilgili fikir beyan edilmesine, dini inançların tabiat konusundaki hükümlerine ve insan-doğa ilişkisinin tartışılmasına insanlık tarihinin birçok döneminde rastlamak mümkündür. Antik Yunan filozoflarından Aristoteles'e göre doğa her şeyi insanlar için yaratmıştır (Aristoteles, 1975, s. 19). Stoacılar ve Epikuroşular da bu fikri benimsemiş, insanın doğanın sahibi olduğunu söylemişlerdir. İnsan-doğa ilişkisine dair bu düşünce yapısı moderniteye kadar devam etmiştir. 18.yy'ın ikinci yarısında İngiltere'de gerçekleşen Sanayi Devrimi, ekolojik sorunların hızlı bir şekilde artmasına sebep olmuş ve bu durum insanların çevreye karşı duyarlılıklarının artmasını sağlamıştır. Sanayi devrimi ile artan teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme, nüfus artışı ve bunların sebep olduğu sonuçlar insanları çevre ile olan ilişkileri hakkında düşünmeye sevk

etmiştir. Böylece ekolojik düşüncenin temeli atılmıştır (Aydınlı ve Çiftçi, 2012, s. 16–17). Lakin bu süreçte var olan harekete, çevreci veya ekolojik hareket olarak tanımlanmamıştır. O dönemin anlayışına “doğa korumacılık” denilmesi daha uygundur ve bu anlayış 20.yy’ın ortalarına kadar devam etmiştir (Bozkır, 2018, s. 59). Yeşil siyasi düşünceden bahsederken sadece son 50 yılı baz almanın temel nedeni de budur. Doğa korumacılık çevreciliğe, çevrecilik de yeşil harekete bu yıllarda dönmüş ve yeşil siyasi düşünce için en önemli dönüşüm 1960’larda olmuştur. Hatta tam tarihi vermek gerekirse 1968 devrimi (Şahin, 2012, s. 25). Kısacası bugün tam anlamıyla bildiğimiz ve üzerinde tartışmalar yaptığımız ekolojik düşüncenin siyasi harekete dönüşmesi, 20.yy’ın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır (Şahin, 2012, s. 16).

2.1.Yeşil Hareket’in Partileşme Süreci

Yeşil hareketin partileşme kararı almasında en önemli dönüm noktası 1972 yılında yayımlanan “Roma Kulübü Raporu” olmuştur. Zira bu raporda artan nüfus, endüstrileşme, çevre kirliliği, gıda tüketimi ve temel kaynakların tükenmesiyle birlikte 1992 yılında petrol kaynaklarının tükenebileceği yazmaktaydı. Rapor dünya siyasetinde ve piyasalarda adeta bomba tesiri yarattı. Çevre kirliliği, uluslararası toplumun dile getirmeye ve kaygı duymaya başladığı bir sorun haline geldi. Bu gelişme sonrası adeta bir şubeleşme hareketi gibi, batılı ülkeler başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde ekolojik hareketler partileşerek “yeşil partiler” kuruldu (Üste, 2015, s. 41).

İlk yeşil partiler Avustralya’da kurulan Birleşik Tazmanya Grubu ve Yeni Zelanda’da kurulan Değerler Partisi oldu (Dann, 1999, s. 241). Avrupa’da ise ilk yeşil parti Aralık 1971’de İsviçre’nin Neuchâtel kantonunda Çevre için Halk Hareketi’ydi ve 1972 belediye seçimlerinde sekiz sandalye kazandı (les Verts Suisses, 2021, s. 2). Daha sonrasında 1973 yılında İngiltere’nin Coventry kentinde Halk Partisi kuruldu. Bu parti iki defa isim değiştirerek -1975’te Ekoloji Partisi ve 1985’te Yeşil Parti- siyasi mücadelesine devam etti (Richardson ve Rootes, 1995, s. 3). Yeşil partilerin en başarılı olanı ve doğal olarak en çok tanınanı Alman Yeşiller Partisi de 1979’da siyaset sahnesine çıktı. Alman Yeşiller Partisi, 1983 federal seçimlerinde başarılı olup Alman Parlamentosuna girmeyi başarınca diğer kurulacak partilere rol model oldu. Böylece “yeşiller” kavramını dünya siyasetine kazandırdı (Richardson ve Rootes, 1995, s. 12). Günümüzde ekolojik problemlerin gün geçtikçe artması özellikle Avrupa’da, yeşil partilere olan desteğin de paralel olarak artmasına neden olmuştur.

Örneğin, Avusturya’da 2016 Devlet Başkanlığı seçimlerinde Yeşiller adayı Alexander Van der Bellen başkan seçilmiştir (Deutsche Welle, 2016). 2019 senesinde yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde başarılı bir sonuç alan Yeşiller grubu (Greens/EFA-Group of the Greens/European Free Alliance) 2014-2019 dönemine kıyasla sandalye sayısı 52’den 74’e çıkarmıştır (“European Parliament Election Results,” 2019). Ayrıca, Alman Yeşiller Partisi (Bündnis 90/Die Grünen) 26 Eylül 2021 tarihinde gerçekleşen Almanya Parlamentosu Seçimlerinde %14,8 ile tarihinin en yüksek oyunu alarak Bundestag’da üçüncü parti konumuna yükselmiş ve olası bir koalisyon hükümeti kurulması aşamasında kilit parti olmuştur (Deutsche Welle Türkçe, 2021).

3. YEŞİL SİYASET’İN TÜRKİYE SERÜVENİ

Daha önce belirtildiği gibi, 1968 devrimi sonrası özellikle 1970’lerden itibaren başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan yeni toplumsal hareketler, 1980’lerde ivme kazanmıştır. Bu yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkardığı kavramlardan biri de “yeşil siyasettir” (Üste, 2015, s. 38). Dünya’da yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, yeşil hareket Türkiye’de de bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de yeşil hareket beklenilenin aksine büyükşehirlerdeki elit kesimlerin veya akademisyenlerin faaliyetleriyle değil, kırsal kesimde yaşayan yöre halklarının protesto hareketleriyle başladığını bizlere gösteren bazı olaylar yaşanmıştır. Örneğin, 1975 yılında Artvin’in Murgul ilçesinde faal olan Etibank Bakır İşletmelerinin doğaya zarar verdiğini dile getiren yöre halkı protesto düzenlemiş ve mahkemeye davalar açmıştır. 1977’de ise Silifke Akkuyu’da nükleer santral yapılacağı iddiaları üzerine bölge halkı protesto yapmıştır. 1984’te Gökova Termik Santrali’nin tepkiyle karşılanması ve nihayetinde 1986’da Ukrayna Çernobil’de gerçekleşen nükleer santral patlamasının Türkiye’de ciddi şekilde hissedilmesi ekolojik bilinçlenmeyi artırmıştır (Duru, 2002, s. 180; Üste, 2015, s. 48).

Ancak, Türkiye’de halk arasında filizlenen yeşil hareketin, siyaset meydanına çıkması için 1980’lerin sonunu beklemek gerekmiştir. Çünkü bu dönemde Türkiye’de kitle iletişim araçları gelişmiş ve yeşil hareket toplumdaki popüler hareketlerden biri olmuştur (Duru, 2002, s. 182). Elbette 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde doğaya yapılan tahribatında yeşil hareketin güçlenmesinde etkili olduğu söylenebilir (Duru, 2002, s. 180).

3.1. Türkiye’nin Yeşil Partileri

Parti kurulmadan önce Türk ekolojistleri arasında parti mi kuralım yoksa başka türlü bir örgütlenme mi? Sorusu peyda olmuş ve parti kurma fikri ağır basmıştır. Bu karardan hemen sonra partinin İzmir Grubunda görev yapan Melih Ergen, geniş bir destekçi kitlesine ulaşabilmek adına tanınmış bazı gruplara çağrıda bulunmuş ve tıpkı Melih Ergen gibi Celal Ertuğ’da benzer gruplara çağrıyla yinelemiştir.

Bu çabalara rağmen hiçbir çağrıya olumlu bir cevap gelmeyince Türkiye’de ilk “Yeşiller Partisi” 6 Haziran 1988³ tarihinde kurulmuş ve partinin ilk genel başkanı Celal Ertuğ olmuştur (Duru, 2002, s. 184–185). Kurucuları arasında şarkıcı İlhan İrem ve bestekar Ali Kocatepe gibi isimlerin olmasından mütevellit, basın partiye ilgi göstermiş ve bu durum partinin kamuoyunda duyulmasını oldukça kolaylaştırmıştır (Duru, 2002, s. 185). Bu partinin amaçları arasında demokratik toplum, dünya barışı ve her ne sebeple olursa olsun doğanın bozulmasına engel olmak gibi söylemler ön plana çıkmıştır (Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1989, s. 3).

Yeşiller Partisi programında, tabanda iktidar oluşturmadan hükümet ve koalisyonlara girmeyeceğini, hiçbir partinin halefi olmadığını, yepyeni bir alternatif olduğunu belirtmiş ve genel başkan diktatörlüğüne dönen parti yönetimlerini eleştirerek, yeşillerin böyle bir oluşum olmayacağını altını çizmiştir (Şimşek, 1993, s. 24; Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü, 1989, s. 18). 6 sene siyasi faaliyetlerine devam eden parti, seçimlere katılma hakkı elde edememiş ve 1994 yılında kesin hesaplarını teslim etmediği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır (Yeşiller Partisinin Kapatılması Hakkında AYM Kararı, 1994, s. 33).

3 Ekim 2000 tarihinde Eşref Yazıcıoğlu tarafından Gönül Birliği Yeşiller Partisi kurulmuş olsa da etkin olamadığından (Duru, 2013, s. 7) tam anlamıyla ikinci deneme, 2008 yılında yine “Yeşiller Partisi” adıyla yapılmıştır. Parti amacını, demokrasinin ve tıkanan politikanın önünü yeşil politikalar ile açmak olduğunu belirtmiş ve yeşil politikanın artık “yaşamsal bir zorunluluk” olduğunu vurgulamıştır (Üste, 2015, s. 50). Parti 2011 yılında “Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP)” ile birleşme yolunda adım atmış ve görüşmelere başlanmıştır. Bu görüşmelerin olumlu geçmesinin ardından iki parti birleşerek 25 Kasım 2012

³ Aslında parti 5 Haziran Dünya Çevre Günü’nde kurulmak istenmiş lakin pazar gününe denk gelmesinden ötürü kuruluş belgeleri İçişleri Bakanlığına 6 Haziran’da verilmiştir (Duru, 2002, s. 185).

tarihinde “Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi’ni” kurmuştur (Bozkır, 2018, s. 65; Sipahi ve Dinçer, 2019, s. 18).

Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi (YEŞİL SOL PARTİ) deklare ettiği programında doğanın kendisini bizzat özne olarak gördüğünü beyan etmiş ve doğa haklarına fazlasıyla vurgu yapmıştır (Sipahi ve Dinçer, 2019, s. 47). Seçime girme hakkını kazanamayan parti, 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinde Halkların Demokratik Partisi’ni (HDP) destekleme kararı almıştır (Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Merkez Yürütme Kurulu, 2015). Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi ile yapılan bu ittifak HDP’nin Haziran 2015 Seçim Beyannamesine açıkça yansımış ve HDP ekolojik söylemini artırmıştır (Ergönül ve Sadioğlu, 2020, s. 43–44). Buna karşın HDP için stratejik önemini muhafaza etmek dışında pek bir işlev gösterememiş ve Türkiye ekolojistlerini bir çatı altında bir araya getirememiştir (Özlüer, Turhan ve Erensü, 2016, s. 29–30). Günümüzde siyasi faaliyetlerine devam etmekte olan partinin eş sözcülüklerini Ayşe Erdem ve İbrahim Akın üstlenmektedir (Yeşil Sol Parti, 2021) ve partinin 04.10.2021 tarihi itibarıyla 1.142 üyesi bulunmaktadır (T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 2021).

Türkiye’nin dördüncü yeşil partisi 21 Eylül 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na kuruluş dilekçesini vermiştir. “Evimiz yanıyor! Bu yangını söndüreceğiz!” sloganıyla yola çıkan Yeşiller Partisi, hedeflerini “dünyamızın iyice çıkmaza giren sorunlarına doğayı merkeze alan ve toplumların hiçbir ferdini geride bırakmayan somut ve gerçek çözümler üretmek” olarak tanımlamaktadır (Yeşiller Partisi, 2020). Parti programında ekolojik sisteme geçiş, doğa merkezli yaklaşım, su hakkı, temiz ve sağlıklı gıda, yeşil enerji, yeşil ulaşım, yerinden yönetim, ekonomide yeşil yeni düzen, sosyal adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış, demokrasi, yeni bir toplumsal sözleşme ve göç gibi önemli konular kendine yer bulmuştur (Yeşiller Partisi Programı, 2020). Ancak, siyasi faaliyetlerine devam eden parti, kuruluş dilekçesini İçişleri Bakanlığı’na vermiş olmasına rağmen, partiye hala alındı belgesi verilmemiş ve parti resmi olarak kurulamamıştır (Yeşil Gazete, 2021).

4. YENİ KURULAN PARTİLERİN PROGRAMLARINDA VE LİDERLERİN SÖYLEMLERİNDE YEŞİL SİYASET

Çalışmanın bu bölümüne kadar, esas konuya temel teşkil etmesi için, yeşil siyasetin hikayesinden, gelişiminden, partileşme sürecinden ve Türkiye özelinde nasıl gelişip, siyaset sahnesine çıktığından ve son olarak da Türkiye’de bugüne kadar kurulmuş yeşil partilerden kısaca bahsedilmiştir. Bu bölümde, Türkiye’de 24 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra kurulmuş dört siyasi partinin programlarında ve liderlerinin söylemlerinde yeşil siyasetten izler aranacaktır.⁴

4.1. Yeniden Refah Partisi ve Fatih Erbakan

Yeniden Refah Partisi, programında enerji, su, tarım, orman, şehircilik, çevre ve hayvan hakları gibi yeşil siyasette önem arz eden başlıklara yer vermiştir. Yeniden Refah, enerji politikalarında özellikle ve öncelikle başta güneş enerjisi olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarına hayati bir önem göstereceğini belirtmiştir. Buna ek olarak, güneş enerjisi santralleri kurulu gücünün ilk on yıllık planda Türkiye’nin mevcut enerji kurulu gücünün yüzde ellisine ulaşmasını en önemli hedef olarak koymuştur ve bu konuda yapılan AR-GE çalışmalarına destek olunacağını beyan etmiştir. Türkiye’nin kömür potansiyelinin geliştirileceğini ve özellikle linyit potansiyelimizin termik santrallerde çevreye en az zarar

⁴ Partilerin sıralanmasında kuruldukları tarih baz alınmıştır.

vererek kullanımının sağlanacağını dile getirmiştir. Çevre kirliliğine yol açan, tabiatı mahveden, özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki nehir tipi hidroelektrik santrallerinin yapımının durdurulacağı sözünü vermiş, ancak çok özel uygun şartlar oluştuğunda da izin verileceğini not düşmüştür. Dünya çapında potansiyeli giderek artan 'yenilenebilir enerji' (gübre, çöp, sera atıkları vb. atıklardan enerji üretimi) alanında gerekli ilerlemenin sağlanmasını da hedefleri arasında sayan parti, mümkün olan ve potansiyeli bulunan her ortamda "Biyogaz" üretilmesi için gerekli teşvikler verileceğini söylemiştir. Buna karşılık, çevre kirliliği oluşturması sebebiyle ABD ve Avrupa ülkelerinde üretimine izin verilmeyen Kayagazı'nın ülkemizde de üretimine izin verilmeyeceğini belirtmiştir. Son olarak parti, ekolojistlerin şiddetle karşı çıktığı nükleer enerji konusunda tarafını belli etmiş ve nükleer enerji santrallerinin teknolojisi, kurulumu, hammadde temin alanlarında dışa bağımlılıktan kurtulmak için yapılacak çalışmaların ve dahi uranyum, toryum madenlerinin cevher zenginleştirme ve enerji üretimine yönelik nükleer teknoloji geliştirme çalışmalarının da teşvik edileceğini programında yazmıştır (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Su konusunda partinin ana hedefleri "Su Kanunu" çıkartmak ve suyun gelecekte çok daha artacak stratejik önemini düşünerek acilen "Su Bakanlığı" kurmaktır. Parti uygulayacağı bu politikalar sayesinde su sorununu akılcı, objektif teşhis ve tedavi yöntemleriyle çözmeyi planlamaktadır. Türkiye'nin "su fakiri" olmaya aday ülkeler arasında olduğunun altını çizen parti, Fırat ve Dicle havzamızın diğer havzalara oranla çok daha fazla kar ve yağmur aldığını ve bazı dönemler taşma noktasına geldiğini belirterek, bu fazla suyu kurulacak boru sistemleri ile Konya ova bölgesi başta olmak üzere diğer barajlarımıza aktarılacağını beyan etmiş ve bu sisteme "Birleşik Barajlar Sistemi" adını vermiştir. Atık suyun dönüşümü üzerinde ayrıca duran Yeniden Refah, bu suların yeniden değerlendirilmesine özen gösterileceğini ve ucuz tarımsal sulama için kaynak oluşturulacağını dile getirmiştir. Ayrıca atık sulardaki katı malzemelerin "Kompost Tesisleri" kurularak değerlendirilmesinden ve tarımda kullanılacak azot gübre elde edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Son olarak, kurumaya yüz tutan göllerin ve sazlıkların yeniden eski hallerine dönebilmesi için gerekli çevresel önlemler alınacağını söylemiştir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Ormanların korunması için özel bir önem gösterileceğini ifade eden parti, mevcut ormanları geliştirilerek korunmasının temel politikası olduğunu söylemiştir. Ayrıca Yeniden Refah, ormanların "ekolojik dengenin en önemli unsurlarından biri olduğunun şuuruyla" hareket edileceğini vurgulamış, gittikçe çölleşen Dünya'da ormanların ne denli önem arz ettiğinin çocuklara eğitim yoluyla da ciddi bir şekilde aşılacağını beyan etmiştir ve özellikle genç kuşaklara, ormanı korumanın ormanı sevmekten geçtiği bilinci, görsel, yazılı ve sosyal medya aracılığıyla verileceğinin altını çizmiştir. Çarpık kentleşme yüzünden ormanlık alanların yok edildiğini ve bunun da heyelanlara sebep olduğunu belirten parti, kendi iktidarında buna asla müsaade etmeyeceğini ifade etmiştir. Son olarak, milli parkların korunmasına ayrı bir ehemmiyet vereceklerini söylemişlerdir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Yeniden Refah Partisi, "Şehircilik ve Çevre Politikamız" başlığı altında son 50 yılda iyice artan köyden kente doğru gerçekleşen toplu göçlerin şehirlerin demografisini değiştirdiğini ve artan nüfus sebebiyle doğa tahribatının ayyuka çıktığını ifade eden Yeniden Refah, ormanlık ve tarım alanlarının yerleşime açılmasının doğaya yönelik ciddi bir tehdit olduğunu söylemiştir. Parti bütün bu etkenleri göz önünde bulundurarak, daha yaşanabilir modern bir şehircilik anlayışının oluşmasına çalışacağını vaat etmiştir. Şehir planlamasını mülkiyet hakkını gözetken, uzun vadeli, geniş ufka sahip, düzenleyici, yol gösterici, tarıma elverişli arazileri ve doğal çevreyi koruyucu, tarihi, geleneksel şehircilik anlayışına ve

toplumsal kültüre uygun bir şekilde gerçekleştirileceğini vurgulamıştır (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Çevre politikalarını sıraladığı bölümde parti, adeta insanoğlunu düşünmeye sevk eden ve kendini sorguya çeken itirafçı bir dil kullanmış ve maddeler halinde şu ifadelerle yer vermiştir;

- *“Ağaçları ilaçlamakta, toprağa gübre adı altında suni kimyasallar yükledik ve bu uygulama ile hem toprağı hem de yeraltı sularını kirlettiğimizin farkında olmadık.*
- *Bünyesinde kloro-floro karbon bulunan birçok sprey kullanıp atmosferi kirlettiğimizin ve dünyamız etrafındaki atmosferi incelttiğimizin, ozon delikleri oluşup cilt kanserleri artuncaya kadar farkına varamadık.*
- *Kükürtü bol linyitlerin şehirlerde kullanılmasıyla kükürtdioksit gazıyla, şehirlerimizi nefes alamaz, yaşanamaz hale getirdik.*
- *Kanalizasyonları ve fabrika atık sularını derelere göllere, denizlere boşaltarak bu alanlardaki bitki ve hayvanları yok ettiğimizin de farkında olmadık.*
- *Yurtdışından gemilerle getirilip sahillerimize bırakılan, radyoaktif atıklara ve zararlı kimyasallara mâni olamadık.*
- *Yeraltından aşırı derecede su çekip toprağın tuzlanmasına, çölleşmesine sebep olduk.*
- *Yol, inşaat, baraj yaptığımız her alanda çevreyi önemli ölçüde tahrip ettiğimizin farkında olmadık. Yerleşim alanları oluşturmak için şehirlerimizin akciğerleri olan güzelim ormanlarımızı yok ettik. Ağaçlar azalınca heyelanlar arttı, denizlere, göllere toprak taşınması arttı”* (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Bu eleştirel ifadelerden sonra parti çözüm önerilerini sıralamıştır. Yaşadığımız ortamları sürdürülebilir, yaşanabilir ve sağlıklı kılmak için gerekli her türlü tedbiri alınacağı sözünü verip, hava kirliliğinin en düşük seviyeye indirilmesi için gereken her türlü çalışma yapılacağını, orman yangınlarını önlemek için özel önlemler alınacağını ve caydırıcı kanunlar hazırlanacağını, sularımızın kirletilmemesi için gerekli eğitimler verilip uyarılar yapılacağını, sonuç alınmaz ise her türlü cezaların uygulanacağını, çevreyi koruma bilincinin yerleşmesi için ilgili Bakanlık, MEB, çevre kuruluşları, vakıfları ile ortak çalışmalar yürütüleceğini ve yaşadığımız ortamların bizlere torunlarımızın emaneti olduğunun bilinciyle, gerekli görülen kanunlar ve mevzuat değişiklikleri yapılarak çevremiz korunacağını deklare etmiştir (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Hayvan hakları başlığı incelendiğinde partinin bu konuda din ağırlıklı bir yaklaşım sergilediği rahatlıkla görülebilir. Ayrıca Yeniden Refah'ın bir Millî Görüş partisi olması hasebiyle partinin ideolojik anlamda fikir babası olan 54.Hükümet'in başbakanı merhum Necmettin Erbakan (2020, s. 19)'da hayvanlarla ilgili görüşünü açıklarken, hayvanların yaratılış gayesinin insanlara faydalı olmak olduğunu söylemiştir.

Partinin programına göz atıldığında, hayvanlara yapılan haksız muamelelere, işkencelere karşı verilen cezaların yeniden gözden geçirilerek, caydırıcı hale getirileceği ve en etkili şekilde uygulanacağı, av hayvanlarının çiftleşme ve yavrulama dönemlerinde yapılan avcılıklara ciddi para cezaları verilmesi için kanuni düzenlemeler yapılacağı, petshop'larda uygun olmayan şartlarda hayvan satışına izin verilmeyeceği, hayvan barınaklarının sürekli olarak ilgili belediyelerce kontrol altında tutulup hayvan ve insan sağlığını tehdit eden etkenler süratle ortadan kaldırılacağı ve nesli tükenmekte olan hayvanların korunması konusunda ilgili yasalar titizlikle uygulanacağı gibi politikaların olduğunu görmek mümkündür (Yeniden Refah Partisi Programı, 2018).

Partinin genel başkanı Fatih Erbakan ise, küresel güçlerin özellikle geniş getiren hayvanları küresel ısınmanın nedeni olarak göstererek itlaf edilmesi fikrini sert bir biçimde eleştirmiştir (Erbakan, 2021b). Buna ilaveten, sosyal medya platformundan yaptığı bir açıklamada ise mahlukata şefkatin İslam inancının bir gereği olduğunu vurgulayarak, hükümetin 1 Temmuz tarihine kadar meclise getirerek yasalaşması öngörülen “Hayvanları Koruma Kanunu’nun” hayırlı bir adım olduğunu beyan ederek desteklemiştir (Erbakan, 2021a). Yeşil politika başlıklarını programında bu denli detaylı olarak yer veren bir partinin, genel başkanı olan Fatih Erbakan’ın Paris İklim Antlaşması’na da karşı olması bir çelişki arz etmektedir (Şensoy Boztepe, 2021). Ayrıca Fatih Erbakan’ın sosyal medya hesaplarında çevre sorunlarına yönelik çok az paylaşım yaptığı görülmektedir.

4.2. Gelecek Partisi ve Ahmet Davutoğlu

Gelecek Partisi’nin programına bakıldığında Çevre ve Şehircilik ana başlığı altında vaatlerini üç alt başlıkla açıkladığı görülmektedir; “Doğal Çevre: Tüm Varlıkların Hayat Alanı, İklim ve Çevre: Ekolojik Sorumluluk, Şehircilik: Umranın Çağdaş Yorumu.”

“Doğal Çevre: Tüm Varlıkların Hayat Alanı” bölümünde Gelecek Partisi, “çevresel adalet” düşüncesine vurgu yaparak bu kavramın partinin sahip olduğu -sosyal ve ekonomik faydaların adil, tarafsız ve hakkaniyetli bir şekilde dağılmasını ve yeniden bölüşümünü hedefleyen- sosyal adalet vizyonunun önemli bir unsuru olduğunu ifade etmiştir. Parti bu prensibini şöyle açıklamıştır;

“Çevresel nimetlerin ve külfetlerin adil olmayan bir şekilde toplumun hiçbir kesiminin lehine veya aleyhine yapısal bir durum oluşturmaması temel önceliklerimizdendir” (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 39).

Ayrıca partiye göre, çevre kirliliğine ve doğanın tahribine yol açan nedenler ortadan kaldırılmalı fakat bu “hukuk devleti ve tüm canlıların doğal hakları” temelinde anlaşılıp uygulanmalıdır. Çevre sorunlarının yaşanabilir doğal ortamı tehdit etmesinin yanı sıra, sosyal adaleti de açık bir şekilde zedelediğine ve tehlikeye attığına inandığını beyan eden parti, ekonomik ve sosyal kalkınma ve sosyal adalet hedefleri ile doğal çeşitliliğin korunması ve yaşanabilir bir çevre hedefi arasında uyumsuzluğa müsaade etmeyeceğinin de altını çizmektedir. Son olarak yaşam kalitesinin artmasının ve gelecek nesiller için kaynakları korumanın yolunun “çevresel adaletin” sağlanmasından geçtiğini vurgulamıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 39).

Parti programında yer alan ikinci alt başlık “İklim ve Çevre: Ekolojik Sorumluluk.” Bu bölümde Gelecek Partisi, dünyanın ve Türkiye’nin tarihte hiç olmadığı kadar çevresel tehdit ve doğal çeşitliliğin yok olması baskısı altında olduğunu söylemekle beraber hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik ve endüstriyel faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıklarının baskıyı giderek artırmakta olduğunu da belirtmiştir. Aynı zamanda, BM tarafından hazırlanan raporlara da değinen parti, Türkiye’nin iklim değişikliğinin zararlı etkilerinden ve tehditlerinden büyük ölçüde olumsuz olarak etkilenecek ülkeler arasında olduğunu ifade ederken, bu etkiler arasında aşırı sıcaklık artışı, kuraklık, su kaynaklarının azalması, aşırı ve mevsim dışı yağışlar, orman yangınları ile olumsuz getirisi olan heyelanlar, denizlerin yükselmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi yaşamsal meselelerin yer aldığını vurgulamıştır. Buna ilaveten ormanlar ile nadir ve kıymetli tarım arazilerin turizm, büyük alt yapı projeleri ve konut alanlarına açılarak yok edilmekte olduğunu belirtmiş ve iktidarı bu konuda eleştirmiştir.

Gelecek Partisi, çevreyi koruma uygulamalarında çok ciddi sorunlar, ihmaller, yetersiz takip ve iyileştirmelerde aksaklıkların hala yürürlükte olduğundan şikâyet etmektedir. Parti

programında toprak, su ve havanın; tarımda kimyasallaşma, endüstriyel faaliyetler, kentlerin büyümesi ve alt yapı sistemlerinin yeterli olmaması nedeniyle her geçen gün kirlendiği, buna karşılık biyolojik çeşitliliği ve çevresel kaliteyi tehdit eden kirliliğe karşı getirilen kurallar ve cezaların, bu faaliyetlerden elde edilen kârlara göre çok cüzi kaldığı için önleyici olamadığı ayrıca denetim, izleme ve gözlem mekanizmalarının yetersizliği ve bunun büyük bir sorun olduğu yazmaktadır. Mamafih, programda “İklim değişikliği politikaları çevre politikalarının bir alt başlığı değil, bütüncül bir yaklaşımla çözülmesi gereken bir sorundur” ifadesini kullanan parti, çevre ve iklim meselesi bir bakanlık ya da sektör faaliyetine indirgenmeden doğa dostu bir büyüme stratejisi uygulanacağını, kapsamlı ve bütüncül bir planlama ve koordinasyon sağlanacağını vaat etmiştir. Son olarak Gelecek Partisi, çevreyi ve doğal kaynakları koruma ve geliştirme odaklı, “çevresel korumayı tüm politikaların merkezine alan”, çevre bilincini önceleyen, sahip olduğumuz ekolojik ve biyolojik çeşitliliği koruyup geliştirmeyi hedefleyen bir anlayış ve yaklaşımı benimseyeceği sözünü vermiştir (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 40–41).

Gelecek Partisi, şehirlerin ekolojik yapının ve dinamik teknolojik gelişmelerin dengeli şekilde bir arada olduğu bir yapıya sahip olmasını istediğini ifade etmiş, şehir planlama politikalarının en temelde “kentsel ve çevresel adalet” anlayışını benimseyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca şehircilik politikalarının oluşturulmasında temel ilkelere birinin ekolojik yaklaşım olacağı sözünü vermiştir. Bunlara ilaveten, şehir planlamasında yeşil ekonominin ana bileşenleri olan yenilenebilir enerji ve iklim değişikliğini içeren bir planlama anlayışı uygulanacağını, yağmur suyu hasadının yapılmasını sağlayacak sistemlerin kullanımının yaygınlaştırılacağını, su rejimi güçlü şehirler planlanacağını söylerken, mahalle düzeyinde yağmur suyu hasadı/kullanımı, mahalle ormanı, güneş/jeotermal/biyokütle enerji üretim sistemlerini içerecek planlamaların geliştirileceğini seçmenlere vaat etmiştir. Son olarak, enerji tasarrufundan sağlığa, çevrenin korunmasından iklim değişikliği ile mücadeleye, yerel ekonomik dinamiklerin harekete geçirilmesinden özgün üretime kadar birçok alanda somut çıktısı olan akıllı kentlerin bilge bir yaklaşımla ele alınması ve uygulamaya geçirilmesi gerektiğini beyan etmiştir (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 41–43).

Programında enerji politikalarına da yer veren Gelecek Partisi, “yeşil ve yenilenebilir enerji” türlerinin mevcut enerji kurallarını etkileyecek güçlü bir oyun değiştirici konumuna geldiğini beyan etmiştir. Buna ek olarak, düşük karbonlu ekonomiye geçmek için geleneksel mevcut enerji sistemlerini değiştirip geliştirmek zor ve maliyetli bir görünüm arz ettiğini ifade eden parti, bilimsel araştırmalar “bu maliyetlere katlanılmaması halinde, gelecekte doğal ekosistemin dengesinin korunabilmesine yönelik olarak daha fazla maliyetler ödeneceğini göstermektedir” diyerek ekolojik dengeyi korumak adına her türlü maliyetin göze alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu söylemler ışığında Gelecek Partisi enerji arz güvenliği konusundaki ana hedefini şu ifadelerle açıklamıştır;

“Enerji sektörünün dinamiklerinin bilincinde ve farkında olarak, iklim değişikliği ile mücadelenin küresel dayanışma ve farklılaştırılmış sorumluluklar ile çözülebileceğini değerlendirerek kaliteli, kesintisiz, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek bir enerji arz güvenliğini temin etmek Partimizin ana hedeflerindedir” (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 111).

Açıklamaların sonunda enerji konusundaki görüş ve vaatlerini dile getiren Gelecek Partisi, tüm sektörlerde tasarruf, düşük karbonlu büyüme stratejileri ve sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla uyumlu, karbon emisyonların azaltılmasına yönelik başta güneş ve rüzgâr enerji teknolojilerinin yaygınlaştırılması olmak üzere jeotermal, biokütle atıkları gibi enerji kaynaklarının verimli ve efektif şekilde kullanılması ve yaygınlaştırılması, uluslararası

ve Asya, Avrupa, Afrika kıtaları arası enerji petrol, doğalgaz, elektrik enterkoneksiyon projelerinin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesinde aktif rol alınması olarak vaatlerini sıralamıştır (Gelecek Partisi Programı, 2019, s. 109–111).

Gelecek Partisi Genel Başkanı Ahmet Davutoğlu'nun yazılı/görsel ve sosyal medyada yer alan ekolojik söylemlerine bakıldığında Türkiye'nin karşılaştığı çevresel felaketlere karşı duyarlı olduğu görülmektedir. Örneğin, Çevre Gününü kutladığı bir paylaşımda Marmara Denizinde yaşanan müsilaj sorununa da değinen Davutoğlu, doğayı koruyalım mesajı vermiştir (Davutoğlu, 2021c). Yine müsilaj sorununa değindiği bir paylaşım esnasında Kanal İstanbul projesi konusunda fikrini beyan eden Davutoğlu, hükümete ağır eleştirilerle yüklenmiştir (Davutoğlu, 2021b). Muğla İkizköy'de ağaçların kesilmesine tepki gösteren Gelecek Partisi lideri (Davutoğlu, 2021d), Rize İkizdere'de yöre halkının taş ocağı projesine direnmesi üzerine vuku bulan olayların incelenmesi için bölgeye gönderilen parti inceleme komisyonuna izin çıkmamasına sert tepki göstermiştir (Davutoğlu, 2021a). Bunlara ilaveten, TBMM'nin Paris İklim Anlaşmasını onaylamasının hayırlı bir karar olduğunu söyleyen Ahmet Davutoğlu (Davutoğlu, 2021e), Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Glasgow İklim Zirvesine katılmamasını eleştirmiştir (Davutoğlu, 2021f). Son olarak, Bartın'da yaşanan sel felaketinden sonra bölgeyi ziyaret eden Davutoğlu, iklim değişikliği sorununa karşı milli bir strateji gerektiğini ifade etmiştir (Cingirt, 2021).

4.3. Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) ve Ali Babacan

Deva Partisi öncelikle enerji politikaları üzerinde durmuştur. Fosil yakıtların hızlı tüketilmesinden bahsetmiş ve ortaya çıkan sera gazının iklim değişikliğine sebep olduğunu söylemiştir. Buna karşın başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca kömür kullanımını azaltmak için elektrik üretim tesislerinin hızla rehabilite etmeyi vaat etmiştir (Deva Partisi Programı, 2020, s. 61–62).

Diğer partilerle benzer şekilde artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme gibi kavramların üzerinde duran parti, bu gelişmelerin çevreye verdiği zarardan söz etmiş, iklim değişikliğinin en acil sorunlardan biri olduğunu beyan etmiş ve IPCC raporuna göre Türkiye'nin iklim değişikliğinden etkilenecek ülkeler arasında yer aldığını söylemiştir. Doğal kaynakların ekolojiye zarar vermeyecek şekilde kullanılmasını temel hedef koyan parti, “fosil yakıtlara dayalı kahverengi ekonomiden yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı yeşil bir ekonomiye geçişi” öngören bir çevre politikası hedeflediğini belirtmiştir. Okul öncesi dönemden başlamak suretiyle gelecek nesillerde çevre bilinci oluşturacağını deklare eden Deva Partisi, başta enerji olmak üzere, sanayi, tarım, ulaştırma gibi diğer politika alanlarını çevre ile daha uyumlu hale getireceğine söz vermiştir. Sanayide yenilenebilir ve temiz enerjiye önem veren parti, imar planları yaparken de hava kirliliğini azaltan tedbirler alacağını söylemiştir. İlaveten denizlerimizi kirleten nedenleri sıralamış ve ardından Türkiye'nin taraf olduğu Barselona ve Bükreş sözleşmelerinden doğan yükümlülüklerle dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda denizlerin kirlenmesine engel olacağını ifade etmiştir.

Tarımda ise az su tüketimine teşvik edileceğini belirten parti, ortak su arıtma tesisleri yaparak tarımda bu suları kullanmayı vaat etmiştir. Hayvan hakları konusuna da değinen Deva Partisi, bu konunun toplumsal olduğuna dikkat çekmiş ve hayatın her alanında hayvanlara kötü muameleye asla izin verilmeyeceğini beyan etmiştir. Ayrıca orman alanlarını genişleterek bu bölgelerin ranta kurban edilmeyeceğinin altını çizmiş ve çölleşme ile ilgili “ulusal eylem planı” hazırlanacağını söylemiştir.

İklim değişikliği ve küresel ısınma konularında Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşme ve anlaşmalara vurgu yapan Deva Partisi, ülke olarak daha aktif rol alınacağını belirtmiştir. Son olarak, çevreyi kirleten kurum, kuruluş ve şahıslara en ağır cezaların verileceğini söyleyen parti, çevreye ilişkin politikalar, planlar ve projeler belirlenirken; kamu kurumları, özel sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütlerini sürece dâhil ederek, farkındalık kampanyalarıyla halkın bilinçlendirileceğini vurgulamıştır (Deva Partisi Programı, 2020, s. 110–113).

Kentleşme politikalarında ekoloji, ağaçlandırma, akıllı çöp konteynerleri, endemik bitki parkları gibi vaatler veren parti, ekolojik dengeye ve doğal ekosisteme karşı tahribatın önüne geçileceğini bildirmiştir. Binalarda çevreye duyarlı malzemelerin kullanılmasının teşvik edileceğini vurgularken kaliteli su yönetim anlayışı ile su kaynaklarının korunacağını söylemiştir. Nihai olarak, çevre dostu elektrikli araçların kullanımını desteklemek amacıyla araç şarj istasyonlarının ülke genelinde yaygınlaştırmayı vaat eden Deva Partisi, yeşil yeni yaşam alanları yaratarak kentli vatandaşların yaşam kalitelerini iyileştireceğini belirtmiştir (Deva Partisi Programı, 2020, s. 113–117).

Deva Partisi Genel Başkanı Ali Babacan sosyal medyada etkin siyasetçilerden birisidir. Hal böyle olunca çevre konularında da paylaşımlarda bulunan Babacan, Türkiye'nin yaşadığı iklim değişikliği ve müsilaj problemine dair çözümlerini bir videoda sıralamış (Babacan, 2021a) ve çevremizin rant uğruna yok edildiğini söyleyerek çevre gününü kutlayan bir mesaj yayımlamıştır (Babacan, 2021b). İlaveten 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü vesilesiyle çağrıda bulunan Babacan, sulama yatırımlarına dikkat çekerek çölleşme ve kuraklığa izin verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Babacan, 2021c). Türkiye'nin yaşadığı doğal afetlere değinen Deva Partisi lideri, su sorununun kapıda beklediğini söyleyerek derhal sürdürülebilir bir iklim politikası uygulayacaklarını beyan etmiştir (Babacan, 2021d). Bir paylaşımında orman yangınları dolayısıyla üzüntüsünü belirtirken (Babacan, 2021e) bir diğer paylaşımında partisinin 56 maddelik tarım eylem planını açıklamış ve “DEVA Partisi'nin tarım politikasında insana, toprağa ve çevreye saygı var” demiştir (Babacan, 2021f). Ali Babacan Paris İklim Anlaşmasının TBMM tarafından onaylanmasını memnuniyet verici olarak ifade etmiştir (Babacan, 2021g). Son olarak, çevre meselesinde “nesiller arası adalet” kavramının önemini vurgulamış ve “yaşanabilir bir vatanı çocuklarımıza, torunlarımıza bırakmak en önemli işimiz” ifadesini kullanmıştır (Deva Partisi Isparta, 2021).

4.4. Memleket Partisi ve Muharrem İnce

Memleket Partisi, tarım politikaları başlığı altında sulama sistemlerine değinirken, damla sulama yönteminin kullanımını teşvik ederek su kullanımını azaltmayı vaat etmiştir. Ayrıca tarımsal üretimde güneş enerjisi, biyogaz gibi yenilenebilir enerjinin kullanımını teşvik edeceğini, biyogaz tesislerinin kurulması ve işletilmesinde yatırım desteği sağlayacaklarını belirtmiştir. Bunlara ek olarak, “İklim Değişikliği ve Kuraklık Eylem Planı”nı vakit kaybetmeden uygulamaya koyacağını ve başta kuraklığa dayanıklı tohum geliştirilmesi olmak üzere bu alandaki yenilikçi araştırmaları destekleyeceklerini beyan etmiştir. Tarım ve tarıma dayalı sanayide, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ve yaygınlaştırılmasını sağlayacağını ifade etmekle birlikte mevcut Biyogüvenlik Yasası ve Kurulu'nu çağın gerekleri, bilim ve teknolojideki gelişmeler ve ülke menfaatleri doğrultusunda yeniden düzenleyeceğini söylemiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 76–85).

Küresel iklim değişikliği nedeniyle beliren kuraklık tehdidine karşı yeşil alanları korumayı ve genişletmeyi, ekolojik sistemleri bozacak uygulamalardan kaçınmayı mavi-yeşil politikalarının gerekleri arasında sayan parti, orman sahalarının daralmasına izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısını artırıp, “Ulusal Orman Envanteri” çalışması yapacağını söyleyen Memleket Partisi, ağaçlandırma ve ağaç bakımı çalışmalarına önem vereceğini bildirmiştir. Gelecek kuşaklara doğa sevgisini aşılayacağını söylerken toplumda çevre bilinci oluşturmak amacıyla yazılı/görsel ve sosyal medyanın etkin bir şekilde kullanılacağını ifade etmiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 91–93).

Tüm ülkelerin, iklim değişikliği ve bununla birlikte gelişen küresel ısınma tehdidine çözüm üretme çabasında olduğunu dile getiren parti, Türkiye’de ise hızlı ve dengesiz nüfus artışı, göç hareketleri, plansız sanayileşme, plansız kentleşme, doğal kaynaklar ve çevreye ilişkin yanlış ve rant amaçlı uygulamaların, ekolojik dengeyi tehdit eder noktaya geldiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede yanlış uygulamalara bir an önce dur denilmesi ve küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlara hazırlıklı olunması konularının çevre politikalarının merkezinde yer aldığını beyan etmiştir. Türkiye’nin bu alanlarda yapılacak uluslararası çalışmalara öncülük yapması gerektiğini söylemiş ve Mavi Yeşil-Temiz ekonomi ve çevre dostu teknoloji üretimine geçişi destekleyeceğinin altını çizmiştir. Su kaynaklarımızın, nehirlerimizin ve denizlerimizin kirlenmemesi için her türlü önlemi alacağına söz veren parti, çevre politikalarında AB’nin temel ilkeleri olan, “Kirlenen öder”, “Bütünleyicilik”, “Yüksek seviyede koruma”, “Kaynakta önleme”, “Önleyicilik” ve “İhtiyat”ı benimseyeceğini belirtmiştir. Artık bir güvenlik sorunu olan su konusunda devletçi ve milli su politikası oluşturacağını ve yasalarla güvence altına alacağını dile getirmiş ve bu doğrultuda Yeniden Refah’a benzer şekilde “Su Kanunu” hazırlamaktan söz etmiştir. Ayrıca akıllı su teknolojilerinden faydalanılacağını, kullanılan suyu yeniden kazanılacağını, “deniz suyundan tuz arındırma işleminden” yararlanılacağını ifade etmiştir. Atık politikalarına da programında yer veren Memleket Partisi, plastik kirliliği ile mücadele, yeni bir “Küresel Plastik Sözleşmesi” oluşumu, sahil ve denizlerdeki atıkları toplama amacıyla “Sıfır Atık Mavi Deniz Projesi”, katı atıklardan ve çöpten yenilenebilir enerji sağlamak için gerekli depolama, bertaraf ve üretim tesisleri vaat etmiştir. Hayvan haklarına da değinen parti, çağdaş ekoloji felsefesinde her canlının yaşam hakkının olduğunu vurgulayarak, hayvanların yaşam haklarını “Anayasal güvence” altına alacağını söylemiştir. Bu konudaki çalışmaları uluslararası bildirgeler ışığında yapacağını söylemiş ve hayvanlara yönelik gerçekleşen öldürme, zalimce davranış, işkence, cinsel şiddet, hayvan dövüştürme, bir hayvan neslini yok etme fiillerine yönelik cezai yaptırımlar düzenleyeceğini dile getirmiştir. Son olarak kentleşme politikalarını da sıralayan parti; çevreci, ekolojik yaklaşımları benimseyen yerel yönetimler ve akıllı belediyeçilik uygulamaları ile donatılmış teknolojik ve çağdaş kentler, çevresel değerlerini zedeleyen, rant amacı güden her türlü imar planı değişikliği ve emsal artışı uygulamasına son vermek ve “Ulusal Akıllı Kentler Programı” gibi vaatler vermiştir (Memleket Partisi Programı, 2021, s. 94–107).

Memleket Partisi Genel Başkanı Muharrem İnce yapmış olduğu bazı açıklamalar ile kendisinin ve partisinin ekolojik konulara bakışı hakkında fikir vermektedir. 2019 senesinde Kaz Dağlarında ağaçların kesilmesini eleştirmiş (İnce, 2019b), 2020 yılında ise Giresun’da yaşanan sel felaketi sonrası açıklamasında, bu doğal afetin doğaya kafa tutmanın ve dere yataklarını imara açmanın bir sonucu olduğunu (İnce, 2020) ve doğru çevre politikaları ile bu afetlerin önlenebileceğini söylemiştir (İnce, 2021b). Ayrıca mevcut iktidarın çevre ve ormanları talan ettiğini ifade etmiştir (İnce, 2019a). Dünya Çevre Günü vesilesiyle yayımladığı bir paylaşımında Türkiye’nin yaşadığı bazı ekolojik sorunlara değinmiş (İnce,

2021a) ve buna ilaveten hayvanları koruma gününde de paylaşımda bulunarak (İnce, 2021d) böyle özel günlere önem verdiğini göstermiştir. Türkiye’de 2021’in yaz aylarına damgasını vuran orman yangınlarına yönelik yaptığı açıklamada devletin yangın söndürme uçağının olmamasından şikâyet eden Muharrem İnce, hükümeti sert bir dille eleştirmiştir (İnce, 2021c). Son olarak katıldığı bir televizyon programında gençlere seslenen Memleket Partisi lideri, “Gençler, yurtdışı hayallerinizden vazgeçin, hiçbir yere gitmek yok. Bu memleketin denizlerini, ovalarını birlikte koruyacağız, sokaklarını birlikte temizleyeceğiz ve biz mavi-yeşil politikalar uygulayacağız” ifadelerini kullanmış (Memleket Partisi, 2021) ve parti olarak bu konudaki kararlılıklarını dile getirmiştir.

5. SONUÇ

İnsan-doğa ilişkisi temelinde felsefi bir tartışma olarak başlayan ekoloji kavramı, hiç şüphesiz günümüzde ortaya çıktığı 1970’li yıllarda olduğundan daha popüler hale gelmiştir. Bunun en büyük nedenleri günümüz dünyasında her geçen gün etkisini daha fazla hissettiğimiz küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. İnsanoğlunun tarih boyunca doğa üzerinde yapmış olduğu tahribat, Sanayi Devrimi’nden günümüze kadar korkunç boyutlara ulaşmış dünyanın dengesini bozmaya başlayınca, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere bazı uluslararası örgütler bu konunun üzerinde durmakta ve ülkelere tedbir alınması konusunda uyarılarda bulunmaktadırlar.

Uluslararası raporlara göre, önümüzdeki yıllarda ekolojik sorunların en fazla etkileyeceği ülkelerden biri de Türkiye’dir. Hal böyle olunca son yıllarda ekoloji konusu Türkiye’de gündemden düşmemekte, devlet yazılı/görsel/sosyal medyalar ve sanatçılar aracılığıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmaktadır. Bunlara ilaveten, siyasi partiler programlarında ve söylemlerinde ekolojik sorunlara yer vererek çözüm önerileri sunmaktadırlar. Türk siyasi tarihi boyunca hiçbir yeşil partinin başarılı olamamasında, hemen hemen diğer tüm partilerin programlarında yeşil politikalara yer vermesinin etkisi olabilir.

Bu çalışmada incelemiş olduğumuz, Türk siyasetinin yeni partilerinden Yeniden Refah, Gelecek, Deva ve Memleket partileri de ekolojik/çevresel politikalara ayrı bir başlık ayırarak konuya ehemmiyet verdiklerini açıkça göstermişler ve birçok çözüm önerisinde bulunmuşlardır. Dört partinin de üzerinde hem fikir oldukları konu küresel ısınma ve iklim değişikliğinin artık göz ardı edilecek bir tarafının kalmadığıdır. Türkiye’nin gelecekte su kıtlığı yaşayacak ülkelerden biri olabileceğini söylemişler ve farklı çözümler sunmuşlardır. Orman ve ağaçlandırma politikalarında da benzerlik gösteren partiler, ormanlık alanların sayısını artıracaklarını ifade etmişler ve bu bölgelerin ranta kurban edildiğini söyleyerek iktidara eleştirilerde bulunmuşlardır. Lakin eğer bu partilerden herhangi birinin gelecekte Türkiye’de iktidar olması durumunda bu politikaları ne kadar uygulayacakları da merak konusudur.

Yeniden Refah ve Memleket partileri biyogaz kullanımının artırılması ve Su Kanunu çıkartılması vaadinde bulunmuşlardır. Deva ve Gelecek partileri ise diğer partilerle kıyaslandığında ekoloji ve çevre konusundaki uluslararası anlaşmalara daha fazla önem vermektedirler. Ayrıca Deva Partisi, ekolojik düşünceye sahip nesiller yetiştirme amacıyla eğitim programına doğa ve çevre konularını da eklemeyi vaat etmiştir. Gelecek Partisi ise adalet kavramına vurgu yapmış ve doğayı hukuksal olarak da koruma altına almak gerektiğinin altını çizmiştir. Memleket Partisi ise “Mavi-Yeşil temiz ekonomi” vurgusuyla ön plana çıkmaktadır. Parti liderleri arasında ise ekolojik konular hakkında en az söylemde bulunan ise Fatih Erbakan’dır. Ayrıca Erbakan, bu konudaki uluslararası anlaşmalara karşı bir tutum sergilemekte ve uluslararası örgütlerin ekolojik politika önerilerini sert bir dille

eleştirmektedir. Diğer partilerin ise bu konuda Erbakan'ın aksine olumlu bir tavır sergilediğini söylemek mümkündür. Ekolojik ve çevresel konularda en çok söylemde bulunan ve paylaşım yapan lider ise Ali Babacan'dır. Fakat Ahmet Davutoğlu ve Muharrem İnce'de bu konuda hatırı sayılır bir şekilde söylem geliştirmişlerdir.

Özetle, dört parti ve partilerin genel başkanları çevre sorunları hakkında beyanlarda bulunmuşlar ve kendi önerilerini sunmuşlardır. Yine de bu önerilerin ekolojik anlayışla birebir örtüştüğünü söylemek de iddialı bir ifade olur. Bu sebeple Türkiye siyasetinin tam anlamıyla yeşil politikaları temel alan bir partiye ihtiyacı olduğu da bir gerçektir. Ancak böyle bir parti olmasa dahi, gelecekte ekolojik sorunlarla yüz yüze kalabileceği raporlarla sabit olan Türkiye'nin kaybedecek zamanı yoktur. Bu sebeple iktidar muhalefet demeden bir araya gelinmeli ve yapıcı/çözüm odaklı ortak politikalar geliştirerek çözümler aranmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arısoy, C. (2016). Ekolojik Siyaset: Almanya Yeşiller Partisi. *Europolitika*, (1), 88–91. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/700812> adresinden erişildi.
- Aristoteles. (1975). *Politika*. (M. TUNCAY, çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydınlı, H. İ. ve Çiftçi, S. (2012). İnsan-Çevre İlişkisi ve Türkiye'de 1980 Sonrası Sağ Siyasetin Çevreye İlişkin Yaklaşımı. *Ekev Akademi Dergisi*, (51), 15–30. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877875.pdf> adresinden erişildi.
- Babacan, A. (2021a, 1 Haziran). Gündeme ilişkin açıklamalarda bulunuyorum [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/i/broadcasts/1yoKMAaYpqqKQ>
- Babacan, A. (2021b, 5 Haziran). Rant uğruna sahip olduğumuz doğal güzelliklerin katledilmediği yarınlar temenni ediyorum. Doğaya, çevreye saygılı ve işinin ehli DEVA kadroları ile tüm güzelliklerimizi koruyarak yeni nesillere aktaracağız. #DünyaÇevreGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1401069927654625281>
- Babacan, A. (2021c, 17 Haziran). 17 Haziran Dünya Çölleşme ve Kuraklıkla Mücadele Günü vesilesiyle tekrar çağrıda bulunuyorum; ülkemizdeki sulama yatırımları acilen tamamlanmalı. Ülkemiz kuraklık ile fakirleşmeye mahkûm değil [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1405460425177800707>
- Babacan, A. (2021d, 12 Ağustos). Yangın ve sel gibi afetler bizi yasa boğdu. Su sorunu kapıda bekliyor. Ülkemizi yönetenler ise bunları dert etmiyor. Zamanında BM 2030 hedeflerinin ön hazırlığını yapan 20 kişilik bir heyetin üyesi olarak söylüyorum: Derhal sürdürülebilir bir iklim politikası uygulayacağız [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1425898099759894532>
- Babacan, A. (2021e, 23 Ağustos). Maalesef ülkemizin doğal kaynakları yine küle dönüyor. Antalya, Marmaris, Bodrum, Şemdinli ve Adalardan sonra şimdi de Kazdağları Güre Pınarbaşı mevkiinde ormanlarımız yanıyor. Yangının en kısa sürede söndürülmesini temenni ediyorum. #KazDağlarıYanıyor [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1429756905027682304>
- Babacan, A. (2021f, 28 Eylül). Türkiye'de ilk kez bir parti, seçimlerden çok önce, iktidarının ilk 90 ve 360 gününde neler yapacağını detayları ile açıklıyor. DEVA Partisi'nin tarım politikasında insana, toprağa ve çevreye saygıyı var. #TarımınDEVAsı [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1442883581177630730>

- Babacan, A. (2021g, 7 Ekim). Paris Anlaşması'nın onaylanması iklim krizi ile mücadelede memnuniyet verici bir adım. TBMM'de oylarıyla destek veren herkesi tebrik ediyorum. Ancak önemli olan Paris Anlaşması'nı uygulamak ve iklim kriziyle etkin mücadele için gerekenleri yapmaktır. Sürecin takipçisi olacağız [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/alibabacan/status/1445992287352274944>
- Baykan, B. G. (2013). Eğitim, Sivil Toplum ve Siyaset Üçgeninde Gençlik ve Çevre. *Alternatif Politika*, 5(2), 174-195.
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci Anlayışın Siyasallaşması: Yeşil Siyaset ve Türkiye. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1), 56-69. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/495506> adresinden erişildi.
- Cingirt, N. (2021, 16 Ağustos). Davutoğlu: İklim değişikliğine karşı milli strateji gerek. *marmarayerelhaber.com*. 10 Kasım 2021 tarihinde <https://www.marmarayerelhaber.com/gelecek-partisi-gundem-haberleri/11412-davutoglu-iklim-degisikligine-karsi-milli-strateji-gerek> adresinden erişildi.
- Dann, C. R. (1999). *From Earth's Last Islands: The Global Origins of Green Politics*. (Doctoral dissertation, Lincoln University).
- Davutoğlu, A. (2021a, 7 Mayıs). Rize İkizdere'de doğa ve çevre katliamı yapmaya izin var! Yaşananları yerinde görüp inceleme yapmak isteyen parti yöneticilerimize izin yok! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1390745243205595137
- Davutoğlu, A. (2021b, 1 Haziran). Marmara Denizi alarm veriyor, #müsilaj denilen deniz salyası her yere yayılıyor, canlılar ölüyor! Ne tedbiri aldınız, ne yapıyorsunuz? Marmara Denizi'ni kurtarmak yerine inat uğruna siz hala Kanal İstanbul sayıklıyorsunuz? Bu nasıl bir akıl, bu nasıl bir vicdandır? [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1399666624270110721
- Davutoğlu, A. (2021c, 5 Haziran). Doğaya, bize emanet olduğunu unutmuyarak büyük bir sorumlulukla sahip çıkmalıyız. Bugün Marmara Denizi'nde yaşanan deniz salyası sorunu hepimize çok büyük bir uyarı. #DünyaÇevreGünü'nü kutlarken, Gelecek için çok geç olmadan harekete geçelim. Doğayı koruyalım! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1401191168042586115
- Davutoğlu, A. (2021d, 19 Temmuz). Yeter artık! Yeter! Nedir bu doğaya düşmanlığımız? İkizköy'de köylüler feryat ediyor "Nefes alamıyoruz" diye Akbelen Ormanı'nda ağaçları rant uğruna kesiyorsunuz! Sandık Gelecek, Siz Gideceksiniz! Ve doğa nefes alacak, insanlar nefes alacak! [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1417180151444656129
- Davutoğlu, A. (2021e, 7 Ekim). TBMM'nin Paris Anlaşması'nı onaylaması iklim değişikliğiyle mücadelede çok önemli bir adımdır. Karbon salınımını azaltarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeli; doğal kaynaklarımızı koruyarak, iklim kriziyle kararlılıkla mücadele etmeliyiz. Gelecek için el ele verelim [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1446087309087105024
- Davutoğlu, A. (2021f, 2 Kasım). Sn. Erdoğan, Roma'da Biden ile görüşükten sonra Glasgow'daki İklim Zirvesi'ne katılmamaya karar verdi. İklim Zirvesi'ne katılımın tek amacı Biden ile görüşmekmiş! Bu görüşme, insanlığın geleceğini etkileyecek

- toplantıdan daha mı önemli? Bu zihniyetten çevrecilik beklenir mi? [Tweet]. Erişim adresi: https://twitter.com/Ahmet_Davutoglu/status/1455492436113903616
- Deutsche Welle. (2016). Austria's Green-backed Van der Bellen wins presidential election. 24 Ekim 2021 tarihinde <https://www.dw.com/en/austrias-green-backed-van-der-bellen-wins-presidential-election/a-36635159> adresinden erişildi.
- Deutsche Welle Türkçe. (2021, 27 Eylül). Almanya seçimlerinde geçici resmi sonuçlar açıklandı. 24 Ekim 2021 tarihinde <https://p.dw.com/p/40uIN> adresinden erişildi.
- Deva Partisi Isparta. (2021, 15 Haziran). “Büyüme ve çevre meselelerinde nesiller arası adalet çok önemli. Çünkü yaşanabilir bir vatani çocuklarımıza, torunlarımıza bırakmak en önemli işimiz.“. [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/Ispartadeva32/status/1404690719131025408>
- Deva Partisi Programı. (2020). Erişim adresi: <https://devapartisi.org/temel-metinler/parti-programi>
- Duru, B. (2002). Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi. *Mülkiye Dergisi*, 26(236), 179–199. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/461> adresinden erişildi.
- Duru, B. (2013). Türkiye’de Yeşiller Hareketinin “Sürdürülebilirliği.” *Perspectives*, (3). 4-7.
- Erbakan, F. (2021a, 9 Haziran). Hayvanları Koruma Kanunu’nun Meclis’e getirilip, 1 Temmuz’a kadar yasalaşmasının planlanması çok hayırlı bir adımdır. Mahlukata şefkat inancımızın gereğidir [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/ErbakanFatih/status/1402694083445936133?s=20>
- Erbakan, F. (2021b, 22 Ekim). Sizler gerçekleri insanlıktan saklamaya devam ettikçe bizler hakkı haykırmaya devam edeceğiz! [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/ErbakanFatih/status/1451633707492777984?s=20>
- Erbakan, N. (2020). *Adil Ekonomik Düzen*. (Ü. Türk, Ed.). Ankara: MG V Yayınları.
- Ergönül, E. ve Sadioğlu, U. (2020). Siyasi Partilerin Gözünden Çevre Politikaları: Öncelikler, Öneriler ve Çözümler. *Sanayileşme ve Göç Kısacasında Kent ve Çevre Yönetimi Üzerine Yazılar II*, 28–51.
- European Parliament Election Results. (2019). 24 Ekim 2021 tarihinde <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/en/tools/comparative-tool/> adresinden erişildi.
- Gelecek Partisi Programı. (2019). Erişim adresi: <https://gelecekkpartisi.org.tr/partimiz/program>
- İnce, M. (2019a, 11 Ocak). 16 yıllık kontrolsüz betonlaşmanın, göğü delen gökdelenlerin, çevre ve orman talanının özeti ve özeleştirisi... Sadece Okluk Koyundaki yazlık yavru saraya baktığımızda ormanı betona çevirme gayreti içinde olanları görürsünüz. İbretlik! [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1083813849936130049>
- İnce, M. (2019b, 1 Ağustos). Akciğerlerimiz, eşsiz florasıyla insanlığın ortak mirası Kaz Dağlarında binlerce ağaç katledildi. Doğanın taşıdığı zenginliği onu koruyarak kazanabilir, ortak zenginliğimiz haline getirebiliriz. Doğayı yok ederek elde edilen zenginliğin bedelini ağır öderiz. #KazDağlarıHepimizin [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1156866862313029632>

- İnce, M. (2020, 23 Ağustos). Doğa'ya kafa tutmanın, dere yataklarını imara açmanın, çarpık, plansız yapılaşmanın acı sonuçlarını yaşıyoruz [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1297448744405946369>
- İnce, M. (2021a, 5 Haziran). Marmara Denizi yaşam mücadelesi veriyor. İkizdere taş ocağına direniyor! Hava kirliliği can alıyor. Memleketimizin denizleri, dağları, ağaçları, kuşları, dereleri geleceğini geri istiyor. Geleceğimizi geri alacağız. #DünyaÇevreGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1401106815971115010>
- İnce, M. (2021b, 27 Temmuz). Rize ve Çayeli'ne dedemin memleketine sel nedeniyle geçmiş olsun ziyaretine geldim. Doğru çevre politikalarıyla doğal afetlere karşı direnç geliştirmek mümkün. Yeter ki doğa ile inatlaşmayalım akıl ve bilimi rehber edinelim [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1419964343723167747>
- İnce, M. (2021c, 4 Ağustos). Yerli ve milli Erdoğan! Yeşil vatanın korunmasını yerli ve milli kurumumuz Türk Hava Kurumu'na değil Ruslara bıraktığını anlatırken hiç mi hicap duymuyorsun? Pert diyorsun uçaklara. Neden pert! 19 yıldır iktidarsanız! Neden pert? [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1423010830975741956>
- İnce, M. (2021d, 4 Ekim). Vicdanlarda büyüyen sevgiyle can dostlarımızı koruyalım! #4EkimHayvanlarıKorumaGünü [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/vekilince/status/1445028302067052545>
- Les Verts Suisses. (2021). *Histoire des Verts en Suisse*. Berne. www.verts.ch adresinden erişildi.
- Memleket Partisi. (2021, 14 Ekim). Geç vakte kadar tuttuk sizi. İyi ki varsınız. Çok teşekkür ederiz [Tweet]. Erişim adresi: <https://twitter.com/MemleketimParti/status/1448402644779814915>
- Memleket Partisi Programı. (2021). Erişim adresi: <https://www.memleketpartisi.org.tr/parti/parti-programi>
- Özlüer, F., Turhan, E. ve Erensü, S. (2016). Türkiye'de Ekoloji Mücadelesi: Sınıfsal ve Tarihsel Arayüzler Arasında Nereden Nereye? F. Özlüer, E. Turhan, S. Erensü ve A. C. Gündoğan (Ed.), *İsyanın ve Umudun Dip Dalgası: Günümüz Türkiye'sinden Politik Ekoloji Tartışmaları* içinde (ss. 15–42).
- Richardson, D. ve Rootes, C. (1995). *The Green Challenge: The Development of Green Parties in Europe*. Routledge.
- Sipahi, E. B. ve Dinçer, S. (2019). Yeşil İdeolojiler Bağlamında Yeşil Siyasetin Türkiye'deki Siyasi Partilere Yansımaları. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 1(1). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/885605> adresinden erişildi.
- Şahin, Ü. (2012). Yeşil Düşünce. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* içinde (ss. 11–61). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Şensoy Boztepe, A. (2021, 21 Ekim). Fatih Erbakan, Paris İklim Anlaşması'nı değerlendirdi. *haberler.com*. 6 Kasım 2021 tarihinde <https://www.haberler.com/haberler-son-dakika-gundem-fatih-erbakan-paris-iklim-anlasmasi-ni-14477065-haberi/> adresinden erişildi.
- Şimşek, M. C. (1993). Türkiye'de Yeşiller Partisi. *Marmara İletişim Dergisi*, 2(2), 5–40. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2675> adresinden erişildi.
- T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. (2021). Siyasi Parti Genel Bilgileri. 25 Ekim 2021 tarihinde <https://www.yargitaycb.gov.tr/icerik/1189> adresinden erişildi.

- Üste, R. (2015). Doğanın Siyaset Paradigması: Yeşil Siyaset. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 38–54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/438033> adresinden erişildi.
- Yeniden Refah Partisi Programı. (2018). Erişim adresi: <https://yenidenrefahpartisi.org.tr/page/parti-programi/14>
- Yeşil Sol Parti. (2021). 25 Ekim 2021 tarihinde <https://yesilso parti.org/es-sozculer/> adresinden erişildi.
- Yeşil Gazete. (2021, 21 Eylül). Kuruluş başvurusu bir yıldır bekletilen Yeşiller Partisi: Zamanı gelmiş bir fikirden daha güçlüsü yoktur. 27 Ekim 2021 tarihinde <https://yesilgazete.org/kurulus-basvurusu-bir-yildir-bekletilen-yesiller-partisi-zamani-gelmis-bir-fikir-den-daha-guclusu-yoktur> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi. (2020, 21 Eylül). Yeşiller Partisi kuruldu! 27 Ekim 2021 tarihinde <https://yesiller.org.tr/2020/09/21/yesiller-partisi-kuruldu/> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi Program ve Tüzüğü. (1989). <http://hdl.handle.net/11543/639> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisi Programı. (2020). <https://yesiller.org.tr/yesiller-partisi-program/> adresinden erişildi.
- Yeşiller Partisinin kapatılması hakkında AYM Kararı (1994, 10 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 21901). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21901.pdf>
- Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Merkez Yürütme Kurulu. (2015, 10 Şubat). Barışa ve Umuda Şans Ver! 25 Ekim 2021 tarihinde <https://web.archive.org/web/20150715121426/http://www.yesillervesolgecek.org/diy-oruz-ki/basin-aciklamalari/2015-02-10#.VaZOqFXP3IU> adresinden erişildi.

MEASUREMENT OF FIRM PERFORMANCE USING ACCOUNTING BASED RATIOS WITH ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS AND DECISION TREE METHODS: A STUDY IN BORSA İSTANBUL

Geliş Tarihi: 18.05.2022

Doç. Dr. Mustafa KILLI¹

Kabul Tarihi: 23.06.2023

Öğr. Gör. Dr. Yusuf IŞIK²

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Abstract

Sustainability, which is one of the most basic purpose of companies, can be achieved with high company performance. Many financial and non-financial performance measurement tools can be used to measure firm performance. Performance evaluation is an important management accounting tool as a process that allows future decisions to be based on solid foundations. Ratio analysis is one of the financial measurement tools used to measure firm performance. These ratios, which are sometimes a leading indicator, may indicate that companies should take various measures. This study aimed to determine the relationship between accounting-based ratios and firm performance using artificial neural networks and decision tree methods, which are data mining techniques. For this purpose, analyzes were carried out on the ratios obtained by using the 2021 financial statements of the companies in the Borsa Istanbul (BIST) holdings and investment companies sector. As a result, when both data mining methods were compared, it was seen that the analysis prediction values made with artificial neural networks were more consistent than the decision tree model.

Keywords: Management Accounting, Financial Performance Measurement, Artificial Neural Networks, Decision Tree.

JEL Codes: M40, G17, C45, C53.

YAPAY SİNİR AĞLARI VE KARAR AĞACI YÖNTEMLERİ İLE MUHASEBEYE DAYALI ORANLAR KULLANILARAK FİRMA PERFORMANSININ ÖLÇÜLMESİ: BORSA İSTANBUL'DA BİR UYGULAMA

Özet

Firmaların en temel amaçlarından biri olan sürdürülebilirlik, yüksek şirket performansı ile sağlanabilir. Firma performansını ölçmek için birçok finansal ve finansal olmayan performans ölçüm aracı kullanılabilir. Performans ölçümü, geleceğe yönelik kararların sağlam temellere dayanmasını sağlayan bir süreç olarak önemli bir yönetim muhasebesi aracıdır. Oran analizi, firma performansını ölçmek için kullanılan finansal ölçüm araçlarından biridir. Kimi zaman öncü gösterge niteliğinde olan bu oranlar, şirketlerin çeşitli önlemler alması gerektiğinin göstergesi olabilir. Bu çalışmada, veri madenciliği tekniklerinden yapay sinir ağları ve karar ağacı yöntemleri kullanılarak muhasebe tabanlı oranlar ile firma performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Borsa İstanbul (BİST) holding ve yatırım şirketleri sektöründe yer alan şirketlerin 2021 yılı mali tabloları kullanılarak elde edilen oranlar üzerinde analizler yapılmıştır. Sonuç olarak her iki veri madenciliği yöntemi karşılaştırıldığında yapay sinir ağları ile yapılan analiz tahmin değerlerinin karar ağacı modeline göre daha tutarlı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yönetim Muhasebesi, Finansal Performans Ölçümü, Yapay Sinir Ağları, Karar Ağacı.

JEL Kodları: M40, G17, C45, C53.

¹ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, mkilli@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9283-9852

² Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, isik.yusuf@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5842-4365 (Sorumlu Yazar)

1. INTRODUCTION

Decision making is the most important element in the performing of all management functions. Managerial accounting is all the accounting studies carried out by targeting business managers, starting from collecting the necessary numerical information for the business managers to make sound decisions, to the preparation of reports appropriate to their needs (Büyükmirza, 2010, p. 29). In the decision-making process, which is one of the most important parameters of management accounting, the information produced by the accounting information system should be analyzed correctly (Mirzaey, Jamshidi, & Hojatpour, 2017, p. 3523).

Although the most basic purpose of businesses is seen as profit maximization, this purpose has evolved into value maximization (Ece, 2018, p. 301). For this purpose, a large number of financing, operating and investment activities are carried out. All the activities carried out affect the business performance positively or negatively in proportion to their success. Therefore, financial performance is in the position of an indicator of all the activities carried out by the enterprises as a whole. In other words, financial performance can be defined as how effectively a business uses its resources and its financial position (Karaođlan and Şahin, 2017, p. 63). For this reason, accurate measurement of financial performance is important both in revealing the current situation and in the decision making by the enterprises about the future.

Performance evaluation is an important management accounting tool as a process that allows to monitor the extent to which the predetermined targets have been achieved, to identify the weak points in a timely manner and to base the decisions to be taken for the future on solid foundations (Durgut, 2017, p. 247). In this context, Weygandt, Kimmel and Kieso (2010) considered financial performance measurement necessary for going concern, while Büyükarıkan and Büyükarıkan (2014) stated that accurate measurement of financial performance is a red line in the predictions to be made about the future of businesses. Martin, Gayathri, Saranya, Gayathri, and Venkatesan (2011) stated in their study that measuring financial performance is important in predicting possible bankruptcy and avoiding high bankruptcy costs. With a successful foresight, high bankruptcy costs will be eliminated in terms of business, and business owners, managers, third parties in commercial relations with the business, investors, creditors and financial markets in general will be protected from the environment of concern that bankruptcy will bring.

Ratio analysis is one of the simplest and most widely used methods to measure firm performance. However, in recent years, in line with the developments in information and communication technologies, it is seen that data mining applications are used to measure company performance both in the academic and in the business world (Seyrek and Ata, 2010, p. 71). Artificial neural networks (ANN) and decision trees are among the most commonly used data mining methods. ANN, a data processing technique inspired by the way the human brain works (Wu & Feng, 2018, p. 1645), is a mathematical model that imitates the biological nervous system (Singh & Chauhan, 2010, p. 37). The most important feature of ANN is that it can perform to learning with the data in a data group and learn the connections between the data (Bardi, 2020, p. 191). In addition to learning, ANN also has the ability to analyze information and establish relationships between information (Uğur & Kınacı, 2006, p. 345; Yürük and Ekşi, 2019, p. 399). A decision tree is a structure used to divide a data set containing many records into smaller clusters by applying a set of decision rules (Albayrak and Yılmaz, 2009, p. 33). Decision trees are becoming increasingly popular for data mining because they are easy to understand and interpret, require little data preparation, process numerical and categorical data, and perform very well with a large data set in a short time (Delen, Kuzey & Uyar, 2013, p.

3976). Today, information based on artificial intelligence with abilities such as learning, estimation, classification and association can be considered as a tool to support management accounting.

In the context of financial performance, for going concern, it is necessary that the factors such as the efficiency of financing, operating and investment activities in general and specifically the ability to pay debts, the ability to obtain cash, the ability to collect receivables, the efficiency of sales, and keeping the sales costs at an optimum level should be at a high level is required. These specifically determined elements can be determined with the help of the ratios to be calculated by using the financial statements of the enterprise. In this study, it is aimed to compare the estimation levels of both methods by analyzing the financial performances by the ANN and decision tree methods by using the accounting-based ratios obtained from the financial statements of the companies listed in the Borsa Istanbul (BIST) Holdings and Investment Companies sector.

2. LITERATURE REVIEW

Data mining methods are used in many fields such as finance, accounting, auditing, banking, education, health and geography. In this context, ANN and decision tree models, which constitute the analysis dimension of the study, were used by Tung, Huang, Chen & Shih (2005), in order to determine job attitudes; İbrahim and Rusli (2007), in order to predict the academic performance of students; Hidayati, Kanamori, Feng, and Ohwada (2016), in order to determine the corporate values of companies according to their company performance; Mishra and Dash (2014), in order to detect credit card fraud; Omar, Johari & Shmit (2017) used it for fraudulent financial reporting estimation and Hateffard, Dolati, Heidari, and Zolfaghari (2019) for mapping soil properties. In this section, some several studies on the use of ANN and decision tree methods together and independently in various financial analysis are given.

Bellovary, Giacomino, and Akers (2007) reported that for the first time in the 1930s, using the decision tree method, financial success/failure was determined by calculating 24 ratios over 29 firm data. Fitzpatrick (1932) carried out a pioneering study for the detection of financial success/failure with the ANN technique using 19 companies and 13 financial ratios. He determined that there were considerable deviations between the financial ratios of the firms that were identified as unsuccessful. Following these studies, which will be considered pioneers in the field, many studies have been carried out using different examples.

Olson & Mossman (2003), in their study compares neural network forecasts of one-year-ahead Canadian stock returns with the forecasts obtained using ordinary least squares (OLS) and logistic regression (logit) techniques. The results indicate that back propagation neural networks, which consider non-linear relationships between input and output variables, outperform the best regression alternatives for both point estimation and in classifying firms expected to have either high or low returns.

Lam (2004) investigated the integrating ability of fundamental and technical analysis methods into analysis for financial performance prediction by using ANN back propagation learning algorithm. In this context, financial statement instruments and macroeconomic variables related to the data of 364 S&P companies for the years 1985-1995 were used together. With the study, positive conclusions were reached on the ability of ANN to select companies with high returns.

Kirkos, Spathis and Manolopoulos (2007) used ANN, decision tree method and Bayesian networks to detect fraudulent financial statements. Data of 76 manufacturing

companies were used within the scope of their studies. As a result of the study, in parallel with similar studies, it was determined that data mining techniques gave successful results in detecting fraud.

Tsai and Chiou (2009) used ANN and decision tree methods to predict the level of earnings management in order to reduce the risk of financial crisis arising from earnings management and to prevent investors from experiencing a large loss in the stock market. As a result of the study, highly accurate estimations were achieved with both ANN and decision tree method.

Albayrak and Yılmaz (2009) analyzed the financial indicators of 173 companies in the industry and service sectors within the ISE 100 index between 2004 and 2006 using the decision tree method. As a result of the study, the mutual positions of the enterprises were revealed by using the decision tree technique and the most important variables affecting their place in the sector were determined.

Chen, Chi, and Wang (2015) analyzed earnings management of the biotechnology industry using ANN and decision tree model. In this context, variables related to earnings management were scanned with principal component analysis and bayesian network, then ANN and decision tree analysis were applied to determine whether the company earnings were seriously manipulated. As a result of the study, it was determined that the combination of the bayes network scanning method with the decision tree method had the best performance with a rate of 98.51%.

Ünkaya and Sayın (2019) analyzed with decision tree by using some financial ratios to determine the going concern risk. In this context, companies outside the publicly traded finance sector in Turkey for the period 1999-2016 were examined. As a result of the study, they determined the going concern risk with the decision tree analysis with a rate of 91%.

Yürük and Ekşi (2019) developed an algorithm for predicting financial failure using artificial neural networks and support vector machines. Within the scope of the analysis, 26 financial ratios were determined and as a result of various filters, 140 industrial enterprises from 181 companies were included in the analysis. As a result of the analysis, a success of over 70% was determined in both methods, and it was determined that the artificial neural networks performed better.

Arslantürk Çöllü, Akgün, and Eyduran (2020) determined the successful-unsuccessful companies by analyzing with decision tree algorithms the ratios determined by using the 2016-2018 data of 20 companies listed in BIST the textile, clothing and leather sectors. As a result of the research, it has been determined that the return on equity ratio, the current ratio, the ratio of fixed assets to equity, the ratio of trade receivables to total assets, inventory turnover and interest coverage ratio have an effect on financial success.

Pekin (2020) aimed to develop practical analysis techniques that will enable the use of text data in addition to numerical data in the analysis of financial performance of enterprises. For this purpose, the relationship between financial performance and text data in annual reports was analyzed through text mining, one of the data mining methods. In the analysis, annual reports and financial performance indicators of the BIST manufacturing sector between 2010 and 2017 were used. As a result of the research, it was found that there is a significant relationship between the financial performance and the text data in the annual reports.

Aksoy (2021) analyzed using machine learning methods artificial neural networks, regression tree and K-Nearest neighbor algorithm to make price estimation for manufacturing industry companies in BIST 30 index and Corporate Governance Index. The best result

(98.05%) was achieved by using artificial neural networks. He stated that the models used can be included in the models preferred by the investors.

Appiahene, Missah, and Najim (2020) used decision tree and neural network algorithms comparatively to predict operational efficiency for banks. In this context, bank efficiency and performance were evaluated in 444 bank branches. As a result of the study, they determined that the decision tree model gave the best prediction rate.

3. METHODOLOGY

3.1. Data Collection Tools

Holdings and investment companies generally contain more than one company share. These companies can be in the same industry or from different industries. Therefore, the performance of each company affects both their individual performances, their sectoral performances, and the performance of the holding and investment companies in which they are affiliates. For this reason, the performance level of holding and investment companies appears as a function of the performance level of more than one sector as an indicator. For this reason, the performance values of holding and investment companies are very important for an investor.

The data used in the research were obtained from the 2021 year consolidated financial statements of companies operating in the BIST Holdings and Investment Companies sector. There are 48 companies in the sector within the scope of the analysis. The financial data of the companies were accessed from the Public Disclosure Platform (PDP) website. The financial statements of 2 companies are not included in the KAP system, and the data of 6 companies are not sufficient to calculate the ratios used, so the analysis was made with the data of 40 companies. 21 ratios determined by using the financial statement elements are given in Table 1.

As seen in Table 1, while the first 20 ratios were determined as the independent variable, the "Return on Assets" ratio was determined as the dependent variable, and both analyzes were carried out within this scope.

Table 1. Ratios used in the analysis

Ratios	Formula	Variable Type
Current Ratio	Current Assets / Current Liabilities	The Independent Variables
Acid -Test Ratio	(Cash and Cash Equivalents + Securities + Trade Receivables) / Current Liabilities	
Cash Ratio	Cash and Cash Equivalents / Current Liabilities	
Ratio of Net Working Capital to Net Sales	(Current Assets - Current Liabilities) / Net Sales	
Financial Leverage Ratio	(Current Liabilities + Long Term Liabilities) / Total Assets	
Ratio of Equity to Total Assets	Equity / Total Assets	
Financing Ratio	Equity / Total Liabilities	
Assets Turnover Ratio	Sales/ Total Assets	
Equity Turnover Rate	Sales / Owner's Equity	
Working Capital Turnover Rate	Sales/ Current Assets	
Cost of Sales / Net Sales	Cost of Sales / Net Sales	
Short Term Debt Ratio	Current Liabilities / Total assets	
Ratio of Current Assets to Total Assets	Current Assets / Total Assets	
Ratio of Fixed Assets to Equity	Fixed Assets / Equity	
Return on Equity	Net Income / Owners' Equity	
Gross Profit Margin	Gross Profit / Sales	
Net Profit Margin	Net Profit / Sales	
Inventory to Total Assets Ratio	Inventory / Total Assets	
Ratio of Trade Receivables to Assets	Trade Receivables / Total Assets	
Ratio of Trade Payables to Liability	Trade Payables / Liabilities	
Return on Assets	Net Profit / Total Assets	The Dependent Variable

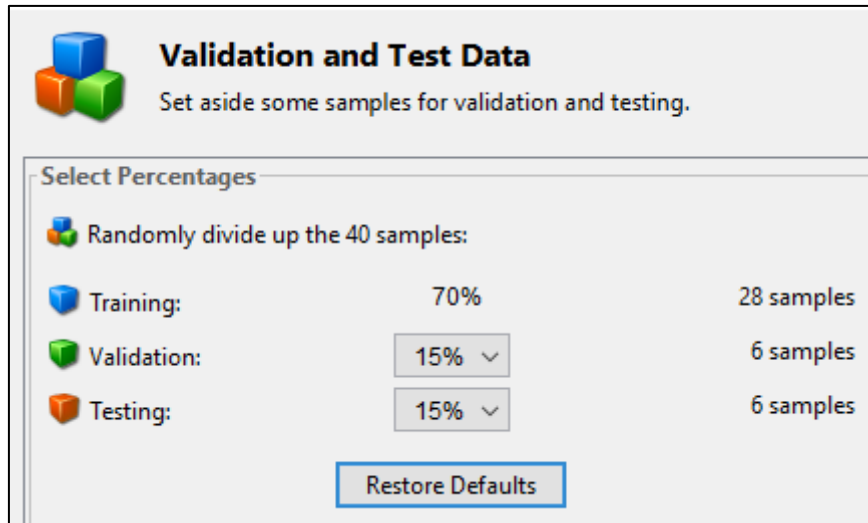
3.2. Analysis of Data

In this study, the financial performance levels of 40 companies operating in the BIST Holdings and Investment Companies sector were analyzed by using 21 ratios obtained from the 2021 financial statements with ANN and decision tree techniques, which are data mining methods, and the finding detection levels of both methods were compared.

In the analysis made with ANN, the consistency of the data used in the model directly affects the success of the results obtained. For this reason, the data must go through a certain process before creating an input to the analysis. This process, which is expressed as normalization, is a method used when it comes to scales of different sizes disrupting the data integrity in the total data (Tunç & Ülger, 2016, p. 105). The information presented as input to the analysis made with the ANN is converted to 0 and 1 values in the input layer. In this conversion process, there is only one match for each input value. Thus, the process known as "normalization" is realized. For this purpose, normalization was carried out separately for all elements contains different scales using the below formula.

$$x' = \frac{x - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

After this process, the analysis was carried out using the Matlab R2016a program. As seen in Figure 1, 70% for network learning of the data obtained during the analysis process, %15 for validation and %15 for testing learning was used randomly.

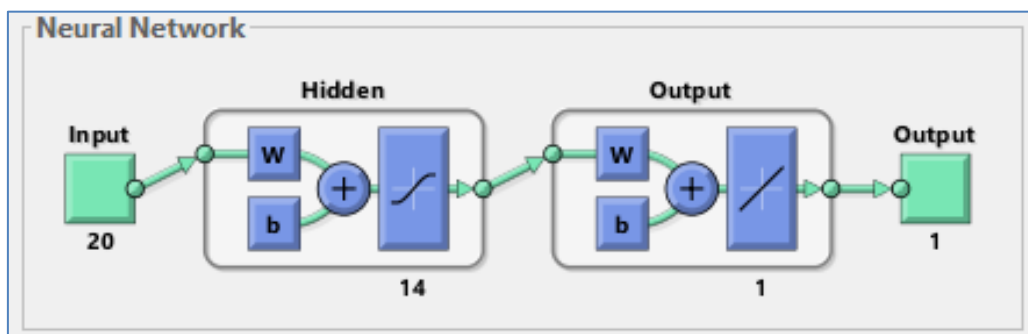

Figure 1. Training, validation and testing selection and percentages

There are no generally accepted processes while creating the model in the analyzes made with ANN Neural Networks (Ataseven, 2013, p. 103). Based on the data set analyzed by ANN, many tests are performed by changing the number of neurons in which the analysis of the input and output layers and the connection between these layers. An optimal result is tried to be obtained by changing the number of neurons whose optimal level is not known exactly. For this reason, the effect of neuron number on ANN training was investigated by changing in the range of 1-50 the number of neurons in the analysis.

Other features used for training ANN:

- Feed forward back propagation network architecture
- As a training function Levenberg Marquardt (TRAINLM),
- As adaptation learning function Gradient Descent With Momentum (LEARNGDM),
- Mean Squared Error (MSE) is used as a performance function.

Figure 2. Block diagram of the ANN created with the interface nstart function

During the analysis process, the initial learning of the network performed with 1000 iterations, and the number of neurons that gave the best results was determined by changing the number of neurons from 1 to 50. In this process, the analysis was carried out in 14 hidden layers, as the values that gave best results during iterative network learning were encountered in the number of 14 neurons.

For the analysis made with the decision tree, the values were used in their original form without normalization. The independent variables shown in Table 1 are used as they are, and

the dependent variable "Return on Assets" is classified as "Loss", "Below Average Profit", "Average Profit" and "Above Average Profit" based on the average profitability levels of all companies. and this classification was tested by decision tree analysis. As seen in Figure 3, "Complex Tree", "Medium Tree" and "Simple Tree" decision tree algorithms within the "Classification Learner" algorithms in the Matlab program were used in the analysis.

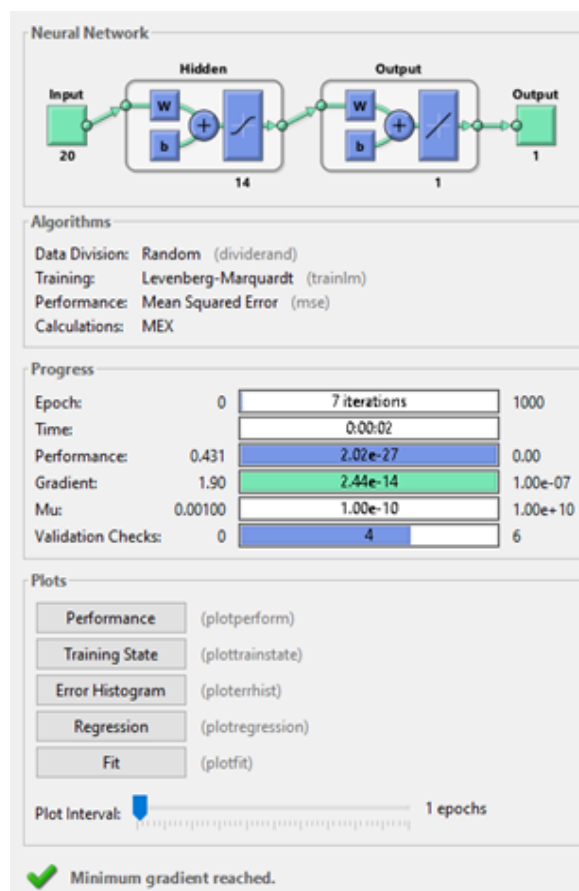

Figure 3. Decision tree algorithms

Finally, the effectiveness of the methods is discussed by comparing the results obtained with ANN and decision tree methods.

4. FINDINGS AND DISCUSSION

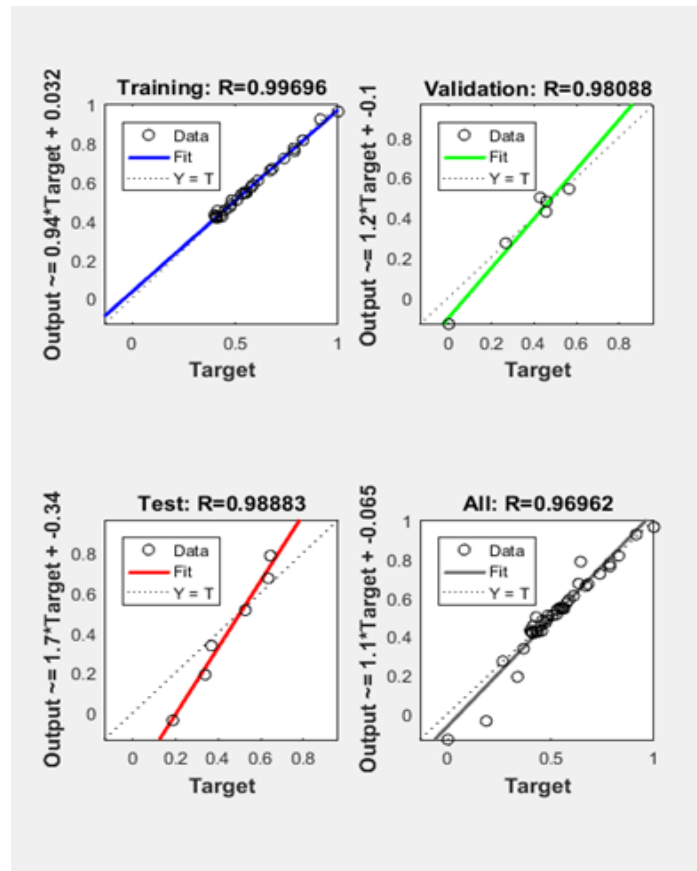
In the analysis made with ANN, the most optimal result was obtained in the number of 14 neurons. Information on ANN training is shown in Figure 4.

Figure 4. Neural network training

According to Figure 4, in the analysis made with 20 input data sets, 14 hidden layers and 1 output layer, the learning-validation-test distribution was randomly selected by the

Matlab program for each learning, and the most optimal learning level was achieved. The result of the network learning realized at the highest level by iteration of the learning process according to the number of 14 neurons is shown in Figure 5.

Figure 5. Neural network regression graph

As seen in Figure 5, $R_{\text{Training}} = 0,99696$, $R_{\text{Validation}} = 0,98088$, $R_{\text{Test}} = 0,98883$ and $R_{\text{All}} = 0,96962$ were determined. If these values are close to 1, it is accepted that there is a harmony between the data obtained by ANN and the real data (Can and Şahin, 2021, p. 115). According to this result, it is seen that the relationship between the dependent variables and the independent variable of the group determined for the test in the learning-validation and test groups chosen randomly by the Matlab program is extremely high (0.9883).

As a result of the analysis made with the decision tree method, the learning levels of the decision tree algorithms are given in Figure 6.

Data Browser	
▼ History	
1.1 ☆ Tree Last change: Complex Tree	Accuracy: 95.0% 21/21 features
1.2 ☆ Tree Last change: Medium Tree	Accuracy: 95.0% 21/21 features
1.3 ☆ Tree Last change: Simple Tree	Accuracy: 95.0% 21/21 features

Figure 6. Decision tree algorithms learning rates

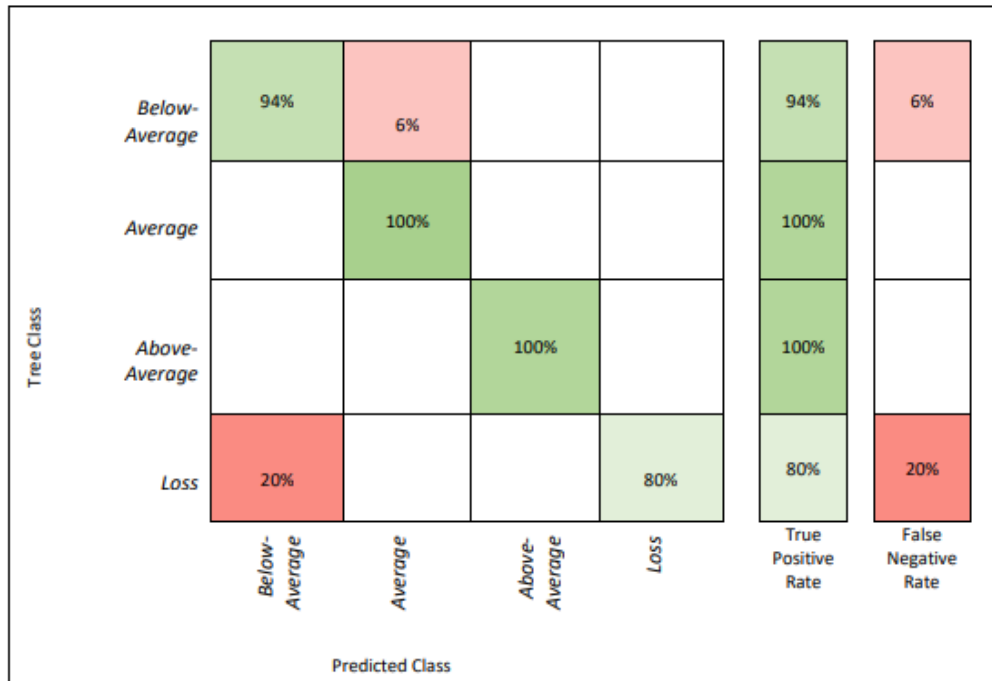
Working with the algorithm that highest training accuracy rate in decision tree analysis will determine the accuracy of the analysis result. As can be seen in Figure 6, the learning accuracy level of each decision tree algorithm is equal. For this reason, the success of all algorithms is equal, and the Confusion Matrix diagram of the "Simple Tree" algorithm is given in Figure 7.

Tree Class	Below-Average	15	1		
	Average		2		
	Above-Average			17	
	Loss	1			4
		Below-Average	Average	Above-Average	Loss
		Predicted Class			

Figure 7. Confusion matrix diagram of the simple tree algorithm

According to Figure 7;

- 15 of the companies with below-average profitability were estimated true and 1 of them was false estimated,
- Companies with an average level of profitability have been true estimated,
- Companies with above-average profitability levels have been true estimated,
- 4 of the businesses with loss were estimated true and 1 was false estimated.
- The correct/incorrect percentages of the prediction values are given in Figure 8.

Figure 8. Confusion matrix (percentages of true/false prediction)

According to Figure 8;

- 94% of businesses with below-average profitability,
- 100% of businesses with an average level of profitability,
- 100% of businesses with above-average profitability and
- 80% of businesses with loss were estimated correctly.

When we look at the decision tree analysis as a whole, only 2 of 40 companies made false predictions and the true prediction rate (38/40) was 95%.

Considering the success of ANN and decision tree methods, the success rate of 95% in decision tree method, the degree of relationship between dependent and independent variables in ANN was determined as 99% in the network learning the and 98% in testing the network.

5. CONCLUSION

In order to ensure sustainability, businesses evaluate various alternatives and make decisions that give different results. Decisions taken affect firm performance in various ways. Accurate evaluation of performance will not only test the effectiveness of the decisions taken, but also determine the direction of new decisions to be taken. In this study, data mining methods were used to evaluate firm performance.

In the study, 21 ratios were determined by using the 2021 financial statements of 40 companies listed in the BIST Holdings and Investment Companies sector. The determined rates were analyzed by ANN and decision tree methods, which are data mining methods.

In the ANN analysis model, 21 ratios belonging to 40 companies were subjected to normalization and analyzed in the Matlab program with neuron numbers between 1-50. The relationship between the dependent variables determined for the analysis and the independent variable was examined, and the most optimal result (RTraining=0,99696, RValidation=0,98088, RTest=0,98883) was obtained in the number of 14 neurons. In the decision tree model, the data of the dependent variable is classified as "Loss", "Below Average

Profit”, “Average Profit” and “Above Average Profit”, taking into account the average profitability level”. This classification was evaluated as the result of estimation in the decision tree model, and decision tree analysis was carried out, and as a result of the analysis, 95% correct predictions were reached. When both data mining methods were compared, it was seen that the analysis estimation values made with ANN were more consistent than the decision tree model.

As a result, firm performance measurement with ANN and decision trees methods, which have abilities such as learning, estimation, classification and association can be considered as a tool to support management accounting in decision-making processes. By taking this study as a reference, making a similar analysis between the sectors that make up the partnership structure of the holdings and investment companies within the scope of the research will reveal the level of consistency in the sector preferences of the enterprises going to holding holdings.

REFERENCES

- Albayrak, A. S. and Yılmaz, Ş. K. (2009). Data Mining: Decision Tree Algorithms And An Application On ISE Data. *Suleyman Demirel University The Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 14(1), 31-52.
- Ataseven, B. (2013). Forecasting By Using Artificial Neural Networks. *Öneri Journal of Marmara University Institute of Social Sciences*, 10(39),101-115.
- Appiahene, P., Missah, Y. M., and Najim, U. (2020). Predicting bank operational efficiency using machine learning algorithm: comparative study of decision tree, random forest, and neural networks. *Advances in fuzzy systems*, <https://doi.org/10.1155/2020/8581202>.
- Aksoy, B. (2021). Pay senedi fiyat yönünün makine öğrenmesi yöntemleri ile tahmini: Borsa İstanbul örneği. *Business and Economics Research Journal*, 12(1), 89-110.
- Arslantürk Çöllü, D., Akgün, L. and Eydurhan, E. (2020). Financial Failure Prediction with Decision Tree Algorithms: Textile, Wearing Apparel and Leather Sector Application. *International Journal of Economics and Innovation*, 6(2), 225-246.
- Bardi, Ş. (2020). The Efficiency Analysis of Companies on BIST Food Beverage Index By Using Data Envelopment And Data Mining. *Suleyman Demirel University Visionary Journal*, 11, 185-199.
- Bellovary, J. Giacomino, D. and Akers, M. (2007). A review of bankruptcy prediction studies: 1930–present. *Journal of Finance Education*, 33, 1–42.
- Büyükarıkan, U. and Büyükarıkan, B. (2014). Analysis of Firms Operating in The It Sector Financial Distress Prediction Model’s, *Akademik Review*, 46(7), 160-172.
- Büyükmirza, K. (2010). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. Gazi Kitapevi (15.Ed), Ankara.
- Can, N. S. and Şahin, A. Ş. (2021). Daily dew point temperature estimation with artificial neural networks method. *Gümüşhane University Journal of Science and Technology*, 11(4), 1154-1163.
- Chen, F. H., Chi, D. J., and Wang, Y. C. (2015). Detecting biotechnology industry's earnings management using Bayesian network, principal component analysis, back propagation neural network, and decision tree. *Economic Modelling*, 46, 1-10.
- Delen, D., Kuzey, C. and Uyar, A. (2013). Measuring firm performance using financial ratios: A decision tree approach. *Expert Systems with Applications*, 40, 3970–3983.

- Durgut, M. (2017). Use and Reporting of Non-Financial Data in Performance Evaluation within the Scope of Management Accounting. *Research Journal of Politics, Economics And Management*, 5(2), 245-255.
- Ece, O. (2018). The Determination of Relationship Between Value-Based Management And Corporate Sustainability For Value Maximization: An Application in BIST. *Manas Journal of Social Studies*, 7(1), 299-330.
- Fitzpatrick, F. (1932) A Comparison of Ratios of Successful Industrial Enterprises with Those of Failed Firm. *Certified Public Accountant*, 6, 727-731.
- Hateffard, F., Dolati, P., Heidari, A., and Zolfaghari, A. A. (2019). Assessing the performance of decision tree and neural network models in mapping soil properties. *Journal of Mountain Science*, 16(8), 1833-1847.
- Hidayati, R., Kanamori, K., Feng, L., and Ohwada, H. (2016). Combining feature selection with decision tree criteria and neural network for corporate value classification. In *Pacific Rim Knowledge Acquisition Workshop* (pp. 31-42). Springer, Cham.
- Ibrahim, Z., and Rusli, D. (2007, September). *Predicting students' academic performance: comparing artificial neural network, decision tree and linear regression*. In 21st Annual SAS Malaysia Forum, 5th September.
- Karaođlan, S. and Şahin, S. (2017). The Evaluation of Financial Performances of BIST XKMYA Companies by Multi-Criteria Decision-Making Methods and Comparison of Methods. *Ege Akademik Review*, 18 (1), 63-80.
- Kirkos, E., Spathis, C., and Manolopoulos, Y. (2007). Data mining techniques for the detection of fraudulent financial statements. *Expert Systems with Applications*, 32(4), 995-1003.
- Lam, M. (2004). Neural network techniques for financial performance prediction: integrating fundamental and technical analysis. *Decision support systems*, 37(4), 567-581.
- Martin, A., Gayathri, V., Saranya, G., Gayathri, P. and Venkatesan, P. (2011). A hybrid model for bankruptcy prediction using genetic algorithm, fuzzy c-means and mars. *International Journal on Soft Computing*, 2(1), 12-24
- Mishra, M. K., and Dash, R. (2014). *A comparative study of chebyshev functional link artificial neural network, multi-layer perceptron and decision tree for credit card fraud detection*. International Conference on Information Technology, 228-233. <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?tp=&arnumber=7033327>
- Mirzaey, M., Jamshidi, M. and Hojatpour, Y. (2017). Applications of artificial neural networks in information system of management accounting. *International Journal of Mechatronics, Electrical and Computer Technology (IJMEC)*, 7(25), 3523-3530.
- Olson, D. and Mossman, C. (2003). Neural network forecasts of Canadian stock returns using accounting ratios. *International Journal of Forecasting*, 19, 453-465.
- Omar, N., Johari, Z. A., and Smith, M. (2017). Predicting fraudulent financial reporting using artificial neural network. *Journal of Financial Crime*, 24(2), 362-387.
- Pekin, S. (2020). *Finansal performans tahmininde metin madenciliğinin kullanımı: bist imalat sanayi işletmelerinde bir araştırma*. (Doktora tezi). Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Seyrek, İ. H. and Ata, H.A. (2010). Efficiency Measurement in Deposit Banks Using Data Envelopment Analysis and Data Mining. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 4(2), 67-84.
- Singh, Y. and Chauhan, A.S. (2010). Neural networks in data mining. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*, 5(1), 37-42
- Tsai, C. F., and Chiou, Y. J. (2009). Earnings management prediction: A pilot study of combining neural networks and decision trees. *Expert systems with applications*, 36(3), 7183-7191.
- Tunç, A. and Ülger, İ. (2016). *Implementation Of Normalization Process Using Binning and Five Number Summary Methods to Financial Value for Feature Selection in Data Mining Applications*, 18. Akademik Informatics Conference, Proceedings Book, p. 47-58.
- Tung, K. Y., Huang, C., Chen, S. L., and Shih, C. T. (2005). Mining the generation xers' job attitudes by artificial neural network and decision tree—empirical evidence in taiwan. *Expert Systems with Applications*, 29(4), 783-794.
- Uğur, A. and Kınacı, A. C. (2006). *Yapay Zeka Teknikleri Ve Yapay Sinir Ağları Kullanılarak Web Sayfalarının Sınıflandırılması*. XI. "Türkiye'de İnternet" Konferansı Bildirileri (inet-tr'06), Ankara. http://inet-tr.org.tr/inetconf11/kitap/_inet06.pdf
- Ünkaya, G., and Sayin, G. (2019). Going Concern Prediction Via Decision Tree Models Among Non-Finance Public Companies. *Mali Çözüm Dergisi*, 29(156).
- Weygandt, J.J., Kimmel, P.D. and Kieso, D.E. (2010). *Managerial accounting*. Massachusetts: John Wiley & Sons.
- Wu, Y. and Feng, J. (2018). Development and Application of Artificial Neural Network. *Wireless Pers Commun.* 102, 1645–1656. <https://doi.org/10.1007/s11277-017-5224-x>.
- Yürük, M. F. and Ekşi, İ. H. (2019). Financial Failure Prediction of Companies Using Artificial Intelligence Methods: An Application in BIST Manufacturing Sector. *Mukaddime*, 10(1), 393-422.

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Karacaoğlan Yerleşkesi, Fakuşağı Mah., 80000, Osmaniye / Türkiye
<http://dergipark.gov.tr/oskaiibfd>
iibfdergi@osmaniye.edu.tr
+90 328 827 10 00